

**ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN  
KÜRESEL İDARE HUKUKU TARTIŞMASI**

**Yüksek Lisans Tezi**

**Nazlı YILMAZ**

**Eskişehir,2019**

---

# ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN KÜRESEL İDARE HUKUKU TARTIŞMASI

---

Nazlı YILMAZ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

Danışman: Doç.Dr. Gökhan GÜNEYSU

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2019

## JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

**Nazlı YILMAZ’ın “Uluslararası Hukuk Perspektifinden Küresel İdare Hukuku Tartışması”** başlıklı tezi **11 Temmuz 2019** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **Kamu Hukuku Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

**Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Gökhan GÜNEYSU**

.....

**Üye : Doç.Dr.Elif UZUN**

.....

**Üye : Dr.Öğr.Üyesi Cansu ATILGAN**

**● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ●**

**Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY**  
**Anadolu Üniversitesi**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü**

## ÖZET

### ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN KÜRESEL İDARE HUKUKU TARTIŞMASI

Nazlı YILMAZ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Gökhan GÜNEYSU

Küresel idare hukuku kavramı, uluslararası literatürde son yıllarda ortaya çıkan popüler kavramlardan olmasına rağmen Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu sebeple bu kavram çerçevesinde var olan tartışmalar Türk hukukundaki uygulama da dikkate alınarak incelenmiştir.

Uluslararası literatürde bu kavram, klasik uluslararası hukuk tanımının dışında daha geniş bir alanı tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu konuda pek çok tartışma olmasına rağmen fikir birliği oluşmuş değildir. Bu kavramın kullanılması gerektiğini savunan yazarlar yanında, bu kavramın ifade ettiği alanın aslında uluslararası hukuk kavramı içinde yer alması gerektiğini savunan yazarlar da bulunmaktadır. Tez kapsamında her iki tarafın görüşlerine yer verilse de, ülkemizde bu kavram literatürde yaygın olarak tartışılmadığından lehte yazan yazarların görüşlerine ağırlık verilmiştir.

Tez kapsamında bu yeni hukuk alanının, bir alan olarak kabul edilip edilmemesine ilişkin tartışmaların yanı sıra, bu alanın olumlu ve olumsuz yanlarına da yer verilmiştir. Son olarak bu konuda spesifik birkaç uygulama örneği üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

**Anahtar sözcükler:** Küresel idare hukuku, Uluslararası hukuk, İdare hukuku.

## **ABSTRACT**

### **DISCUSSION OF GLOBAL ADMINISTRATIVE LAW IN INTERNATIONAL LITERATURE**

Nazlı YILMAZ

Department of Public Law

Supervisor: Doç. Dr. Gökhan GÜNEYSU

The concept of global administrative law is one of the popular concepts that have emerged in recent years in the international literature. But the studies on this subject in Turkey are quite limited. For this reason, the debates in the Global Administrative Law have been examined by taking into consideration the practices in Turkish law.

In the international literature, the Global Administrative Law concept is used to define a wider area than the classic definition of international law. Although there are many discussions on this issue, there is no consensus. In addition to the authors who advocate that this concept should be used, there are also writers who argue that the area expressed by this concept should actually be included in the concept of international law. Although the views of both parties are included within the scope of that thesis, the views of the authors in favor more space in, since this concept is not discussed in Turkish literature.

Within the scope of the thesis, besides the discussions about whether this new law field should be accepted as an area; the positive and negative aspects of this field are included. Finally, a number of specific applications have been evaluated.

**Key words:** Global administrative law, International law, Administrative law.

24/07/2019

### **ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ**

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Nazlı YILMAZ

---

## İÇİNDEKİLER

|                                                              |      |
|--------------------------------------------------------------|------|
| JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI .....                                  | ii   |
| ÖZET .....                                                   | iii  |
| ABSTRACT .....                                               | iv   |
| ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....             | v    |
| KISALTMALAR DİZİNİ .....                                     | viii |
| GİRİŞ .....                                                  | 1    |
| 1. Devletsiz İdare Hukuku, Küresel Yönetim Sorunsalı .....   | 3    |
| 1.1. Küresel idarenin oluşumu .....                          | 3    |
| 1.2. Kavramsallaştırma .....                                 | 7    |
| 2. Küresel Örgütler .....                                    | 11   |
| 2.1. Kurucularına göre yapılan ayırım .....                  | 11   |
| 2.2. Oluşum şekline göre ayırım.....                         | 14   |
| 2.3. Yetkisine göre ayırım.....                              | 15   |
| 2.4. Küresel örgütlerin yapısal organizasyonları .....       | 16   |
| 3. Uluslararası Organizasyonlar ve Bireylerin Rolü .....     | 19   |
| 4. Küresel İdare Hukukun Özneleri .....                      | 28   |
| 5. Küresel İdare Hukukunun Prensip ve Değerleri .....        | 32   |
| 5.1. Hangi prensip ve değerlerin esas alınacağı sorunu ..... | 33   |
| 5.2. Küresel idarenin anayasallığı sorunsalı .....           | 45   |
| 6. Küresel İdare Hukukunda Yargı .....                       | 49   |
| 6.1. Uluslararası mahkemeler .....                           | 55   |
| 6.2. Tahkim yolu .....                                       | 57   |
| 6.1. Uygulama .....                                          | 58   |
| 6.2. Küresel yargının sahip olması gereken değerler .....    | 67   |
| 7. Küresel İdare Hukuku Uygulama Örnekleri .....             | 73   |
| 7.1. Spor hukuku uygulaması .....                            | 74   |
| 7.2. WADA örnekleme .....                                    | 77   |

|                                                   |    |
|---------------------------------------------------|----|
| 7.1. Ulus ötesi yolsuzlukla mücadele örneği ..... | 84 |
| SONUÇ .....                                       | 85 |
| KAYNAKÇA .....                                    | 87 |
| ÖZGEÇMİŞ .....                                    |    |

## KISALTMALAR DİZİNİ

|          |                                                                     |
|----------|---------------------------------------------------------------------|
| ABD      | : Amerika Birleşik Devletleri                                       |
| ATJ      | : And Adalet Divanı                                                 |
| BIS      | : Uluslararası Ödemeler Bankası                                     |
| BM       | : Birleşmiş Milletler                                               |
| CAC      | : Gıda Standartları Komisyonu                                       |
| CAS      | : Spor Tahkim Mahkemesi                                             |
| CER      | : Sertifikalı Emisyon Azaltımları                                   |
| CPM      | : Bitki Sağlığı Önlemleri Komisyonu                                 |
| EACJ     | : Doğu Afrika Adalet Divanı                                         |
| ECJ      | : Avrupa Birliği Adalet Divanı                                      |
| EPA      | : Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı                   |
| FAO      | : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü                          |
| FSI      | : Finansal İstikrar Enstitüsü                                       |
| GATT     | : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması                     |
| GC       | : Küresel İlkeler Sözleşmesi                                        |
| GFSI     | : Küresel Gıda Güvenliği Girişimi                                   |
| GRI      | : Küresel Raporlama Girişimi                                        |
| GSYİH    | : Gayrisafi yurtiçi hâsıla                                          |
| IAAF     | : Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği                      |
| IAIS     | : Uluslararası Sigorta Denetim Otoriteleri Birliği                  |
| IAOPA    | : Uluslararası Uçak Sahipleri ve Pilotlar Derneği Konseyi           |
| IASB     | : Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu                         |
| IBRD     | : Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası                             |
| ICANN    | : İnternet Tahsisli Sayılar ve İsimler Kurumu                       |
| ICC      | : Milletler Arası Ticaret Odası                                     |
| ICCPR    | : Medeni Haklar ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi            |
| ICAO     | : Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü                               |
| ICDO     | : Uluslararası Sivil Savunma Teşkilatı                              |
| ICN      | : Uluslararası Rekabet Ağı                                          |
| ICNIRP   | : İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyondan Korunma Uluslararası Komisyonu |
| ICSID    | : Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi             |
| IDA      | : Uluslararası Kalkınma Birliği                                     |
| IEC      | : Uluslararası Elektroteknik Komisyonu                              |
| IFALPA   | : Uluslararası Hava Taşımacılığı Pilotları Federasyonu              |
| IFC      | : Uluslararası Finans Kurumu                                        |
| ILO      | : Uluslararası Çalışma Örgütü                                       |
| IMF      | : Uluslararası Para Fonu                                            |
| IMFAT    | : Uluslararası Para Fonu İdari Mahkemesi                            |
| IMO      | : Uluslararası Denizcilik Örgütü                                    |
| INTERPOL | : Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı                             |
| IOC      | : Uluslararası Olimpiyat Komitesi                                   |
| IOM      | : Uluslararası Göç Örgütü                                           |
| IOSCO    | : Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü                 |

|        |                                                                       |
|--------|-----------------------------------------------------------------------|
| ISO    | : Uluslararası Standardizasyon Örgütü                                 |
| ITLOS  | : Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi                                 |
| ITU    | : Uluslararası Telekomünikasyon Birliği                               |
| MIGA   | : Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı                                  |
| NADO   | : Ulusal Anti-Doping Organizasyonları                                 |
| NAFTA  | : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması                            |
| NATO   | : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü                                    |
| OECD   | : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü                               |
| OIE    | : Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü                                         |
| OHADA  | : Afrika'da Ticaret Hukukunun Uyumlaştırılması Teşkilatı              |
| SDC    | : Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi Deniz Yatağı Uyuşmazlık Dairesi |
| SWIFT  | : Dünya Çapında Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Derneği      |
| UNCLOS | : Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi                         |
| UNCTAD | : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı                  |
| UNDT   | : Birleşmiş Milletler Uyuşmazlık Mahkemesi                            |
| UNESCO | : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü                  |
| UNHCR  | : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği                   |
| WADA   | : Dünya Anti-Doping Ajansı                                            |
| WEU    | : Batı Avrupa Birliği                                                 |
| WHO    | : Dünya Sağlık Örgütü                                                 |
| WIPO   | : Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü                                         |
| WMO    | : Dünya Meteoroloji Örgütü                                            |
| WTO    | : Dünya Ticaret Örgütü                                                |

## GİRİŞ

Küreselleşme, yerel kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselliğin geçerli olduğu, değerler sistemi henüz ortaya konulamamış bir süreç olarak ifade edilmektedir (Köse, 2003).

Bazı Rus yazarlar küreselleşme yerine kozmopolit kavramını kullanmıştır. Kozmopolit kavramının kökeni Antik Yunana dayanmaktadır. “Dünya vatandaşları” anlamına gelen kozmopolit kavramı, insanlığın faydasını kendi devletinin üstünde görmektedir. Benzeri küreselleşme fikri Hugo Grotius ve Immanuel Kant’ın yapıtlarında da kendini göstermektedir (Aydınlı ve Rosenau, 2005).

Oysa uluslararası ilişkilerin ortaya çıkmasında temel mantık egemenlik yetkisini elinde tutan devletlerin korunmasıdır. Devletlerin korunma sebebi de vatandaşlarına sağladığı güvenlik, özgürlük, güven ve adalet gibi değerlerden kaynaklanmaktadır. Tarihte egemenliğe sahip gruplar zamanla değişmiş; egemenlik kabileler, klanlar, etnik ve dinsel topluluklar arasında el değiştirmiştir. İnsanın homo sapiensten homo erectusa evriminin yarım milyon yıldan eskiye dayandığı düşünüldüğünde günümüz anlamındaki devletlerin ortaya çıkışı oldukça yenidir. Bu tarihten sonra devletler, politik organizasyonlarda/örgütlerde<sup>1</sup> ve temel sosyal değerlerin korunmasında baskın unsur haline gelmiştir.

Bugün devlet üstü yetkilerle donatılmış yeni küresel ya da bölgesel örgütlenmelerle klasik devlet yapısı sarsılmaktadır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası alanda devletlerin rolü zayıflamış haldedir (Aydınlı ve Rosenau, 2005). Bazı yazarlar bu dönüşümü feodal beyliklerin birleşerek ulus devletleri oluşturması sürecine benzetmektedir. Küreselleşme süreci, ulus devletlerin oluşma sürecinin uluslararası düzeyde bir tekrarı ve devamı olarak nitelenmektedir. Victor Hugo'nun 1849'daki öngörüsü de bu yöndedir. Ulus devletin oluşum süreci ile küreselleşmeyi paralel bir oluşum ya da bu iki sürecin birbirinin devamı, birbirinin tamamlayıcısı olduğu tezini bundan üç asır önce ileri sürmüştür. "Bir gün gelecek, tıpkı Normandiya, Bretagne,

---

<sup>1</sup> Tez kapsamında örgüt-organizasyon kavramları aynı betimleme için kullanılmıştır.

Burgund, Lothringen, Elsa ve bütün diğer şehirlerimizin Fransa içinde kaynaştığı gibi; siz Fransa, Rusya, İtalya, İngiltere, Almanya ve kıtanın bütün milletleri zengin ferdi özelliklerinizden vazgeçmeksizin kendinizi üst bir toplulukta bir araya getirecek ve büyük Avrupa kardeşliğini kuracaksınız” (Köse, 2003, s.30). Bütün Avrupa’yı tek devlet çatısı altında birleştirme düşüncesinin tarihçesi çok eskilere dayansa da bugün gelinen noktada, süreç yalnızca Avrupa ile sınırlı kalmayıp tüm dünyayı saran boyuttadır.

Literatürde yazarların bir kısmı küresel toplumu ulusal toplumun daha büyük bir sürümü olarak görerek ulusal hükümet benzeri bir küresel yönetim modeli üretilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için de Birleşmiş Milletler (BM)’i bu role aday göstermişlerdir. BM hâlihazırdaki yapısı itibarıyla bu rol için yetersiz kaldığından yapısal olarak ulusal hükümet benzeri daha karmaşık bir modele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu modeli kabul etmeye karar verdiğimizde birbirinden farklı ekonomik, sosyal ve politik organizasyonlara sahip devletler arasında yasallığın nasıl sağlanacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Diğer küreselleşmeciler yazarlar ise küresel yönetimi organizasyonlar, antlaşmalar, mekanizmalar ve rejimler bütünü şeklinde bir yönetim yapısı olarak kurgulamaktadır. Küresel yönetimin devlet kadar karmaşık bir yapıya ihtiyaç duymadığını, zira uluslararası hukukun ortaya çıkış nedeninin ulusal otoritelerin başa çıkamadığı -küresel ısınma gibi- küresel düzeyde işbirlikleri gerektiren yeni problemlerin ortaya çıkması olarak görmektedir.

Geçtiğimiz yüzyıl imparatorlukların çöküşü ve ulus devletlerin yükselişine şahit olmuştur. Ancak 21. Yüzyılda imparatorluğun kelimenin tam anlamıyla küresel olma ihtimali doğmuştur. İçinde bulunduğumuz dönemde milliyetçilik kavramı hızla aşınmakta ve giderek daha fazla sayıda insan belli bir milletin üyeleri yerine meşru siyasi otoritenin kaynağının tüm insanlık olduğuna inanmaktadır. Yazarların büyük çoğunluğu uluslararası hukukun kaynağını temel değerler olarak görürken, bir görüş bunu bir adım ileri götürerek insan haklarını korumanın siyasetteki asıl yol gösterici rehber olduğunu ileri sürmektedir. Dahası İsveçliler, Endonezyalılar ve Nijeryalılar aynı insan haklarına sahip olmalıysa; tek bir küresel yönetimin bunu korumasının daha kolay olacağını savunmaktadır. Buna ek olarak buzulların erimesi gibi küresel problemlerin ortaya çıkışıyla beraber, bağımsız ulus devletlerin kalan meşruiyetlerini de yitirdiğini; hiçbir egemen devletin tek başına küresel ısınma ile mücadele edemeyeceğini savunmaktadır (Harari, 2012).

## **1. Devletsiz İdare Hukuku, Küresel Yönetim Sorunsalı**

İdare hukuku genellikle devlet düzleminde ulusal hukuk üzerinden tartışılır. Oysa son dönemde uluslararası literatürde de idarenin varlığı tartışılır hale gelmiştir. Kavramın orijinali literatürde yaygın olarak “global administrative law” olarak kullanılmaktadır. Tez kapsamında bu kavram “küresel idare hukuku” olarak kullanılmıştır. Kavramsallaştırma alt başlığı altında bu konu detaylandırılacaktır.

### **1.1. Küresel idarenin oluşumu**

Dünyadaki teknolojik, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucu bugün yaşadığımız dünya küçülmeye başlamıştır. Sosyal, ekonomik ve kültürel sınırlar kalkmaya başlamış, yerel, ulusal ve uluslararası sınırlar aşınmıştır (Rosenau, 1997). Eskiden devlet egemenliğinde karara bağlanan konular ülke sınırlarını aşarak bazen komşu devletleri bazen de bütün dünyayı ilgilendirir hale gelmiştir. Devletler resmiyette bağımsız olmalarına rağmen, birbirlerine çeşitli seviyelerde bağıdırlar (Aydınlı ve Rosenau, 2005). Bugün geline nokta bir devletin tamamen bağımsız olarak hareket edebildiğini söylemek zordur.

Ekonomide bu geçiş daha erken dönemlerde başlamış olup, bugün geline noktada kurulmuş olan sistem çok daha girift haldedir. Dijitalleşme ve internetin yaygın kullanımı ile ülkeler arası üretimi koordine etmek kolaylaşmış, ürünlerin taşınması gibi maliyetler düşmüş; bu ve benzeri sebepler uluslararası ticareti artırmıştır (Aydınlı ve Rosenau, 2005). Yabancı sermaye girişi ulusal sermayeyi de etkileyerek gayri millileştirmiş, yabancı şirketlerle birleşen yerli girişimcinin ulusal sınırlardan uzaklaşarak dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamıştır. Devletler ve firmalarca şekillendirilen süreç, yapısal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Çevreden güvenliğe, finansal düzenlemelerden uluslararası ticarete ve polislikten makroekonomik politikaya kadar geniş bir çerçevede yeni ağlar kurulmaya başlamıştır. Güvenlik, üretim, finansman ve bilgi teknolojileri alanlarındaki dönüşüm yalnızca devletlerin yer aldığı düzene yeni aktörler katmıştır. Uluslararası sistem; devletler, piyasa ve teknoloji tarafından şekillendirilir hale getirmiştir (Rosenau ve Singh, 2002). Ulusal niteliğini tamamen kaybeden çok uluslu şirketlerin dünya çapında etkin bir güç elde etmesi, ekonomik bir birim olarak devletin sonunun gelmek üzere olduğu şeklindeki tezleri güçlendirmiştir. Borsa İstanbul verilerine göre işlem gören şirketlerin toplam piyasa değerinin Apple şirketinin ancak dörtte biri edişi bunu ispatlar niteliktedir (NTV,2017). Zira ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sınırları zayıflatması, ülkelerin ulusal düzeyde

ekonomi politikası belirlemelerini de güçleştirmektedir. Elektronik ticaret ile ortaya çıkan elektronik para ve son yıllarda ortaya çıkan kripto para kavramlarıyla ulusal hükümetlerin para ve maliye politikalarını kontrol etmeleri zorlaşmıştır. Elektronik ticaretin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH)’sına oranı 1995’te sıfırken, 1999’de %1’e ulaşmıştır. 2018 için bu rakam 1,98’dir (Statista, 2018). Türkiye’de de bu oran artmaktadır. Hatta bu sebeple hükümet 15/5/2019 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Gümrük Kanunundaki değişikliklerle yurtdışındaki e-ticaret sitelerinden yapılan alışverişe bedeli ne olursa olsun ek vergi getirilmesine karar vermiştir. Politikaların uluslararası mali pazarlardaki hareketlenmeler tarafından yönlendirildiği düşünüldüğünde ekonomik bağımsızlığın sınırlı hale geldiği söylenebilir. E-ticaretin farklı bir etkisi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Çin arasındaki ilişkilerde ortaya çıkmıştır. ABD Başkanı Donald Trump’ın Çin’e yönelik ek vergi tehdidi Çin piyasalarında %5 düşüşe sebep olmuştur (BBC,2019).

2019 tarihli bu örneğin ortaya koyduğu üzere ekonomik açıdan devletlerin birbirine bağlı olması nedeniyle artık evrensel konularda tamamen özgürce hareket edebilmeleri zorlaşmıştır. Devletlerin sistemi tek başlarına kontrol etmelerinin imkânsız hale gelmesiyle, devletler üstü bir yapı olarak küresel idare kavramı ortaya çıkmıştır. Küresel idare kavramı içinde düzenleme ve denetleme kavramlarını uluslararası seviyeye taşıyan, bazen özel hukuk, bazen de kamu hukuku yönü ağır basan çeşitli yapılar türemiştir. Barek-Erez ve Perez (2013) uluslararası ticaretin artmasıyla artan ürün çeşitliliğini devletin denetleyemediğini belirtmektedir. ABD bünyesinde faaliyet gösteren Gıda ve İlaç İdaresi (FDA)’nın karşılaştığı somut bir örneği makalesinde işlemiştir. Makalede anlatıldığı şekilde özetle, FDA’nın 2009 yılında ABD’ye ithal edilen gıdaların yalnızca %1,26’sını denetimden geçirebildiği belirtilmektedir. Bu durumun kamuoyuna yansıması ise Çin’den ithal edilen bir gıda yoluyla Heparin bulaşması durumu ortaya çıkmıştır. ABD örnekleme bu konuda yalnız değildir. Uluslararası ticaretin boyutları düşünüldüğünde yerel denetleme mekanizmaları ithal edilen tüm malları denetleyecek bütçe ve insan kaynağına sahip değildir. Bu noktada devletler üstü bir yapı yani küresel idare hukukuna olan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Devlet altı kurumların veya uluslararası sivil toplum örgütlerinin ağırları, uluslararası kamu hukuku alanındaki statüleri ayrıntılı olarak açık olmasa da kurallar ve kanun yapmayla ilgili belirsizlik “esnek hukuk (soft law)” veya “kendi kendini düzenleme (self-regulation)” olarak anılmaktadır. Küresel idare normlarının yumuşak yasa olarak anılma

sebebi bunların çeşitli şekillerde ortaya çıkmasındandır. Bu düzenlemeler standart, tavsiye, rehber, politika gibi pek çok ad altında yer alıyor olabilir. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) geleneksel antlaşmalardan çok daha esnek yapıda kurallarla kurulmuştur. Dünya Bankası fonlamaları geliştirmekte olan ülkelerin yatırım politikaları yoluyla. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) dahi benzer araçlar kullanmaktadır. Yumuşak yasa olarak anılan bu kurallar bir dereceye kadar kamusalılık ölçütünü karşılamaktadır. Mesela Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün iyi örnekler olarak adlandırdığı uygulamalar, bağlayıcı değildir. Buna rağmen uluslararası standart belirleyiciler bunlara uygun olarak hareket etmektedir. İletişim alanında Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) her yıl yüzlerce tavsiye kararı almaktadır, bunlar zorunlu olmamasına rağmen devletlerce izlenmektedir. Sonuç olarak düzenleyici işlemler geleneksel araçlar olan antlaşma ve sözleşmelerden daha geniş bir çerçeveye ulaşmıştır (Casini, 2016).

Küreselleşmenin ekonomik boyutu çok uluslu şirketler kadar; Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve DTÖ gibi uluslararası örgütler tarafından da şekillendirilmektedir. Son yıllarda bu tür örgütlerin öncülüğünde dünya ekonomisini düzenlemek amacıyla çok sayıda girişim başlatılmıştır. GATT örneği ticaretin önündeki engelleri kaldırması yoluyla, üyelerinin ticarete daha fazla dâhil olmasını sağlamış, bu da DTÖ'ye evrilmesi sonucunu doğurmuştur (Aydınlı ve Rosenau, 2005). GATT 1947 rejimi, ilk etapta diplomatik müzakere ve uzlaşmalarla karakterize edilmiştir. Uruguay reformlarıyla sözleşmeyi imzalayan taraflara sözleşme hükümlerini tek taraflı olarak askıya alma hakkı tanınmıştır. Verilen kararların uygulanabilirliğini sağlayabilmek için ise bugünkü anlaşmazlık çözüm mekanizması oluşturulmuştur (Craig, 2015, s. 612). DTÖ bünyesine girmek devletleri bir dizi anlaşmadan oluşan kompleks bir yapı içerisine sokmaktadır. Bu da devlet idaresinin elini kolunu bağlayan çoklu bir yapılanmadır (Barak-Erez ve Perez, 2013 s. 464-465). Bu girişimler ticaretin ve üretim faktörlerinin dolaşımında karşılaşılan engellerin kaldırılmasından, parasal düzenlemelere kadar çeşitli şekillerde vücut bulmuştur. Bireylerin hareketlerine müdahale eden Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi Kararlarından, geliştirmekte olan ülkeler üzerinde sonuç doğuran işlemler tesis eden Dünya Bankasına kadar çeşitli şekillerde tezahür etmektedir (Krisch ve Kingsbury, 2006). Uluslararası ve kıtalararası yatırım engellerinin büyük ölçüde ortadan kalkmasıyla çok uluslu şirketlerin sayısında ve çaplarında da büyüme meydana

gelmiştir. Bu tür ulusal sınırları aşan firmaların vergilendirilmesi, denetimi ve tabi olacakları kuralların düzenlenmesi yetkisi gibi konular, devletleri büyük ölçüde zorlamaya başlamıştır.

Küresel örgütler yalnızca ekonomiyi değil sosyal hayatı da etkilemektedir. Küresel sivil toplumun doğuşu da küreselleşmenin sonuçlarındandır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler sayesinde dünyanın farklı noktalarındaki insanların karşılıklı etkileşimi kolaylaşmıştır. Sivil toplum terimi pek çok kurum, gönüllü kuruluş ve ağ şebekesi, kadın toplulukları, sendika, ticaret odası, tarım ya da konut kooperatifi, çevre gözcülüğü derneği, dine dayalı kuruluş ve benzerlerini kapsamaktadır. Bu tür gruplar, hükümet dışında pek çok topluluğun ilgi ve enerjilerini, kendi iş ve mesleklerinden öteye, daha iyi bir amaç için çalışmaya kanalize etmektedir. Çevre konularını raporlama konusunda lider olan Küresel Raporlama Girişimi (GRI), İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyondan Korunma Uluslararası Komisyonu (ICNIRP) gibi melez düzenleyici-bilimsel organlar ve Küresel Gıda Güvenliği Girişimi (GFSI) bunlardan yalnızca bir kağıdır (Barak-Erez ve Perez, 2013). BM ile sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği de her geçen gün gelişmektedir. 1992’de Rio’da toplanan BM Konferansına 1400 gönüllü kuruluş iştirak etmiş, binlercesi de konferansa paralel olarak yapılan Küresel Forum’a katılmıştır. 1993 Viyana İnsan Hakları Konferansı, 1995 Pekin Dünya Kadınlar Konferansı, 1996 İstanbul Habitat Konferansı gibi daha sonra yapılan çeşitli konferanslara da çok sayıda gönüllü kuruluş katılmıştır (Köse, 2003).

Küreselleşme olgusu, bir yandan ülkelerin uluslararası arenada ortak çıkarlarını gözetken ve koruyan örgütlenmelere katılımlarını ön plana çıkarırken, öte yandan yeni yönetim modellerini zorunlu kılmaktadır. Özellikle 1980’lerden itibaren devletin rolü ve işlevi tartışılır hale gelmiştir (Köse, 2003).

Devletlerin kendi toprakları üzerindeki iç ya da dış nitelikli sorunları kontrol edebilme gücü, devletin sınırlarını aşan iletişim tekniklerinin gittikçe gelişmesi ile zaafa uğramıştır. Yetkilerin zaafa uğraması, kurumsal yapılanmaların değişmesi ve devlet özerkliğinin zayıflamasının sonucu olarak devletin yetki ve meşruiyet kaybına uğraması sonucunu doğurmuştur. Bütün bu süreç; televizyon, radyo ve daha yakın zamanda internet yoluyla iletişimin gelişmesi, böylece bir devletin vatandaşlarının yerel konuların küresel sonuçlarını görme ve yerel düzeyde yürütülen politika ve tartışmaların ne kadar kısır olduğunu müşahade etme imkânına kavuşması ile tamamlanmaktadır (Köse, 2003). Gelişen bu yeni sistem Barak-Erez ve Perez (2013)’e göre tarafsız değildir. Neo-liberal

ve kapitalist bir vizyon ile şekillendirilmektedir. Uluslararası sistemin tarafsız olmayışına bir örnek BM Güvenlik Konseyi uygulamalarıdır. Konsey devletler veya gerçek kişiler üzerinde bağlayıcı kararlar alabilmektedir. BM Şartı'nın 25. Maddesi gereği üye ülkeler bu kararlara uymakla yükümlüdür. Ancak Konsey üyelerine verilen veto hakkı bu sistemin tarafsız şekilde işlemlerini güçleştirmektedir. Özellikle 5 daimi üye devlet kendi çıkarları söz konusu olduğunda bu haklarını kullanmaktadır (Güneysu, 2015).

Aydınlı ve Rosenau (2005)'nin da desteklediği üzere küreselleşmeyle ortaya çıkan küresel yönetim sorunsalı güç dağılımı, dünya liderliği, işbirliği ve koalisyon gibi başlıklar üzerinden yürümektedir. Çok uluslu kurumlar güçlü devletlerin aracı olup, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır. Krisch ve Kingsbury (2006 s.13)'ye göre geleneksel uluslararası hukuk tanımı olan eşit devletler arası sözleşmelerle kurulan düzen, teoride geçerliliğini yitirmiştir.

## **1.2. Kavramsallaştırma**

Bugün devlet üstü yapılar ve küresel kurallardan etkilenmeyen bir sektör yoktur. Devlet kontrolünden kaçan ürün ve hizmetler küresel kurallara yakalanmaktadır. Devlet göçmen balıkların avcılığını, sera etkisi yapan gazların salınımını veya mali krizleri önlemede yetersiz kalabilir. Bu noktada düzenleme yetkisinden kendi faydası için feragat etmektedir. Hatta internet yönetişimi, çevre kontrolü, olimpiyat oyunları ve son ekonomik kriz gibi örnekler kendi doğası gereği küreseldir ve devlet yapılanmasının tek başına kontrol edemeyeceği küresel çözüm gerektiren sorunlardır (Cassese,2012).

Bu bağlamda küresel idare hukukunun doğuş amacı, ihtiyaç doğrultusunda oluşacak üçüncü uluslararası hukuk katmanının meşrulaştırma ve gücün küresel ölçekte uygulanmasını sınırlayacak bir mekanizma kurma üzerinedir. Bu yönü Walker (2012) gibi bazı yazarların bu alanı “ulus sonrası kamu hukuku (post national public law)” olarak anmasına sebebiyet vermektedir. Küresel idare hukuku, temel kamu hukuku işlevlerini uluslararası alana genişleterek bunu gerçekleştirmeyi önermektedir (Krisch ve Kingsbury, 2006). Küresel idare hukukunun, uluslararası kamu hukukundan farkı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Uluslararası kamu hukuku, devletler veya tüzel kişiliğe sahip diğer özneler ve bu öznelerin karşılıklı ilişkileri ile ilgilidir. Uluslararası kamu hukuku ise kapsam olarak son derece sınırlıdır. Ancak kapsamlı bir uluslararası antlaşma veya kapsamlı bir uluslararası örgütlenme söz konusu olduğunda devreye girecektir (Ruffert ve Steinecke, 2011). Oysa tez kapsamında açıklanacağı üzere küresel idare hukuku gerek özneleri gerekse kapsamı olarak daha geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır.

Kavramın İngilizce karşılığı olan “international” kavramı 1956 yılında Philip C. Jessup tarafından anıldığı günden bu yana “international law” olarak kullanılmaktadır. Bu kavram yalnızca devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuk dalı olarak ortaya atılmıştır. Devlet altı kuruluşlar ile kamu dışı aktörlerin bu yasal sisteme dâhil edilmesi ve ulusal düzenlemelerin ötesine geçen uygulamaların aktörleri olması ve onları da kapsayacak bir hukuk sistemi ihtiyacı zaman içinde kaçınılmaz hale gelmiştir (Ruffert ve Steinecke, 2011).

Bu alandaki hukukun rolünün nasıl kavramsallaştırılması gerektiği hususunda uluslararası literatür ikiye ayrılmış durumdadır. Bir tarafta bu düzenin yeni bir hukuk dalı olarak anılmasını savunanlar bulunmaktadır. Bu yeni hukuk dalını “küresel idare hukuku” şeklinde ifade etmektedirler (Marks, 2005). Diğer tarafta bunun yeni bir dal olarak görülmesine gerek olmayıp, uluslararası hukukun yeni bir versiyonu olarak görülmesi gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır. Ülkemizde küresel idare kavramı henüz alan yazınında tartışılan bir kavram olmadığı gibi birkaç istisna dışında bu konuya değinilmemiştir. Oysa uluslararası literatürde bu konu üzerine çok fazla tartışma yapılmaktadır. Küresel idare kavramını kabul eden, küresel idare hukuku açısından yasal müdahaleyi kavramsallaştıran Kingsbury, Krisch, Stewart, Esty ve Cassese bulunmaktadır. Uluslararası hukuk kavramına bağlılığını sürdürenler ise Armin von Bogdandy, Philipp Dann ve Matthias Goldmann tarafından temsil edilmektedir. Bu tez kapsamında her iki taraftan da görüşlere yer verilmekle birlikte, ülkemizde işlenmemiş bir kavram oluşu sebebiyle küresel idare hukuku yaklaşımına ağırlık verilecektir.

Küresel idare hukukunu, bir hukuk sistemi olarak tanımlayanların başında Kingsbury (2009) gelmektedir. Bu kavramın altında yasal mekanizmaları, prensipleri ve pratikleri tartışmıştır. Bu tartışmaları yaparken “uluslararası” kavramı yerine özellikle “küresel” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Uluslararası hukukun kaynakları ile küresel idare hukukunun kaynaklarının benzer yönleri bulunduğunu kabul etmektedir. Uluslararası teamül hukuku, jus cogen, antlaşmalar hukukunun temel prensipleri bunlardan bazılarıdır. Fakat küresel idare hukukunun bu klasik tanımın dışında unsurları da barındırdığını savunmaktadır. Krisch ve Kingsbury (2006 s.13) de bu sistemin kural oluşturduğu, içinde pek çok kurum barındırdığı ve ulusal ile uluslararası arasındaki sınırın kaybolmaya başlamasından bahsederek; bunu yeni bir hukuk dalının doğuşu olarak anmaktadır.

Küresel düzenleyici otorite ihtiyacı uluslararası ve hükümetler arası örgütlerin kurulması ihtiyacını doğurmuştur. Bu örgütlerin sayısı, bunları tanımlamak için kullanılan ölçüte göre değişim göstermektedir. Kısıtlayıcı bir ölçüte göre bu sayı 2004'te 245 iken, daha geniş bir ölçüte göre 7306'dır (Cassese, 2006, s.671). Casini (2016 s.26)'ye göre bu sayılar daha yüksektir. 60.000'den fazla uluslararası organizasyon ve 2.000'den fazla küresel düzenleyici otorite olduğunu belirtmektedir. Bu sayıları daha anlamlı kılmak için aynı tarihlerde Birleşmiş Milletler (BM) üyesi 193 devlet olduğunu söyleyebiliriz. Daha ilginç olan bu örgütlerin kurulma hızıdır. Yüzyılın son çeyreğinde bu örgütlere kamu otoritelerinin katılımı da üç kat artmıştır (Cassese, 2006, s.672).

Bazı sektörlerde birden fazla düzenleyici otorite bulunmakta ve her örgüt farklı bir sorumluluk alanında yer almaktadır. Tüm bu örgütleri koordine etme işi de farklı örgütlerin doğumuna sebep olmaktadır. Pek çok küresel düzenleyici sistemin olduğu bu ortamda devletin sahip olduğu kamu gücü tekelinin optik bir yanılgıya dönüştüğü söylenebilir. Bu küresel yasa düzenin, devletin yerini aldığı veya daha dominant hale geldiği anlamına gelmez. Ama her ikisinin de seslerini duyurmaya başladığı söylenebilir.

Küresel ve devlet idare hukukları arasındaki farklardan biri de küresel idare hukukunu oluşturan aktörlerin aynı seviyede oluşudur. Bu sayede örgütlerin, bağımsız komitelerce bilimsel ölçütlere göre oluşturulması mümkündür. Yerelde ise emir-komuta zinciri politik kararlar daha etkili olmaktadır.

Kingsbury (2009) kavramsallaştırmada yaşanan bu sorunu temelde küresel idare hukuku kurallarının standart hukuk kuralı tanımını esneten yapısına bağlamaktadır. Bu tez kapsamında yukarıda yapılan hukuk kuralı tanımını Türk hukuk sistemindeki yaygın tanıma göre yapılmıştır. Oysa Kingsbury bir kuralın hukuk kuralı olarak görülüp görülmemesinin politik bir yönü olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre ulusal sistemin benimsediği şekliyle hâkimler, hukukçular, devlet yetkilileri veya daha geniş bir halk topluluğunca belirleniyor olabilir. Kimisi pozitivist sistemi benimseyip ahlak kurallarını karar vermenin bir parçası olarak görmezken, Ronald Dworkin gibiler pozitivist olmayan bir sistemi benimseyebilir. Bir diğer sebebi de hukukun yalnızca geçerlilik sorunu olarak görülmemesi gerektiğidir. Hukuk sosyal bir pratiktir. Bu sebeple geçerlilik yanında, uygulamanın taşıdığı değer de dikkate alınmalıdır. Uygulamanın taşıdığı değer ise küresel idare hukukunu oluşturan temeldir. Uygulamayı temel alan anlayış anglo sakson sisteminin temelini oluştursa da, Türk hukukunda da zaman zaman kendine yer bulmaktadır.

Kingsbury (2009) ayrıca küresel idare hukukunu literatürdeki hukuk tanımları açısından da değerlendirmiştir. Yönetim teorileri içinde açıklanan hukuk tanımı, egemenliğin bir kurum veya kişiye bağlı olduğu, diğer bir ifade ile tek egemene sahip yönetimleri açıklamaktadır. Bu da küresel idare için çok uygun değildir. Hukukun doğuşu ile ilgili temel teorilerden olan Thomas Hobbes'un teorisini ele aldığımızda hukuk, iç savaş riskine karşı toplumsal barışı korumak amacıyla üretilmiştir. Hobbes'in fikirlerinin uluslararası hukuka katkısı olmuştur. Bu katkı Kingsbury'ye göre, Noel Malcolm'un uluslararası ilişkileri açıklayan yasal teorisine zemin teşkil etmektedir.

Hart'ın teorisi Hobbes'ın hukuk tanımından egemenlik olarak ayrılmaktadır. Pozitivist bir bakış açısıyla kaynaklar ve tanınırlığı hukuk kavramının temeline oturtmaktadır. Bu yönüyle Hart'ın teorisi modern pozitivistliğe daha uygun olduğu gibi, küresel idare hukukunu açıklamaya da daha elverişlidir. Küresel idare hukuku söz konusu olduğunda pozitivist hukuk kavramının genişletilmiş versiyonu tercih edilmelidir (Kingsbury, 2009 s.28-29).

Hart, hukuk tanımı için bir metodoloji geliştirmiştir. Hukukun kaynağı açısından değerlendirdiğimizde küresel idare hukuku çok taraflı ya da iki devlet arasında karşılıklı imzalanan antlaşmalar ve çeşitli geleneksel uluslararası hukuk kaynaklarından oluşmaktadır. Hukukun kaynakları açısından da kendine özgü bir yapısı vardır. Bu kaynakların tanınması açısından bir birlik olduğu söylenemez. Aşağıda daha detaylı açıklanacağı üzere her küresel örgüt aynı şekilde oluşmamaktadır. Dahası bu kuralları uygulayacak olan mahkeme sistemi de kendine özgüdür hatta bazı sistemlerde böyle bir sistem bulunmamaktadır. Bu konu da küresel idare hukukunda yargı başlığı altında detaylandırılmıştır. Küresel idare hukukunun ortaya çıkışı çok yeni olduğundan zaman içinde bu alanlarda birlik oluşabilir (Kingsbury, 2009 s. 29-30).

Casini (2016) küresel idarenin bu kadar güçlenmesinin devletlerin gücünü kaybettiği anlamına gelmediğini savunmaktadır. Casini'ye göre 2. Dünya Savaşının bittiği tarih olan 1945'ten beri devletler yükseliştir. O dönemde 50 olan ülke sayısı 2010 yılında 200'e yaklaşmıştır. Bu tezin yazıldığı tarih itibarıyla bugün BM'e kayıtlı 193 ülke bulunmaktadır. Casini'nin ifade ettiği bir diğer husus ise uluslararası rejimlerin gelişmek için devletlere bağımlı olduğudur. Küresel ağları oluşturan tüm uluslararası örgütler domestik terminallere ihtiyaç duymaktadır. Dahası küresel düzenleyici rejimler normlar, kurumlar ve prosedürler gibi yasal mekanizmalarla hareket ettiğinden ve bu

organlar devletlerin yasal sistemlerine dayandığından devlet yapılanması olmadan bu sistemin var olması mümkün gözükmemektedir.

## 2. Küresel Örgütler

Küresel yasal düzeninin çok sesli bir birlik olduğu söylenebilir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Batı Avrupa Birliği (WEU) gibi askeri antlaşmalardan, hükümetler üstü organizasyonlara, BM'den ILO, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Uluslararası Ticaret Odası (ICC), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve DTÖ gibi spesifik bir konuya eğilen teşkilatlara; Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Amerika ve Afrika'daki bölgesel işbirliklerine, Commonwealth ve Frankofon birliğine; G8 ve G20 ortaklıklarına kadar sayısız uluslararası organizasyon bulunmaktadır (Mazower, 2012). Bu çeşitlilik içerisinde BM gibi büyük örgütlerde bile astlık üstlük ilişkisi yoktur.

Ulus ötesi yönetimin ilk örnekleri 19. Yüzyıl sonlarında sosyal reformcularla ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri uluslararası halk sağlığının idari kurallarını belirleyen Lorenz von Stein'dir. Bunu posta hizmeti, navigasyon ve telekomünikasyon gibi ikincil alanlardan kural koyan antlaşmalar izlemiştir. Yerel idareler bu örgütlerin aktörlerindendir. Bu girişimler 1945'e kadar kapsamlı bir hukuk metni oluşturamamıştır (Kingsbury, Krisch ve Steward, 2005, s.19).

Devlet yapısı bir merkezden doğar ve gelişir. Yapısal olarak yasama, yürütme ve yargı olarak sınıflandırılan üç sacayağına dayanır. Küresel idari kurumlar ise çok taraflı yapılardan oluşur. Bu yapıların oluşumu için belirli kurallar yoktur, oluşum şekli kendine özgüdür. Literatürde bu konuda bir sınıflandırma yapmaya çalışan yazarlar vardır. Bu yazarlardan bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

### 2.1. Kurucularına göre yapılan ayırım

Kingsbury, Kirsch ve Steward (2005)'a göre beş tip küresel idari oluşum vardır:

1. İlk tür uluslararası yönetimin hükümet üstü örgütlere bırakılması yoluyla oluşmaktadır. Bu örgüt, klasik uluslararası hukuk teorisinin asıl aktörler olarak gördüğü devletler arasındaki antlaşma yoluyla kurulur. En temel örneği BM Güvenlik Konseyi ve alt komitelerinin oluşumudur. Bağlayıcı kararlar alır ve bireyler üzerinde doğrudan etki gösterebilirler. Benzer şekilde oluşturulan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin ülkelerdeki mülteci kampları üzerinde pek çok düzenleyici ve diğer idari faaliyetleri bulunmaktadır. WHO'nun küresel sağlık riskleri üzerine uyarıları, Mali Eylem Görev

Gücü<sup>2</sup>'nün para aklama ve ihlaller üzerine aldığı önlemler, Montreal Protokolü'nün Dünya Bankasının belirlediği standart "iyi yönetim" ilkelerine göre gelişmekte olan ülkelere yaptığı mali yardımlar diğer örneklerdir.

Uluslararası örgütlerin en basit ve yaygın oluşum şekli BM gibi devlet üstü organlar vasıtasıyla oluşmasıdır. Örgütler, devletler arasındaki antlaşmalarla kurulur ve başka antlaşmaları teşvik eder. Örneğin Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ülkeleri güvenlik, koruma, çevre, deniz taşıması ve nükleer materyal alanlarında antlaşmalar yapma konusunda teşvik etmektedir.

2. Ülkeler arası ağ ve koordinasyon düzenlemelerinde benzeri şekilde aktörler devletlerdir. Ancak ilk türden ayrılan yönü, resmi bir karar verme merciinin olmayışı üzerine karakterize edilmesidir. Bu yapı çerçeve antlaşmaya ihtiyaç duymaz. Örneğin Basel Komitesi herhangi bir çerçeve antlaşmaya ihtiyaç duymaksızın çeşitli merkez bankası yöneticilerini bir araya getirmektedir. Bu kişilerin belirlediği bankalar için sermaye yeterliliği politikaları bağlayıcı olmayan yasal düzenlemeler olsa da oldukça etkilidir. Bir diğer örnek DTÖ üyelerince benimsenen düzenleyici kurallardır. Üyelerin tek taraflı olarak benimsediği kurallar otomatik olarak diğer ülkelere de benimsenmektedir.

3. Bir diğer tür ise yönetimi bölüşme yoluyla oluşturulan örgütlerdir. Yerel düzenleyici kurumların küresel idarenin bir parçasıymışçasına hareket etmesi yoluyla. Dışsal veya küresel hususlara karar verirler. Ülke yasaları dışında kalan yargı uygulamaları örnek verilebilir. Devlet başka bir yerdeki olayla ilgili düzenleme yapma amacındadır. Bazı durumlarda bunu sınırlayan kurallar vardır. DTÖ Temyiz Organının 1998 tarihli karides ve karides ürünleri ithalatında ABD'ye getirdiği sınırlama gibi. Shrimp-Turtle kararı olarak bilinen bu karardan önce ABD Hindistan'dan yapılan karides ithalatına kısıtlama getirmiştir. Gerekçe olarak da kaplumbağaların korunmasında yeterli dikkati göstermediklerini ileri sürmüştür. DTÖ temyiz organı ABD'nin bu kararını, herhangi bir itiraz yolu sunmadığı gerekçesi ile reddetmiştir.

Kingsbury (2009)' a göre yukarıda verilen bu kararın verilme sebebi ABD hükümetinin aldığı kararın kamusalılık ölçütünü yerine getirmemesi sebebiyledir. Bu konu küresel idare hukukunun prensip ve değerleri başlığı altında daha detaylı incelenecektir. ABD hükümetinin aldığı karar ABD vatandaşlarını etkilemese de

---

<sup>2</sup>Financial Action Task Force: Mali Eylem Görev Gücü

Hindistan'ın çıkarları bundan etkilenmiştir. Yerel idarenin bazı kararları ülke dışına çıktığında küresel idare hukuku rejiminde etkili olmaya başlar. Ulusal çevre düzenlemeleri biyolojik çeşitliliğin korunması veya sera gazı salınımı kararları küresel yönetimin bir parçasıdır. Ulusal idarenin verdiği kararlar uluslararası çevre hukukunu doğrudan etkilemektedir.

Devletler dışında, devletin alt organlarının katılımıyla oluşan örgütler bu tür içinde değerlendirilebilir. Ulusal finans merkezlerinden oluşan Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü (IOSCO), ulusal sigortacılık düzenleme kurumlarından oluşan Uluslararası Sigorta Denetim Otoriteleri Birliği (IAIS), ulusal rekabet kurumlarından oluşan Uluslararası Rekabet Ağı (ICN), G7 ülkelerinin maliye bakanları ve merkez bankalarından oluşan Finansal İstikrar Enstitüsü (FSI) buna örnek gösterilebilir.

4. Hükümet – özel arası melez oluşumlar dördüncü türdür. Gıda güvenliği konusunda standartları belirleyen Gıda Standartları Komisyonu hükümet temsilcileri yanında hükümet dışı katılımcılara da sahiptir. Belirlenen standartlar DTÖ hukuku altındaki SPS Antlaşmasında yarı bağlayıcı etkiye sahiptir. Bir diğer örnek internet erişim protokolü düzenlemelerini yapan İnternet Tahsisli Sayılar ve İsimler Kurumu (ICANN) olabilir. Sivil bir yapı olarak kurulmasına rağmen 2002'deki reformdan sonra hükümet temsilcileri Hükümet Danışma Kurulu'nda hatırı sayılır bir güç elde etmişlerdir.

5. Son olarak devletten bağımsız sivil kuruluşlarca oluşturulan örgütler yer alır. 1947 yılında 25 ülkenin katılımıyla kurulan Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) iş yaşamı, yiyecekler ve teknoloji gibi çeşitli alanlarda 13,000 üzerinde standardı benimsemiştir, hükümet dışı sivil toplum örgütleri ile çalışmaktadır ve bugün 165 üyesiyle dünya çapında tanınmaktadır (Craig, 2015 s.785). Daha küçük ölçekte sivil toplum örgütleri uluslararası ticari ürünlerde adil kahve ticareti ve sürdürülebilir hasat gibi standart ve sertifikasyon sistemlerini benimsemiş haldedir. Benzeri şekilde Dünya Çapında Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Derneği (SWIFT) ve Adil Çalışma Örgütü<sup>3</sup> gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Ulusal düzeyde bu tür oluşumlara açıkça temsil kabiliyeti verilmediği takdirde eylemleri dernek seviyesinde kalmaktadır. Her ne kadar sivil toplumun katılımına dair herhangi bir standart bulunmasa (Somek, 2010) da, küresel düzeyde uluslararası kamu kurumlarının yokluğunda büyük bir güce ve öneme kavuşmaktadırlar. Devletlere daha az bağımlı bir örgüt olarak Uluslararası Olimpiyat

---

<sup>3</sup>Fair Labor Association: Adil Çalışma Örgütü

Komitesinin bir parçası olan Dünya Anti Doping Organı (WADA) örnek verilebilir. Yasaklanan maddeleri kullanan atletler için kurallar koyan bu kurumun eylemleri Uluslararası Spor Hakem Heyetinde noktalanmaktadır. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ve WADA küresel idare hukuku örneği olarak son bölümde daha detaylı tartışılacaktır.

## 2.2. Oluşum şekline göre ayırım

Steward (2005)'in ayırımı ise kurucularına göre değil, örgütlerin oluşum şekline göredir:

1. Antlaşmaya dayalı uluslararası düzenleyici rejimler, uluslararası düzenleyici standartların uygulanmasını düzenleyen ve denetleyen ülkeler arasındaki antlaşmalar ile kurulmuştur. Bu rejimler genellikle hükümetler arası organizasyon sekreteryası ve diğer kurumsal organları ihtiva eder. Örnekler arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) ve DTÖ gibi ticaret rejimler, Montreal Protokolü, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ve çeşitli BM kuruluşları bulunmaktadır.

2. Ulus ötesi düzenleyici ağlar, yerel idarenin belirli alanlarından sorumlu yetkililer tarafından oluşturulmaktadır. Bu yetkililer, gayri resmi olarak bir araya gelerek iletişim kurar ve farklı ulusal yönetmeliklerin yarattığı ticaretin önündeki engelleri azaltmak için tek tip veya uyumlu düzenleyici standart ve uygulamaları kabul edebilirler. Aynı zamanda, çok uluslu şirketlerin de dâhil olduğu ulus ötesi düzenleyici sorunları ele alırlar. Bu yetkililer, diğer ülkelerdeki meslektaşları ile bu tek tip standart ve uygulamalara karar verdikten sonra, bunları yerelde benimsetme yoluna giderler. Ortak düzenleyici standartlar üzerinde antlaşmaya ek olarak, bilgi toplayabilir, düzenleyici politikaları ve icra uygulamalarını tartışabilir ve koordine edebilirler. Bu küresel düzenleyici ağlar, anti tröst, bankacılık, menkul kıymetler, telekomünikasyon, kimyasal düzenleme, vergilendirme ve ulaşım güvenliği gibi alanlarda ortaya çıkmıştır.

3. Uluslararası düzenleyici işbirliğinin bir başka biçimi, ortak tanıma antlaşmalarıyla farklı ülkelerdeki denklik belirlemeleridir. Tipik olarak iki taraflı olan karşılıklı tanıma antlaşmaları altında, bir ülkedeki düzenleyiciler, kendi önlemlerinin benzer bir şekilde tanınması karşılığında; kendi ürünlerine eşdeğer yahut onlarla uyumlu olan başka bir ülkenin ürün ve hizmet düzenleme sertifika prosedürlerini veya standartlarını kabul ederler. Bu tür antlaşmalar uyarınca, bir ülkeden menşeli ve düzenleyici gerekliliklere uygun ürünler veya hizmetler ev sahibi ülkede, antlaşmanın öngördüğü ölçüde, ayrı ve ek yasal gerekliliklere tabi tutulmadan girilebilir veya

sağlanabilir. Karşılıklı tanıma, ilgili belgelendirme standartlarını ve/veya standartlara uygunluğunun belirlenmesi (belgelendirme prosedürleri dâhil olmak üzere) için farklı mekanizmaları içerebilir.

Steward (2005) bu ayrımı yapmasına rağmen, kendisinin de kabul ettiği üzere uygulamada, antlaşma temelli ve ağ kuran rejimler arasındaki ayrım her zaman net değildir. Uluslararası rejimler genellikle yerel düzenleyici yetkililer arasında gayri resmi ağ oluşturma için bir forum sağlar. Bazı düzenleyici ağlar, oldukça gayri resmi olmasına rağmen, kendi uluslararası örgütleri (genellikle, antlaşma temelli değildir) aracılığıyla çalışırlar. Benzer şekilde uygulamada, ortak standartların kabul edildiği yerel yönetim düzenleyicileri arasındaki ağlar ile karşılıklı tanıma düzenlemeleri ya da eşdeğerlik uygulamaları yoluyla ortak standartların benimsenmesi arasındaki ayrım keskin değildir. Prensipte olarak, karşılıklı tanıma antlaşmaları ve diğer denklik uygulamaları, farklı ülkelerdeki farklı yasal düzenleme standartlarını ve uygunluk yöntemlerini kabul etmenin bir yoludur, ancak standartların ve yöntemlerin uyumlaştırılmasına doğru evrimleşebilirler.

### 2.3. Yetkisine göre ayrım

Craig (2015) ise uluslararası örgütler arasında ayrım yaparken piyasa standardı belirlemeye göre bir ayrım yapmıştır. Craig'in ayrımına göre ilk oluşum devletlerarası örgütlerin, 1874'te kurulan Evrensel Posta Birliği, 1919'da kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü ya da 1944'te oluşturulan Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar tarafından, piyasalar arası standart belirleyici kuruluş olarak işlev gördüğü, kamu-devlet dışı piyasa standardıdır.

Tipolojinin ikinci örneği, pazar rekabeti içerisinde faaliyet gösteren kamu standart belirleme organlarıyla şekil alır. Bu standartlar, devletlerin yasama organları veya düzenleyici kurumları ile bölgesel standart belirleme organları arasındaki müzakereler sonucu oluşturulur. ABD ve AB tarafından ürün güvenliği, çevre ve benzeri gibi konularda belirlenmiş standartlar buna örnektir (Craig, 2015).

Sektör temelli özel uluslararası standart belirleme, üçüncü türdür. Genellikle teknolojik değişimin hızlı olduğu alanlarda kamu girişimlerinin teknik uzmanlık eksikliği ile birlikte sektör ile şekil alır. Bu alanlarda kurallar, Microsoft'un Windows örneğiyle kurduğu bilgi ve teknoloji sektörü gibi firmalar ya da diğer sivil toplum kuruluşları tarafından bireysel ya da küçük gruplar halinde, tercih edilen teknik çözümlerini fiili standart olarak oluşturmak için rekabet edenler tarafından belirlenir. Bu tür bir kural

belirleme için odak kurum olarak kabul edilen uluslararası bir sivil toplum kuruluşu tarafından tanımlanır. Öne çıkan örnekler arasında Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO); Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (IEC); ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) yer almaktadır. Bu tipolojide oluşturulan kurallar, kapsanan ürün sayısı ve yapılan kuralların etkisi arttıkça daha önemli hale gelmektedir (Craig, 2015). Bu türün en önemli özelliği şeffaflık ve katılımcılığı ön plana çıkarmasıdır. GRI, ISO, Ekvator Prensipleri, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Çokuluslu Yönergeleri ve Hesap Verebilirlik standartları gibi standartlar DTÖ uygulamasının aksine yalnızca benimsemeyi kabul eden firmalarca benimsendiğinden ya da devletlerin uygulamayı kabul etmesi halinde uygulanabilir olduğundan katılımcılığı ön plana çıkarmaktadır (Barak-Erez ve Perez, 2013 s.472). Katılımcılığı artırmak ve şeffaflık kriterini sağlamak küresel idare içinde aranan özelliklerin başında gelmektedir. Bu konu küresel idare hukukunun prensip ve değerleri kısmında daha detaylı açıklanacaktır.

Farklı şekillerde oluşan bu rejimler bir araya gelerek bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütün bir hiyerarşiye dayanmayan, bir merkezi olmayan, bir plan doğrultusunda hareket etmeyen büyük bir kargaşa halindedir. Her ne kadar devletlere bağlı olsa da, bu yapılar gün geçtikçe daha bağımsız hale gelmektedirler. Ulusal otoriteler bu küresel yapının içine girdikçe gücünü kaybetmektedir. Hatta DTÖ sistemi içinde yer alan Ticaretin Teknik Engelleri Antlaşması<sup>4</sup> ve Sıhhi ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanması Antlaşması<sup>5</sup> gibi ticaret dışına çıkan antlaşmalar ulus ötesi organlara ulusal otoritenin yetkisine müdahale imkânı veren şartları doğurmaktadır. Nitekim Meksika'nın ABD'ye karşı açtığı Tuna Etiketleme davasında DTÖ Uzlaşma Organı 1999 tarihli Yunus Koruma Programı Sözleşmesi<sup>6</sup> ve Ticaretin Teknik Engelleri Antlaşmasını gerekçe göstererek ABD'nin iç işleyişine müdahale niteliğinde bir karar vermiştir (Barak-Erez ve Perez, 2013).

#### **2.4. Küresel örgütlerin yapısal organizasyonları**

Küresel düzenleyici otorite sistemlerinin oluşturulması üç aşamalıdır: İlk olarak devlet küresel idareye bazı yetkilerini devreder, devamında devletin altındaki bir organ bu iş için görevlendirilir ve son olarak bunların birbiriyle ilişki kurması sağlanır. Böylece uluslararası örgüt küresel seviyeye çıkar. Bu örgütlerin oluşumu benzer şekillerde olsa da

---

<sup>4</sup>Agreement on Technical Barriers of Trade: Ticaretin Teknik Engelleri Antlaşması

<sup>5</sup>Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures: Sıhhi ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanması Antlaşması

<sup>6</sup>1999 Agreement on the International Dolphin Conservation Program: 1999 tarihli Yunus Koruma Programı Sözleşmesi

çalışma şekilleri farklılık arz etmektedir. Aralarında gerçekten bir güç paylaşımı yoktur. Üye ve üye olmayan devletler ile özel hukuk tüzel kişilikleri ile kamu katılımcıları arasındaki farklar belirsizdir. İş dünyası ve STK temsilcileri de dâhil olmak üzere devlet dışı aktörler, bu bütüne çeşitli şekillerde dâhil olurlar.

Bu örgütler farklı şekillerde oluşsa da hepsinin ortak özelliği koordinasyon, işbirliğini arttırma, uyumlaştırma ve standardizasyondur. Ayrıca radyo frekansları konusunda Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) gibi örgütlerle kıt kaynakların tahsisini; Uluslararası Göç Örgütü (IOM), WHO ve OIE gibi kuruluşlarla yardım ve hizmetlerin sağlanmasını; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) gibi kurumlarla korumayı amaçlar.

Steward (2005) küresel örgütlerin yapısal organizasyonlarını dört parçaya ayırmıştır:

- 1) Yetkili organ; genelde meclis benzeri bir yapıyı ifade eder. Tüm katılımcı devlet veya diğer ulusal kurumlar ve uluslararası örgütlerden oluşur.
- 2) Daha sıkı bağlara sahip olan konsey ile devam eder. Üyeleri meclis tarafından seçilir.
- 3) Yönetim organı genel sekreterlik olarak anılır. Örgütün düzenli çalışanlarından oluşur.
- 4) Komiteler ise ulusal idarelerin çeşitli fonksiyonlarını yerine getirmek için oluşturulmuştur.

Bu yapılanma bir örgütten diğerine farklılık gösterebilir. Örneğin örgütte genel sekreterlik organı bulunmayabilir. Örgütler başka yapılanmaların desteği ile kurulabilir. Bankacılık düzenlemeleri alanında Basel Komitesi BIS tarafından; 1956 yılında kurulan Paris Club Komitesi ise Fransız Maliye Bakanlığınca desteklenmektedir. Diğer küresel örgütler bölgesel veya merkezi olmayan aygıtlara sahiptir. Bazı örgütler birden fazla örgütten oluşmaktadır. Örneğin Dünya Bankası Grubu beş farklı kurumdan oluşmaktadır: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve ICSID.

Devlet organlarının güçleri arasında sabit bir denge olsa da küresel örgütlerin farklı işlevleri bulunmaktadır. Ayrıca aynı katılımcılara sahip olup farklı yetki ve görevlere sahip organlar da bulunmaktadır. DTÖ içinde Genel Konsey, Uyuşmazlık Çözüm Organı ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı bulunmaktadır. Bu organların oluşumu

birbirinden farklı olsa da güçler ayrımının küresel halini temsil eder (Steward, 2005, s. 100).

Devletten uzaklaştıkça kamu ile özel sektör arasındaki çizgi daha belirsiz hale gelmektedir. Örgüt açısından bakıldığında küresel düzen tek bir modelle ilerlememektedir. Her sektörün kendine özgü işleyişine göre hareket edilmektedir. İşleyiş, örgütün ve devletlerin ihtiyaçlarına göre farklılık arz edebilir.

Küresel örgütler ulusal yapılanmadan ayrı olarak düşünülemez. Bu örgütlerin karar verme süreçlerini gözlemlemek bu savı haklı çıkarır. Bu yapılar ortak katılımlı faaliyetlerden doğmuştur. Devletin küresel faaliyetler söz konusu olduğunda tamamen güçsüz olduğunu veya tüm gücü elinde tuttuğunu söylemek yanlıştır. Küresel örgütler ile devletin sahip olduğu güçler arasında belirsizlikler vardır. Bu hem devlet, hem de küresel örgüt için avantaj olabilir. Devletin küresel piyasada sesini duyurmasını, küresel örgütünse sivil toplum ve yerele ulaşabilmesini sağlar. Küresel düzen kendi başına yaşayamayacak bir sarmaşık gibidir. Uluslararası hukukun aksine küresel hukukta ikisi bir araya gelir.

Küresel örgütler faaliyet gösterdikleri alanda çalışan deneyimli kişilerden oluştuğundan alanın uzmanı sayılabilir: Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), Bitki Sağlığı Önlemleri Komisyonu (CPM), Gıda Standartları Komisyonu (CAC) ve IAIS örnek verilebilir. Küresel idarenin uzmanlaşma dışında asıl faydası ulusal idare ve sivil toplumun kendi ihtiyaçlarını dünya çapında duyurmasını ve lehine olan değişikliklerin karar verme sürecinde rol alabilmesini sağlamaktır. Küresel ve yerel idareler kararların uygulanmasında birbirine güvenir. Kararlar ya yerel idarelerce alınıp küresel idarelerin bunu yürütmesi beklenir, ya da küresel idareler karar alır ve yerelde uygulanmasını bekler. İlk duruma örnek olarak Ebeveyn İşbirliği Antlaşması örnek olarak verilebilir. Küresel idarelerin uygulama birimleri olmadığından ikinci durum daha yaygındır. Örneğin Hijyen ve Bitki Sağlığı Önlemleri Antlaşmasının<sup>7</sup> getirdiği hijyen standartlarını DTÖ üyeleri uygulamak zorundadır. Yerel idareler gıda güvenliği yönetmeliklerini düzenlerken, bu uluslararası standartları benimsemektedir (Steward, 2005).

Küresel idare hukuku kurallarının taraflar için bağlayıcı olmadığı, uymanın taraf iradesine bırakıldığı veya uymanın zorunlu ama kontrolün yerel otoriteye bırakıldığı durumlarda küresel idare bu zayıflığını uygulamayı kontrol altında tutarak dengeler.

---

<sup>7</sup>Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures: Hijyen ve Bitki Sağlığı Önlemleri Antlaşması

Örneğin Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Birleşmiş Milletlerin özelleşmiş 17 örgütünden birisidir. Sınai Mülkiyet Haklarının Uygulanması Danışma Komitesi'ne iyi uygulama örnekleri ve işleyiş şemasını sunmaktadır. Diğer organizasyonlar uygulamayı kontrol etmekte veya ulusal birimlere asistanlık etmektedir. Devletin bireyin üzerinde etki doğuracak kararı askıya alma yetkisi olduğundan, böylece sözleşmeler bağlayıcı olmasa da uygulamanın işleyişi bağlayıcı hale gelmektedir.

Küresel yasal düzen; antlaşmalar, tek taraflı kurallar ve kurumların kendi normlarından oluşan karmaşık bir yapıya sahiptir. Küresel ve ulusal kurallar vardır. Örgüt, merkezinin konumlandığı ülkenin kurallarına uyma yükümlülüğü altında olabilir. Örneğin 10/11/1999'da WADA, Lozan'da kurulmuştur. WADA, İsveç Medeni Kanunu'nun 80 ve devamı maddelerine bağlı olarak kurulmuş özel bir vakıftır. IOC'nin teşvikiyle, uluslararası örgütlerin, hükümetlerin, kamu otoritelerinin ve sporda dopingle mücadele eden diğer kamu ve özel kuruluşların desteği ve katılımıyla kurulmuştur (WADA).

Görüldüğü üzere küresel idare hukukunu oluşturan bu örgütler arasında da uyum yoktur. Kuruluşları da, çalışma şekilleri de kendine özgüdür. Yukarıda küresel idarenin çok sesli bir birlik olduğu belirtilmişti. Birbirinden farklı şekillerde kurulan ve işleyen bu kendine özgü sistemi en iyi ifade eden tanım bu olabilir.

### **3. Uluslararası Organizasyonlar ve Bireylerin Rolü**

Giannini'nin dualizm teorisine göre devlet vatandaşların hukukunu düzenler, uluslararası hukuk ise devletlerin hukukunu düzenler (Battini, 2005). 1967'de Avrupa Birliği (AB) hukuku için böyle düşünülüyordu. Ancak bugün gelinen noktada bunun değiştiği görülmüştür. Avrupa hukuku gibi örnekler artık vatandaşları da doğrudan ilgilendiren düzenlemeler içermektedir.

Uluslararası idare hukukunda temsil kabiliyeti yalnızca ülkelere tanınmıştır. Her ne kadar temsilci olarak bireyler bulunsun da onlar kendi hesabına değil, devlet adına o konumda bulunmaktadır. Sonuçta 1. Dünya Savaşı öncesinde oluşturulan uluslararası örgütler devletlerin temsil edildiği örgütlerdir.

I. Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla farklı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde "uzman" adı altında kişiler istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu kişiler doğdukları ülke adına çalışmıyor, sahip oldukları konuma birey olarak sahip olup, örgütün çıkarı için çalışıyorlardı. Dahası bu kişilerin aldığı kararlar organizasyonun

gücüne sahipti. Organizasyon bu kişiyi işe aldığında veya terfi ettirdiğinde bu karar devletin herhangi bir etkisi olmaksızın kişi üzerinde doğrudan sonuç doğurabiliyordu. Uluslararası çalışanların uluslararası hukuk düzenine de etkileri olmuştur. İlk olarak kendi yetkileri vardır. Örneğin uluslararası örgütün genel sekreteri sadece örgütün uzantısı değil, bağımsız bir bireydir. Hatta BM çalışanları için yerel mahkemelerde dava edilmeleri durumuna karşı tanınmış dokunulmazlıkları dâhi vardır (Steward, 2005). Bu uluslararası kuruluşların sayısı ve aktiviteleri arttıkça, çalışan sayısı da hızla artmaktadır. 1927’de Milletler Cemiyeti çalışanlarıyla ilgili karar mercii olarak kurulan ve devamında ILO bünyesinde devam eden mahkeme, Birleşmiş Milletler Uyuşmazlık Mahkemesi (UNDT), Dünya Bankası Mahkemesi ve Uluslararası Para Fonu İdari Mahkemesi (IMFAT) örneklerinde olduğu gibi küresel idare hukukunda yargı uygulamalarının temelleri de bu uluslararası çalışanlar ile ilgili uyuşmazlıkları çözmek amacıyla atılmıştır (Craig, 2015). İkinci olarak uluslararası sistem bireylerin bazı hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu, böylece sistemin bir parçası olduklarını varsayar. Fakat bu kişilerin sahip olduğu yetki örgüt dışında hükümsüzdür. Aynı şekilde örgütün birey üzerindeki doğrudan etkisi de çalıştırdığı personel ile sınırlıdır.

Günümüzde devletin veya örgütün aldığı kararın sadece kendi vatandaşlarını veya çalışanlarını bağladığını söylemek imkânsızdır. Örneğin belirlenen bir gıda standardı veya mali kısıtlama kararı bütün ülkeleri etkilemektedir. Bu sebeple eğer bir devlet uluslararası yatırımcılarının çıkarını korumak istiyorsa diğer devletlerin uluslararası politik kararları üzerinde etkili olmaya çalışmalıdır. Kararların alınması genellikle uluslararası örgütler vasıtasıyla olmaktadır. Uluslararası kurallar ülke içindeki hukuk sistemini de ister istemez etkilemektedir. Her ne kadar ülkenin egemenliği altındaki yasaları uluslararası örgütler doğrudan değiştiremeye de mali araçlarla etkisini göstermektedir. Battini (2005) uluslararası organizasyonlar ve bireylerin küresel idare hukukundaki rolünü irdelediği makalesinde bu konuda üç somut örneğe yer vermiştir.

Battini (2005)’nin ilk örneği gıda güvenliği konusudur. 1963 yılında Gıda Standartları Komisyonu, Uluslararası Gıda Standartlarını yayınlamıştır. Bu standartlarla ülkeler için iki seçenek sunulmuştur. Bu standartları tamamen kabul edebilecekleri gibi, bir takım özel şartlarla kabul etme imkânları da vardır. Tamamen kabul etmiş olan devletler bu koşullara sahip ürünlerin ülkesinde serbestçe dolaşımına koşulsuz olarak izin vermekle yükümlüdür. Özel şartlarla kabul eden devletler ise bu standartlara sahip ürünler için bazı muafiyetler tanınmalıdır. Standartları kabul eden devletlerin başka

yükümlülükleri de vardır. Şöyle ki ülke içinde üretilen veya ithal edilen ürünlerde bu standartlar aranmalıdır. Standartları kabul etmeyen devlete ait ürünler bu bölgede serbest olarak dolaşamayacak, yahut standartlardan farklılaşma nedenleri için bir açıklama getirmekle yükümlü olacaktır. Bu standartları kabul edip etmemek devletin kararına bırakılmıştır. Devlet öncelikle uluslararası standardın oluşum sürecine katılıp katılmamaya karar verir, ardından standardın hazırlanışında söz sahibi olur ve son olarak her bir standardı kabul edip etmeme kararı verir. Bu standardı ulusal sistemi içine alırken değişiklik veya istisna getirebilir. Kabul edilen standartlar devletlerce de kabul görmüş ancak 1995 yılında değişime gidilmiştir. Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanması Konusundaki Antlaşma tüketicinin sağlığı yanında gıda ithalatını koruyucu hükümler de içermektedir. 1995 yılında DTÖ sistemine geçilmesiyle Örgüt üyesi tüm devletler bu kurallara bağlı hale gelmiştir. Gıda Standartları Komisyonu üyesi olmayıp, bu standartların oluşturulmasında söz sahibi olmayan, hatta bu standartları kabul etmeyen veya istisna yahut değişiklikle kabul eden ülkeler de bunlara uymak zorunda kalmıştır. Önceki uygulamada devletin ihtiyari bir seçimine dayalı olan bu karar, küresel idare sayesinde tam tersine dönüşmüş durumdadır.

Battini (2005)'in makalesinde yer verdiği ikinci örnek bankacılık denetimi hususudur. Bankacılık denetimindeki ilk düzenlemeler 1974 yılında Basel Komitesi üyesi ülkelerin merkez bankası müdürlerince oluşturulan “Big Ten” ileidir. Katılımcılar bankacılık denetiminin bütünleştirilmesi için birtakım standartlar ve rehberler hazırlamıştır. Doğal olarak bunlar Basel Komitesinde temsil edilmeyen devletler için bağlayıcı değildir. Hatta bu kurallar Komite üyeleri için de bağlayıcı değildir. Bu standartların oluşturulma amacı her bir otoritenin bunları benimseyebilmek için adımlar atmasıdır. Yani ulusal otoritelerin özgür iradesine öncelik tanınmaktadır. Ancak 90’larda yaşanan finansal krizlerin dramatik etkileri olmuştur. Gelecekte bu tür risklerin önüne geçebilmek için IMF ve Dünya Bankası iki genel denetim mekanizması oluşturmuştur. Bunlardan ilki Mali Sektör Değerlendirme Programıdır (FSAP<sup>8</sup>). Amacı ulusal finans sistemlerinin kırılganlığını tespit edecek bir kontrol sistemi kurmaktır. İkincisi Standartlar ve Kodlar Riayet Raporları (ROSCs<sup>9</sup>) ile IMF ve Dünya Bankasınca üretilmeyen uluslararası standartların tanınırlığını tespit etmektir. Bu noktada Basel Komitesince kabul edilen ana standartlar temel görevi üstlenmiştir. IMF, Dünya Bankası

---

<sup>8</sup> Financial Sector Assessment Program: Mali Sektör Değerlendirme Programı

<sup>9</sup> Reports on the Observance of Standards and Codes: Standartlar ve Kodlar Riayet Raporları

ve Basel Komitesi uzmanlarınca ülkelerin standartları uygulanabilirliğinin gözlemlenmesi için ülkelere ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler esnasında ulusal otoriteler ve özel sektör temsilcileri ile toplantılar yapılmıştır. Bu sayede ülkenin finansal durumu hakkında detaylı bilgi sahibi olmuşlardır. Böylece Mali Sektör İstikrar Değerlendirmesi (FSSA10) denilen ulusal mali sistemin durumunu gösteren raporlar elde etmişlerdir. Her ne kadar ülkelerin bunlara katılımı ihtiyarı olsa da uluslararası piyasada iş yapanlar bu mali raporlar doğrultusunda hareket etmektedir. IMF ve Dünya Bankasının girişiyle Basel Komitesi de değişim geçirmiştir. Basel Komitesi ilk oluşturulduğunda IMF ve Dünya Bankası otoriteleri bu komite içinde yer almamıştır, dolayısıyla standartların oluşturulmasının bir parçası değillerdir. Küresel idare ile burada da yeni bir döneme girilmiştir. Bu aşamada ülkeler standartlara uymama durumunda yaptırım tehdidi altında değildir. Aksine standartlara uyduğu ölçüde elde ettiği sertifikalar ve bunlara bağlı avantajlar vardır.

Battini (2005)'in son örneği ise çalışan haklarının korunması konusudur. Küresel idare hukukunda yargı bölümünde de kabaca yapısı açıklanacak ILO, uluslararası mahkemelerin en eski örneklerindendir. 1919 yılında kurulan ILO'nun oluşturduğu kurallar ve tavsiyeler çalışan haklarının korunması amacı için faaliyet göstermektedir. Tavsiyeler bağlayıcı olmasa da kurallar bağlayıcıdır. Bağlayıcılık üye devletlerin özgür iradeleri ile onaylamasına bağlanmış haldedir. Uygulamayan devletler üzerinde ILO'nun herhangi bir yaptırımı yoktur. Devletin örgüte katılımı gönüllüdür. Bu sayede kuralların oluşturulma sürecine katılma imkânına sahip olabilecektir. Örgüte üye olarak altına girdiği yükümlükleri ise yasal sistemiyle bütünleştirerek uygulayacaktır. 1998 yılında ILO işyerinde Çalışan Hakları ile İlgili Temel Bildiri yayınlanmıştır. 1999'da Küresel İlkeler Sözleşmesi (GC)'nin kurulmasıyla yasal zemine de kavuşmuştur. GC'ye bağlanan özel sektör uluslararası kurallara uyacağını beyan etmektedir. Battini'ye göre bu sayede yalnızca o uluslararası kurallar etkili hale gelmemiş; aynı zamanda devletin aracılık gücü baypas edilmiştir. Özel sektör, devletin uluslararası kurallara uymasını beklemeksizin kabullenmiş, bu sayede eski uluslararası idare hukukunun aksine, yeni sistemin özel sektör üzerinde doğrudan etkisi artmıştır.

Değişimin bir sonucu olarak küresel idare hukuku, ILO örneğindeki gibi, özel taraflar ile ulus ötesi organlar arasındaki ilişkileri de düzenlemektedir. Uzunca bir süre

---

<sup>10</sup>Financial Sector Stability Assessment: Mali Sektör İstikrar Değerlendirmesi

uzman denilen bu uluslararası çalışanlar, uluslararası kurallardan doğrudan etkilenen tek kesim olmuştur ancak küresel örgütler uluslararası hukukun kapsamını genişletmiş durumdadır.

Politik arenada düşünüldüğünde küresel örgütler zaman zaman insani müdahale adına devletlerin egemenlik bariyerini dahi kırmaktadır. Irak ve Yugoslavya örneğinde olduğu gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararla devlete müdahale edilmektedir. Somali, Liberya, Sierra Leone, Kongo ve Afganistan örneklerinde olduğu gibi devletler vatandaşlarının güvenliğini sağlamakta başarısız olduğunda, uluslararası toplum doğrudan müdahil olabilmektedir (Aydınlı ve Rosenau, 2005).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere küresel kurumların küresel yönetime ilişkin bağlayıcı politik kararları kısıtlı olsa da mali kararlar sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun da sebebini tezin başında da ifade edildiği üzere küresel düzenin ortaya çıkışının ekonomi temeline dayanmasıyla açıklayabiliriz.

Steward (2005) da makalesinde küresel örgütlerin hükümet dışı aktörleri doğrudan etkilediği üç örnek olduğunu belirtmektedir. Bunlar emisyon salınımı ile ilgili CDM Yönetim Kurulu kararları, BM Güvenlik Konseyi 1267 sayılı Komite kararları ve bireylere mülteci statüsü tanıyan UNCHR kararlarıdır. Hâlihazırda bu örneklerin hiçbirisi bu kararlardan etkilenen kişilere ABD ya da diğer ülkelerde yerel idare hukuklarındaki gibi usule ilişkin haklar sağlamamaktadır. Dahası söz konusu idari kararların hiçbirinin bağımsız bir mahkeme tarafından gözden geçirilmesi öngörülmemiştir. Bu durum kararlardan etkilenen kişilerin haklarının korunmasını zorlaştırmaktadır.

Kingsbury, Krisch, Steward ve Wiener (2005) ise Kyoto Protokolü altında faaliyet gösteren Temiz Gelişim Mekanizmasının doğrudan bireyler için haklar yaratan bir sistem olduğunu belirtmektedir. Diğer bir örnek yukarıda da anıldığı gibi Basel komitesi ve OECD'dir. Bu kuruluşlar devletten bağımsız olarak küresel düzeyde hareket etmektedir. Bu ve benzeri kuruluşlar yereldeki otoriteyi baskılamakta, yerel otoritenin aktörlerinin hareket kabiliyetini kısıtlamaktadır. Bu hareketler gelişmekte olan ülkeler ve görece küçük ülkeler aleyhine sonuçlar doğurabilir.

Steward (2005) üye ülkelerin katkısı veya uygulamaları ile küresel idarenin hükümet dışı aktörler üzerinde etkili olduğu daha fazla örnek olduğunu belirtmektedir. Pek çok örnekte uluslararası rejimlerin benimsediği düzenleyici normlar, üye devlet yasaları ve devlet dışı aktörlerce uygulanan idari kararlar aracılığıyla uygulanmaktadır.

Bu kararların idare hukuklarında yansıması birden fazla şekildedir. Örneklemin birinde düzenlemenin muhatabı doğrudan devletlerdir. Bir diğerinde, düzenlemenin muhatabı devlet dışı aktörlerdir ve üye devletler, küresel düzenleyici programın devlet dışı aktörler üzerindeki uygulanmasından denetimler yoluyla sorumlu idari organlardır. Bir dizi uluslararası insan hakları rejimi, IMF ve Dünya Bankası da dâhil olmak üzere pek çok uluslararası düzenleyici rejim uygulaması münhasıran veya öncelikli olarak devletlerce yürütülme üzerine kurgulanmıştır.

Düzenlemenin muhatabının doğrudan devletler olduğu örnekleme, yasama organı, taraf devletleri bağlayan rejim antlaşmasını onaylayan devletler grubudur. Düzenlemenin muhatabı olan devlet, aynı zamanda bu normu uygulamakla yükümlü olan birimdir. Yerel idare hukukuna benzer bir örneklem için belirlenen kuralları uygulamak için müeyyideye sahip bir yürütme organına ihtiyaç vardır. Ayrıca yönetim organının kararlarının maddi ve usul gereklilikler yönünden uygunluğunu denetleyen bağımsız bir inceleme organına sahip olması gerekmektedir. Küresel örgütlerin yalnızca küçük bir kısmı bu üç organın tamamına sahiptir (Steward, 2005).

Steward (2005)'in bu örneklemine göre bağımsız norm üreten idari organlara sahip rejimlerde kararların kabul edilme şekilleri de her örgütte kendine özgüdür. ICAO üyesi olan ülkelerin çoğunluğu, uluslararası sivil havacılık üzerine Chicago Konvansiyonu kapsamında tüm üyeleri bağlayan düzenlemeleri değiştirebilir. Montreal Protokolü ve ICAO'dakine benzer değişiklik prosedürleri genellikle, teknik olarak değerlendirilen veya bilgi ve koşullardaki (ya da her ikisinde) değişiklikler içeren düzenleyici normların sık sık güncellenmesini gerektiren konularla ilgilenir. Bununla birlikte, bu tür önlemler çoğunlukla pratik sonuçlara sahiptir. Bretton Woods örgütlerinde, üye devletler veya temsilcileri, ilgili uygulama normlarını değiştirmek veya bağlayıcı normları benimsemek için oybirliği ile oy kullanamazlar. DTÖ üye devletlerinin dörtte üçü, sınırlı bir süre için DTÖ Antlaşmalarının disiplinlerinden muafiyet kazanabilirler. Dünya Bankası ve IMF, üye ülkelerin temsilcileri tarafından alınan kararlar yoluyla iştiraki düzenleyici normlar oluştururlar.

Steward (2005)'in sınıflandırmasında bunun yanında kararların doğrudan yönetim organlarınca alındığı örgütler de mevcuttur. CDM Yönetim Kurulu yapılanması, yerel idare hukukundaki idare anlayışına yaklaşıp. Kurul hem kanun koyma, hem de karar verme yoluyla ikincil kanun yapıcılığı yürütmektedir. Belli CDM projelerinde kullanılan süreçleri onaylar, CDM operasyonel varlıklarının akreditasyonu ile ilgili kararlar alır, bir

projenin CDM kapsamında kaydedilmesine ve Projeler için Sertifikalı Emisyon Azaltımları (CER) düzenlenmesine karar verir. Bu kararlar, yalnızca katılımcı devletler için değil, aynı zamanda yukarıda bahsedildiği üzere hükümet dışı yapılar için de bağlayıcı sonuçlar doğurmaktadır. Yasal olarak bağlayıcı kararlar alan idari bir organa sahip bir başka örgüt örneği, hayvan hastalıkları ile ilgili uluslararası bir düzenleyici kurum olan ve bunların Hayvan Sağlığı Kurallarının yayınlanması ve yönetilmesinden sorumlu olan OIE'dir. OIE, katılan her bir Devlet tarafından atanan teknik temsilcilerinden oluşan bir Uluslararası Komite tarafından yönetilmektedir. OIE, aralarında altı üyeden oluşan Ayak ve Ağız Hastalıkları, Balık Hastalıkları Komisyonu gibi bir dizi hayvan hastalıkları konusunda uzman komisyona sahiptir. Steward'ın da belirttiği gibi bu Komisyon kararlarının, ülkelerin hayvan ve hayvansal ürün ticareti üzerinde etkileri bulunmaktadır. BM Güvenlik Konseyi 1267 nolu Komitesi karar verme süreci de benzer şekildedir.

Steward (2005)' a göre yönetim organları olmasa da gözlemci organları bulunan örgütler de mevcuttur. Her ne kadar devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için bir mahkeme sistemi olsa da, DTÖ Uzlaşma Organı ve Temyiz Kuruluşu idare düzenleme organı işlevi görmektedir. Amacı ticari düzenleme sistemi kurmak ve üye devletler tarafından uygulanmasını denetlemek amacıyla düzenleyici bir yönetim organı işlevi görmektedir. Bu kategorideki güçlü gözden geçirme yapılarına sahip diğer önemli rejimler, bireysel şikâyet mekanizmaları olan insan hakları sözleşmelerinde bulunabilir. Bu antlaşmalara göre, üye devletin eylemlerine tabi olan kişiler, uluslararası mahkemeler tarafından bu eylemlerin, rejim normlarına uyup uymadıklarını belirleme yetkisi ile gözden geçirilmesini sağlayabilirler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi örneğinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde; ihlal mağduru herhangi bir kişi, sivil toplum örgütü ya da kişi ihlali mağduru lehine bağlayıcı kararlar alma yetkisi vermektedir. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi örneği opsiyonel bir protokole sahiptir. Bu protokole tabi olan ülke vatandaşları İnsan Hakları Komitesine başvurarak, devletin bu sözleşme ile düzenlenen haklarını ihlal ettikleri iddiasında bulunabilirler. Toplamda 104 ülke bu ek protokolün tarafı olmuş haldedir. İnsan Hakları Komitesini, kendi yargı yetkisi altındaki bireylerin, söz konusu hakların bir veya daha fazla haklarının ihlali mağduru olduğunu iddia eden kişilerin şikâyetlerini dikkate almalarına izin verdiği isteğe bağlı bir protokole sahiptir. Bu isteğe bağlı protokolü toplam 104 Devlet onaylamıştır. Komite tavsiyesi devletler için bağlayıcı olmamakla birlikte normatif güce sahiptir. Bireysel şikâyet

mekanizmasına sahip benzer bir sözleşme, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme ve İşkenceye Karşı Sözleşmede bulunmaktadır. Taraf devletler arasındaki anlaşmazlıkların bağımsız bir şekilde gözden geçirilmesinin bir diğer önemli örneği, NAFTA Antlaşması 11. Bölüm Kısım A'daki ihlallere ilişkin iddiaların tahkim mercii önüne getirilmesi uygulamasıdır. Tahkim kararları taraflar için bağlayıcı olup, yerel otoriteler önünde iddia olunabilir.

Steward (2005)'in sınıflandırmasında son örneklem hem idari, hem de inceleme organları olan rejimlerdir. Norm üreten idari organların kararlarını gözden geçirme yetkisine sahip bağımsız rejim organlarına sahip yapılara sahip bu örgütler son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu tür uygulamaların sadece birkaç örneği vardır, ancak küresel düzenleyici yönetim organlarının kararına ilişkin daha geniş bir hesap verebilirlik sağlamak adına, devlet dışı aktörlerin küresel düzenleme ve taleplerinin yoğunlaşmasıyla bu sayının artacağı öngörülebilir. En dikkate değer örnek, Dünya Bankası tarafından finanse edilen projelerin Banka'nın çevre ve sosyal alanlardaki yönergelerine uygun olup olmadığını inceleyen Denetim Komisyonudur. Banka yönetiminin İcra Direktörleri Kurulu tarafından bir kontrol yöntemi olarak benimsenen bir araç olarak İç yönetim, Panel mekanizması, STK'lar ve diğer sivil toplum aktörleri tarafından çağrılacak az çok bağımsız bir inceleme forumuna dönüşmüştür. Resmi anlamda Panelin yetkileri sınırlıdır. Bir vakayı araştırmak için Banka iznine ihtiyaç vardır ve bulguları ve tavsiyeleri bağlayıcı değildir. Ancak, Panel raporu, yönetimin tavsiyeleri ve Kurul kararının kamuoyuna duyurulması gerekir. Bu koşullar, Bankanın yönetim ve Yönetim Kurulunun önerilerini takip etmesi için güçlü baskılar yaratabilir. IFC benzer bir sistemin benimsenmesini kabul etmiştir. İştirakçi idari karar alma kuruluşlarının kararlarını inceleyen bağımsız bir kuruluşa sahip yapıların ikinci örneği, ITLOS'un Deniz Yatağı Uyuşmazlık Dairesi (SDC)' dir. SDC; devletler, devlet teşebbüsleri ve özel firmalar ve bireyler de dâhil olmak üzere çeşitli tarafları içeren farklı türlerde deniz tabanı ile ilgili ihtilaflara ilişkin olarak yetkilidir. Bu antlaşmazlıklarda SDC, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni (UNCLOS) uygular. UNCLOS ile uyumlu diğer uluslararası hukuk; UNCLOS'a uygun olarak kabul edilen kurumun kuralları, yönetmelikleri ve prosedürleri esas alınarak verilen kararlar bağlayıcıdır ve yerelde uygulanabilir.

Rusya gibi federal yapılanmaya sahip devletlerde devlet dışında bölgesel yapılanmalar da zaman zaman küresel idarenin taraflarından olabilmektedir. Özellikle AB, Çin, Japonya ve Güney Kore gibi güçlü ekonomik komşuları doğrudan devletle

antlaşma yapıp bürokrasiyle uğraşmaktansa bölgesel yapılarla işbirliğine gitmeyi tercih etmektedir. Örneğin AB başlattığı Interreg programı ile AB'ye komşu bölgelerle işbirliğini artırmayı hedeflemektedir. Gene TACIS adındaki AB girişimi Rusya sınırındaki bölgelerle çalışmaktadır (Aydınlı E.,Rosenau J. N. ,2005).

Her ne kadar küresel idare hukuku sayesinde bireyler uluslararası hukukta daha çok söz sahibi olsa da hala politik kararlar alma yetkileri olduğu söylenemez. Devlet dışında bireylerin söz sahibi olabileceği küresel bir parlamento veya hükümetin olduğunu söyleyemeyiz. Gene de bu alanda da gelişmeler olduğu söylenebilir. Her geçen gün devletten bağımsız ve doğrudan yapılabilecek faaliyetlerin sayısı artmaktadır. Yönetimsel vatandaşlık, yönetsel dokümanlara ulaşma, yönetim işleyişinde etkin rol alma, yargısal işleyişte söz sahibi olma her geçen gün artmaktadır. Bugün anayasa hukuku ya ulusal, ya uluslararasıdır. Fakat idare hukuku ilkelerinin küresel hale getirilmesi söz konusudur.

Küresel ve yerel idarelerin bir araya gelmesi karmaşık bir süreçtir. Verilen kararların uygulanabilmesi ulusal otoritelerin işbirliğini gerektirir. Karar verme süreci için de aynı şey geçerlidir. Bu süreci tamamen ulusal veya küresel olarak ayırabilmek imkânsızdır. Ortak karar alma süreci ulusal otoritenin mutlakiyetçi yapısını zedeler. Küresel idare yerel güçlerle çalışmaya başladıkça devleti baypas etmeye başlar ve zamanla ulusun vatandaşları küresel kararların doğrudan muhatabı haline gelir. Böylece küresel idarenin devlet otoritesine bağımlılığı azalır. Benzeri devlet için de geçerlidir. Zaman içinde küresel kararları kendiliğinden benimsemeye başlar (Steward, 2005).

Küresel idare hukuku birey üzerinde etkili olarak karar alabildiği gibi, vatandaşa tanınan bazı haklar da vardır. Kamu gücünün farklı görünüşleri vardır. Bölgesel, ulusal yahut küresel olabilir. Devlet ile küresel idare arasındaki ilişki vatandaşlar açısından bakıldığında gayet açıktır. Küresel idare ile arasındaki ilişki ise nispeten daha karmaşıktır. Küresel idare vatandaşlara iki temel hak tanımaktadır. Bunlar katılım ve savunma haklarıdır. Katılım hakkından kasıt vatandaşın karışık idari işleyişe katılması, savunma ise vatandaşın ulusal kararların incelenmesi için küresel yargı otoritelerine başvurabilmesini ifade eder.

Bireylerin idari sürece katılımına Patent İşbirliği Antlaşması<sup>11</sup> örnek gösterilebilir. Uluslararası Ön inceleme esnasında katılımcılara Ön İnceleme Makamı<sup>12</sup> ile “yazılı ve sözlü iletişim kurma” hakkı tanınmıştır. Bu makam da katılımcıya yazılı cevap vermek

---

<sup>11</sup>Patent Cooperation Treaty: Patent İşbirliği Antlaşması

<sup>12</sup>International Preliminary Examination: Uluslararası Ön İnceleme Makamı

zorundadır. İdari sürece çok taraflı katılıma IBRD ve IDA örnek gösterilebilir. İlgili taraflar kısmen bağımsız Dünya Bankası Heyetine de fikir danışabilir.

#### 4. Küresel İdare Hukukun Özneleri

Küresel idare hukukunun özneleri devlet, birey, şirket, sivil toplum örgütü veya herhangi bir oluşum olabilir. Geleneksel anlamda uluslararası hukukun öznesi devletlerdir. Geleneksel pozitivist anlayış da devletleri, uluslararası hukukun ana aktörler olarak görür. Modern pozitivistler ise hükümetler arası organizasyonları, hükümet dışı oluşumları, küresel ekonomik aktörleri ve küresel medyayı da kabul etmektedir (Simm ve Paulus, 1999). Uluslararası organizasyonlar ve bireylerin rolü başlığında açıklandığı üzere küresel idarenin faaliyetlerinden etkilenen yalnızca devletler değildir. Fakat bu düzeni şekillendiren aktörler de yalnızca devletler değildir. Devletler yanında başka aktörler de bu sistemde rol sahibidir.

Uluslararası hukukun doğuş amacı bir devletin, diğer devletlerle olan ilişkilerini düzenlemektir. Yerel güçler alınan kararları yasalarına yansıttığı ölçüde bireyler de bundan etkilenmektedir. Özellikle çevre ve mali konularda verilen kararların ülke hukukuna yansıtılması beklenir. Klasik teoride yerel yasa koyucuların bu gibi uluslararası yükümlülüklerine uyması beklenir. Bireyler yalnızca dolaylı olarak etkilenen statüsündedir. Ancak günümüzde küresel idare hukukunun bireyleri, şirket ve sivil toplum örgütlerini doğrudan etkileyebilecekleri varsayılır. Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere uygulamada uluslararası yönetimin bireyleri devletten bağımsız olarak etkileyebildiği örnekler bulunmaktadır. Devlet dışı organların küresel düzenlemelerden doğrudan etkilenmesi kurulan ağların yerel uygulayıcılar ve yargı önünde tanınmasından da kaynaklanmaktadır. Çünkü ISO örneği gibi uygulamalarda şirketlerce benimsenen standartlar ulusal hukuklarca da benimsenmiş durumdadır. Ulusal standart kuruluşları ISO'ya üye olmakta ve ülkelerini temsil etmektedir.

Klasik teoride ulusal yasa koyucunun koyduğu kuralların yalnızca ülke sınırları içinde etkili olduğu kabul edilir. Fakat bu etki bazen ülke sınırlarını aşabilmektedir. Yerelde oluşturulan kuralların etkisi ülke sınırlarını aşsa da, diğer ülkelerin bu kuralların oluşturulması aşamasında bir etkisi olmamaktadır.

Uluslararası şirketler de küresel idarenin bir parçası olmuş durumdadır. Aldıkları kararlar bireyleri hatta ülkeleri etkileyebilmektedir. Rusya'da yapılan 2018 Dünya Kupasına günler kala Nike şirketinin aldığı karar en güncel örnektir. Şirket ABD'nin İran

yaptırımları nedeniyle, İran milli futbol takımına Rusya 2018 için ayakkabı yollamayacağını beyan etmiştir. Marka, İranlı oyunculara destek olamayacağını, Beyaz Saray'ın kurallarına uymak zorunda olduklarını açıklamıştır. Alınan karar her ne kadar ABD menşeli görünse de şirket aracılığıyla uygulanmış ve İran'ı doğrudan etkilemiştir (BBC, 2018).

Bu konuda çok daha etkili başka örnekler de bulunmaktadır. Medyada bunların en ses getirenlerinden biri Çin'in en büyük telefon üreticisi Huawei'ye yapılandır. ABD menşeli bir firma olan Google ve ARM firmasının bu şirketle bağlarını keseceğini açıklaması uluslararası şirketlerin de bu alanda birer aktör olduğunun kanıtı niteliğindedir. Huawei'ye getirilen bu yasağın temelinde ABD hükümetinin siber güvenlik endişeleri yatmaktadır (The Verge, 2019). Bu yasağın etkilerinin Çin menşeli Xiaomi, Matebook ve Lenovo gibi firmaları kapsayıp kapsamayacağı henüz belirsiz olsa da, füze ve İphone yapımında kullanılan madenlerin ana tedarikçilerinden olan Çin'in vereceği karşılık küresel idarenin uluslararası anlaşmazlıklar konusunda da yeni bir boyuta geçmesine neden olabilir (The New York Times, 2019).

Küresel idare hukukunda yargı bölümünde açıklanacak uluslararası mahkemelerin gelişmesi de bu alana başka bir aktörün girmesine sebep olmuştur. Uluslararası mahkemelerin iş yükü arttıkça bu alanda çalışan kişi sayısı da artmaktadır. Bu alanda uzmanlaşan avukatların sayısı devletlere, iş sahiplerine ve dava açmayı düşünen bireylere yol göstermek üzere her geçen gün artmaktadır. Örneğin DTÖ Uyuşmazlık Organı bu alanda ticaret hukuku ile ilgilenen avukatlar için yeni bir uzmanlık alanı haline gelmiş durumdadır (Alter ve diğerleri, 2016 s.24).

Küresel idare aktörleri olan bu örgütlerin işlevleri, devletteki idare hukuku işleyişinden farklılık arz eder. Devlet yapılanmasında idare hukuku, bireyle devlet arasındaki ilişkileri düzenler. Uluslararası idare hukuku ise devletlerarasındaki ilişkileri düzenlerken; küresel idare hukukunun tarafları hem devlet, hem bireyler, hem de ulus ötesi örgütler olabilmektedir. Üye ile üye olmayan ve özel yahut kamu kurumlarını ayıran çizgi net değildir. Uluslararası Sivil Savunma Teşkilatı (ICDO) da hem ilişkili, hem bağlantılı üyelerin oy hakkı bulunmaktadır. Sivil toplum kurumlarını üye olarak kabul eden pek çok kurumsal örgüt bulunmaktadır: UPU, ITU, WMO, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), ICAO gibi. Örneğin Uluslararası Hava Taşımacılığı Pilotları Federasyonu (IFALPA), Uluslararası Uçak Sahipleri ve Pilotlar Derneği Konseyi (IAOPA) konseye katılmaktadır. Son olarak pek çok küresel

örgüt, birlikleri (başta Avrupa Birliği) üye olarak kabul etmektedir. DTÖ, ICDO ve Uluslararası Zeytinyağı Konseyi gibi.

Aslında küresel idare hukukunun bireyleri hukuk öznesi olarak tanınması 1920'lerde Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile başlamıştır. Uluslararası organizasyonlar ve bireylerin rolü başlığında tartışıldığı üzere o yıllarda küresel idare hukuku öznesi olarak tarih sahnesine çıkan kişiler uluslararası örgüt çalışanlardır. Bu kişilerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen hükümler de küresel idare hukukunun ilk uygulamalarıdır. Küresel idare hukuku, uluslararası örgütlerin kendileri için çalışanlar ile ilgili yetkilerinin kullanılmasına kısıtlamalar getirerek hesap verilebilirliği ve meşruiyetlerini arttırmaktadır.

Kişileri doğrudan etkileyen uluslararası örgüt uygulamalarına bir örnek Kyoto Temiz Gelişim Mekanizması Protokolü kapsamındaki CDM projesi sertifikalandırmalarıdır. CDM Yürütme Kurulu, sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik enerji veya diğer projeleri değerlendirmektedir. Gelişmiş ülkeler, sera gazı emisyon azaltma karşılığında kredi almaya hak kazanmaktadır. Bu ve benzer piyasa tabanlı küresel düzenleyici sistemlerin başarılı olması için, yatırımcılara anlaşmazlıkların zamanında çözülmesi de dâhil olmak üzere bir takım yasal güvenceler sağlanmalıdır. Her ne kadar CDM Yürütme Kurulunun tespitleri proje geliştiricileri ve yatırımcıları için önemli sonuçlar doğursa da, Yönetim Kurulu düzeyinde haklarına sahip olunmamakta ve bağımsız bir mahkeme tarafından Kurul kararlarının gözden geçirilmesi imkânı bulunmamaktadır (Steward, 2005). Bir başka örnek, BM Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası terörizmi finanse ettiği tespit edilen kişileri listelemek üzere kurulan ve yetkilendirilen BM Güvenlik Konseyi 1267 nolu Komitedir. Komiteyi oluşturan Güvenlik Konseyi kararı, BM üye ülkelerini listelenen kişilerin malvarlıklarını dondurmaya zorlamaktadır. Komite listesinde yer alan kişilerin, listenin yerel mahkemelerde uygulanmasına itiraz etme imkânı olmasına rağmen, bu kişilerin listenin doğruluğuna itiraz etme hakkına sahip olduğu herhangi bir komisyon mevcut değildir (Steward, 2005). Uluslararası hukukta örnek olaylardan biri olan Kadi davası, bu Konsey'in verdiği kararı denetleyen bir üst yargı organının olmayışı sebebiyle doğmuştur. Küresel idare hukukunda yargı başlığı altında bu dava detaylı olarak açıklanacaktır. UNCR uygulamaları bir diğer örnektir. Bireylere mülteci statüsü verme kararı ile mültecilere yönelik uygulamalardan sorumlu olan bu kuruluş çalışanları ve

yüklenicileri tarafından gerçekleştirildiği iddia olunan cinsel istismar ve diğer ciddi suçlamalarla ilgili yerleşik bir şikâyet mekanizması bulunmamaktadır (Steward, 2005).

Uluslararası rejimin ulaşmaya çalıştığı amaçlardan biri de devletlerin yükümlüklerini bireylere karşı olan uygulamalarında hatırlatmaktadır. AB gibi çok uluslu yönetim örnekleri bu açıdan önemlidir. Nesli Tehlikede Olan Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme<sup>13</sup> (CITES), ozon tabakasının incilmesi ile ilgili Montreal Protokolü, tehlikeli atıklarla ilgili Basel Kongresi ve ILO sözleşmeleri de buna benzerdir. Uluslararası yönetim organları klasik teorinin aksine burada doğrudan düzenleyici ve denetleyici konumunda bulunmaktadır. Pek çok uygulamada yönetim organları hükümet temsilcileri ile sivil toplum örgütlerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Örneğin ILO ulusal hükümetlerin temsilcileri yanında, işveren ve çalışanlardan oluşmaktadır.

Shapiro (2004) ulus ötesi rejimlerin çalışma mantığını kartel yapılanmasına benzetmektedir. Kartelin her üyesinin karteğe katılma amacı, grup içinde bulunmayı kendisi için daha avantajlı görmesidir. Ulusal düzeyde teknokratların işlemlerine politikacıların yaptığı muameleler demokratik olarak görülmektedir. Oysa ulus ötesi düzenlemelerde durum farklıdır. Çünkü ulus ötesi düzende politikacılar belirli bir ulusu temsil etmektedir. Politikacılardan gelen müdahaleler ulus devletin kendi çıkarlarının yansıması olarak addedildiğinden kötü olarak görülürken, uluslararası teknokratların müdahaleleri toplum yararına sayılır. Teknokratların çalışmaları politikacılarınkı kadar şeffaf gerçekleşmediğinden eleştirilmektedir. Şeffaflık konusu küresel idare hukukunun prensip ve değerleri bölümünde işlendiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

Küresel örgütlerin toplantılarında hükümet dışı topluluklardan en büyük katılım STK temsilcilerinden oluşmaktadır. Küresel idare hukukunun prensip ve değerleri başlığı altında açıklandığı üzere bu yapıların katılımı şeffaflık kriterinin eksikliği sebebiyle kısıtlı kalmaktadır. İmkân verildiği ölçüde iş dünyası ve sendika toplulukları da tavsiye komisyonlarına üyelikler yoluyla aktif katılım göstermektedir. Her ne kadar endüstri kollarının tamamı için temsilci öngörülse de tüketici gruplarının katılımı maliyetler sebebiyle kısıtlı kalmaktadır (Steward, 2005).

Sivil toplum örgütlerinin bir başka işlevi uluslararası mahkemeler vasıtasıyladır. Özellikle insan hakları alanında çalışan STK'lar uluslararası mahkemelere test davaları açmaktadır. Böylece belli konularda hâkimleri uluslararası metinleri yorumlamaya

---

<sup>13</sup>The Convention on International Trade in Endangered Species: Nesli Tehlikede Olan Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme

zorlamaktadırlar. Bu kuruluşlar aynı zamanda bireylerin açtığı davalarda gözlemci olarak katılmakta, dosyalara erişim izni istemekte ya da davanın seyrini değiştirebilecek önerilerde bulunabilmektedirler (Alter ve diğerleri, 2016 s.24).

Sivil toplum kuruluşlarının uluslararası mahkemeler üzerindeki etkisine somut örnek Uluslararası Ceza Mahkemesi örneklemdir. Bu kuruluşlar mahkemenin kuruluşunda etkili olmalarının yanı sıra mahkemenin işleyişinde de aktif görev almışlardır. Mahkemenin faaliyetlerini yakından takip etmekte ve en sert eleştirileri getirmektedirler (Güneysu, 2015).

Devletlerin esas özne olduğu yapılanmalar da mevcuttur. DTÖ yapılanması buna örnektir. Bu durumlarda bireyler ve özel sektör temsilcileri yalnızca korunan veya faydalanan konumundadır. İyi yönetim, hukukun üstünlüğü veya çevre standartları söz konusu olduğunda ya da Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelere mali yardımda bulunacağı zaman doğrudan devletle muhatap olur, diğer güçler temsil kabiliyetine haiz değildir.

Küreselleşmeyle bölgeler, alt bölgeler ve kentler adeta yeniden keşfedilmeye ve onlara yeni anlamlar yüklenmeye başlamıştır. Tüm dünyada yerelin kendisi doğrudan bir aktör olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bütün metropoller, dünyanın değişik kentleriyle ve uluslararası kurumlarla doğrudan ilişki kurmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle yerel kendi pozisyonunu, ekonomik alanda, ulus devletten ayrı olarak belirleyebilir hale gelmiştir. Her bir yerel birimin iç ve dış ilişki kurma kapasitesi artmış, bu birimler küresel idare hukukunun bir öznesi haline gelmiştir (Köse, 2003).

Yalnızca devletlerin devletlerle olan ilişkilerini konu olan başka uygulamalar da vardır. Uluslararası güvenlik gibi konularda klasik teoriye uygun olarak yalnızca devletler konu edilir. Tüm bu uygulamalarda aktörlerin veya etkilenenlerin kimler olacağı seçilen başlığa göre farklılık arz etmektedir.

Yukarıda sayılan örneklerden de anlaşıldığı üzere küresel idare hukukun öznelere klasik uluslararası hukuk tanımından daha geniştir. Üstelik bu alanda bir birlik olmadığı gibi örgüt yapılanmasına göre değişiklik arz etmektedir.

## **5. Küresel İdare Hukukunun Prensip ve Değerleri**

Devlet yapılanması belirli kriterlere dayanmaktadır. Batılı anlamda devlet kimliği; bir takım prensip ve değerlere dayalı olarak kurulan, demokrasiye dayalı, anayasal yönetime sahip olan, birey haklarına ve özel mülkiyete dayalı ekonomisi olan yapılardır

(Aydınlı E ve Rosenau,2005). Anayasamızın 2. Maddesi de cumhuriyetin nitelikleri arasında hukuk devleti ilkesine yer vermiştir. Bu kavram, en kısa tanımıyla, vatandaşların hukuki güvenlik içinde bulundukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi anlatır. Anayasa Mahkemesi de, hukuk devletini “insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendisini yükümlü sayan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlet” şeklinde tanımlamıştır (Özbudun, 2005). Devletle vatandaş arası ilişkiyi düzenleyen yapı idare hukukudur. Devleti yasal sınırları içinde tutarak vatandaşların zarar görmesini önlemeyi amaçlar (Harlow, 2006).

İdarenin dayandığı temeller ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de bir takım temel değerlere dayanma bütün hukuk düzenlerinde ortaktır. Küresel idare hukukunu da bir hukuk düzeni olarak düşündüğümüzde tıpkı devlet yapılanmasındaki gibi temel prensip ve değerleri ararız. Bu değerlerin olmaması, küresel idare hukuku olarak adlandırdığımız bu sistemi, devlet egemenliğini tehdit eden bir yapıya dönüştürebilir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi ve CAC uygulamaları bazı yazarlarca otoriter olarak anılmaktadır (Bogdandy, 2008 s. 1913). Barek-Erez ve Perez (2013) bu yeni sistemin tarafsız olmadığını, neo-liberal ve kapitalist politikalar ile şekillendirildiğini belirtmektedirler. Bunun bir sonucu olarak politik kontrol küresel olarak kapitalizm etkisindedir. Cassese (2012) de benzeri görüştedir. Devlet yapılanmasında idarenin yetkileri şeffaflık, dinlenme hakkı, yargı denetimi gibi bir takım kurallarla birey lehine sınırlandırılmıştır. Uluslararası hukukta bu yetkilerin bir kısmı küresel idareye devredilir. Küresel idarenin herhangi bir kısıtlama olmaksızın bu yetkiyi kullanacak olması düşünülemez. Dyzenhaus (2005) hukukun üstünlüğü prensibi için bir takım kurallar olması gerektiğini belirtir. Bu şartların sağlanmaması durumunda yerel mahkemeler, uluslararası örgütlerin verdiği kararlara şüpheyile yaklaşmalıdır.

Bir önceki bölümde açıklandığı üzere küresel yönetim çok başlı bir yapılanmaya sahiptir. Bu çok başlı yapılanmasıyla orantılı olabilmek için küresel idare hukuku, yalnızca uluslararası kuruluşların faaliyetlerini değil; aynı zamanda antlaşma rejimleri ve gayri resmi rejimler gibi farklı yasal statüye sahip kurumların faaliyetlerini de kapsamalıdır (Bogdandy, Dann ve Goldmann, 2008).

### **5.1. Hangi prensip ve değerlerin esas alınacağı sorunu**

Tüm küresel idareyi bir bütün olarak içine alabilecek bir sistem olmadığından akla gelen ilk çözüm genel ilkelere bakma yönündedir. Anayasamıza baktığımızda hukukun

genel ilkelerinden doğrudan doğruya söz edilmemiş olmakla birlikte 138. Madde bu ilkelerin hâkim tarafından bir hukuk kaynağı olarak kullanılabilceğini ima etmektedir. 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. Maddesi de uluslararası hukukun emredici normlarına atıf yapmaktadır:

Bir antlaşma yapılması sırasında uluslararası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından uluslararası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin uluslararası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir uluslararası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.

Aynı antlaşmanın 64. maddesi de bu tezi destekler niteliktedir: “Eğer uluslararası genel hukukun yeni bir emredici normu ortaya çıkarsa, bu normla çatışan mevcut herhangi bir antlaşma batıl hale gelir ve sona erer.” Her iki maddeyle ilgili sorun bu maddelerin nasıl uygulanacağı sorunudur. Uluslararası hukukun genel kabul görmüş emredici normunun hangisi olduğunu belirtmemektedir.

Hukukun genel ilkelerinin tam ve herkesçe kabul edilebilecek bir tanımını yapmak kolay olmamakla birlikte, bu konuda pozitif bir temel olarak Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 35. Maddesinden yararlanılabilir. Bu madde, “uygar milletlerce tanınmış genel hukuk ilkelerini” uluslararası hukukun kaynakları arasında saymıştır. Anayasa Mahkememiz de, muhtemelen bu tanımdan esinlenerek, hukukun genel ilkelerini, “hukukun bilinen ve tüm uygar ülkelerinin benimseyip uyduğu ilkeler” olarak tanımlamıştır. (Özbudun, 2005).

Mortgage teorisi ya da teknik yasal delegasyon teorisi olarak bilinen bir teori de benzeri bir iddiadadır. Buna göre uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukukun bir parçası olduklarından devletlerce desteklenmektedir. Buradan yola çıkarak uluslararası bir örgüt kuran devletler, genel hukuk ilkelerine tabidir. Bu ilkeler ayrıca kuruluşun yasal düzeninde de geçerli olacaktır, denilmektedir. Özetle uluslararası kuruluşlar genel hukukun ilkelerine tabi olacaktır. ICJ 1951 tarihli WHO ve Mısır davasıyla ilgili tavsiye kararında, uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukuka tabi olduğundan, genel hukukun ilkelerine tabidir, diyerek bu teoriyi benimsemiştir (Bogdandy, 2008 s. 1923)

Fransız devletler hukukçusu Charles Rousseau, hukukun genel ilkeleri arasında bir ayrıma gider; bir bölümü sadece uluslararası hukuka özgü olarak tanımlarken, bir bölümü de uluslararası hukuk ve milli hukuk düzenlerinde ortak olacak şekilde tespit etmiştir. Rousseau'ya göre iki hukuk düzeninde ortak olan ilkeler: ahde vefa, hakkın kötüye kullanılmaması, kazanılmış haklara saygı, sebepsiz zenginleşme, gecikme faizi,

verilen zararın tazmini, kesin hükme saygı iken Özbudun (2005) bunlara, kimsenin sahip olduğu haklardan fazlasını devredememesi, kimsenin kendi davasında hâkim olamaması, mücbir sebep ve diğer bazı ilkeler de eklemektedir.

Bogdandy (2008) rehber prensipler olarak adlandırdığı bu prensipler için uluslararası örgütlerin kurucu antlaşmalarına bakmamız gerektiğini söyler. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi <sup>14</sup> 3. Maddesinde ve Paris Deklarasyonunda uyulacak prensiplerine işaret edilmektedir.

Son yıllarda internet, spor ve muhasebe gibi küresel hukukun özel alanlarındaki gelişmeler daha karmaşık bir küresel idarenin oluşmasını sağlamıştır. Yukarıda sayılan ilkeler her ne kadar uluslararası hukuk ve ulusal hukuku kapsayacak şekilde tanımlanmış olsa da idare hukukuna özgü bir tanım prensipte küresel alanda da benimsenmiştir. Yasallık ilkesi ve normların oluşturulmasına katılma hakkı OIE tarafından benimsenmektedir. Danışma yükümlülüğü Ağır Borçlu Fakir Ülkeler Girişimi çerçevesinde Dünya Bankasınca yerel idarelere uygulamaktadır. Dinlenmeyi isteme hakkı, FATF ve DTÖ temyiz mercii gibi örneğinde görülmektedir. İdari dokümanlara ulaşma hakkı ve idarenin faaliyetlerine sebep gösterme yükümlülüğü gene DTÖ temyiz mercii tarafından benimsenmektedir. Bilimsel ve test edilebilir verilere dayanma ve ölçülülük prensibi de uluslararası tahkim organlarının çeşitli kararlarında yer verdiği diğer prensiplerdendir (Harlow, 2006). Bu aşamada ulusal kamu hukuku prensiplerinin ne şekilde rol alacağı sorusu akla gelmektedir. Yereldeki tecrübeler uluslararası kuruluşlar için yol gösterici olabilecek midir sorusu akla gelen bir diğer sorudur (Bogdandy, 2008 s.1915).

Küresel düzenleyici otoritelerin yükselişi kontrol, hesap verebilirlik, katılım ve cevap verme gibi konularda yönetsel sorunlar doğurmaktadır. Yerel açısından bakıldığında uluslararası düzenleyici rejimler, politik yahut yasal hesap verebilirlik ve kontrol süreçlerinden geçmeden, yerel mevzuatta önemli değişikliklere yol açmaktadır. Antlaşmaların onay süreçleri tarafların, yönetim otoritelerinin ve anlaşmazlık çözme otoritelerinin katıldığı konferans benzeri yollarla olmaktadır. Uluslararası otoritelerce benimsenen düzenleyici kuralların, yerel hukuka aktarımı hukuk yapımı veya yargılama sonucu hüküm tesisi yoluyla olmaktadır. Bazı bağlayıcı uluslararası normların yerele uyumlaştırılması aşamasında devletlere ya hiç yetki tanınmamakta, ya da sınırlı takdir

---

<sup>14</sup>United Nations Framework Convention on Climate Change: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

yetkisi tanımakta ve yerel idare hukukuna tabiri caizse kısa devre yaptırmaktadır. Diğer durumlarda, özellikle düzenleyici işbirliği alanlarında, gayri resmi kararlar ve uygulama usul şartlarına tabi değildir ve özellikle takdir yetkisi söz konusu olduğunda, uygulama yargı denetimine tabi değildir (Steward, 2005).

Kingsbury (2009 s. 25-26) ise bu durumu farklı bir açıdan değerlendirmektedir. Buna göre küresel idare hukukunun ortaya çıkışı zaten uluslararası sistemde yer alan ve hızla gelişen düzenleyici yapıların şeffaflık, istişare, katılım, gerekçeli karar ve güvenilirliğin teşvik edilmesi sebebiyledir. Bu prensipler genel olarak idare hukuku ile benzerlik göstermektedir. Farklı alanlarda ortaya çıkan bu prensipler zaman içinde ortak bir noktada birleşmektedir. Zaman içinde farklı sistemler arasında ortaya çıkan bu değerlerin güçlendirilmesi, yasallaştırılması ve etkili hale getirilmesi gerekecektir. Bu sayede küresel idare hukuku yasal mekanizma ve prensipleri ile pratiğe taşınmış olacaktır. Ancak bu sayede kuralların yasallığı ve etkililiğinden söz edilebilir. Görüldüğü üzere Kingsbury de bu alanda bu değerlerin kesin olarak olmadığını kabul etmiş görünmektedir. Ancak muadillerinin aksine bu alanda sahip olunması gereken temel değerleri belirlemiş ve gelecek için bir yol haritası çizmiştir. Burca (2008 s.120) de liberal ve demokratik değerleri Kingsbury'nin tanımına benzer şekilde açıklık, hesap verebilirlik, müzakere ve sebep gösterme olarak sıralamıştır. Keohane, Moravscik ve Slaughter (2000) küresel yargı sisteminin sahip olması gereken değerleri tartışmıştır ki bu konu küresel idare hukukunda yargı başlığı altında ayrıca incelenecektir.

Kingsbury (2009)' a göre küresel idare hukukunun kamusalılık ölçütünü sağlaması için sahip olması gereken temel değerlerin başında nedensellik gelmektedir. Küresel idare hukuku uygulamasında da sıklıkla görülür. Bu gereksinimin normatif ve işlevsel nedenleri kolayca belirlenebilir. Yönetişim mekanizmaları, karar alma süreçlerinde müzakere etme ve gerekçelendirme derecesine bağlı olarak, siyasi ve yasal çalışma biçimleri arasındaki yer alır. Oy verme işlemi gibi tamamen politik süreçler, herhangi bir sebep göstermek veya başkasını ikna etmeye çalışmak zorunluluğunu içermez. Aksine yargı mekanizması ise tamamen sebep gösterme verilen kararın doğruluğuna karşı tarafı ikna etme üzerine kuruludur. Yapılan işlemler genellikle bu iki uç arasındadır. Kingsbury bahsi geçen nedensellik değerine örnek olarak 1986 tarihli Cibuti'nin Fransa ile arasındaki Yasal Yardımlarda Karşılıklı Yardımlaşma Sözleşmesi'yle ilgili anlaşmazlığını göstermektedir. 1986 tarihli Antlaşmanın 17. Maddesi "Karşılıklı yardımın reddedilme nedenleri" başlığını taşımaktadır. Antlaşmanın 2. maddesi, devletin

temel çıkarlarının tehlikeye atılabileceği dosyanın ifşa edilmesine izin vermemektedir. Fransız savcısının Borrel'in Cibuti'de öldürülmesi ile ilgili soruşturmada dosyayı Cibuti hükümeti ile paylaşmaması üzerine ICJ'nin verdiği karar Kingsbury'ye göre bu ilkeye dayanmaktadır.

Kingsbury (2009 s.47-48)'un dayandığı diğer ilke şeffaflıktır. Şeffaflık ilkesi literatürde en sık tartışılan ilkelere aittir. Bu ilke Hobbes'ın egemenlerin oluşturduğu yasaları etkililiği için olmazsa olmaz gördüğü ilkelere aittir. Bu aynı zamanda Benthamite pozitiziminin yarattığı projenin bir parçasıdır. Proje hedefi hukukun herkes tarafından bilinirliğinin sağlanması ile hesap verebilirliği artırmak amacıdadır. Woodrow Wilson gizli diplomasiyi kaldırma çağrısı yaptığında bu ilkenin temelleri uluslararası hukukta da atılmıştır. Bu ilke BM Antlaşmasına da girmiştir. Antlaşmaların, BM Antlaşması Serilerinde yayımlanmak üzere BM Genel Sekreteri'ne tescilli olması şarttır. Basel Komitesi bunu bir adım ileriye götürmüş ve teklif taslaklarını da yorumlanmak üzere yayımlamaktadır. Fakat politik konularda bir ayırım getirilmektedir. Şeffaflık hukuk kuralı olmanın bir parçası olarak görülmekte ama politik kararlar söz konusu olduğunda bunun tersi bir tutum izlenmektedir. Güvenlik konularında ve istihbarat konusundaki birçok devletlerarası antlaşma gizli tutulmaktadır. IMF uygulamasını buna örnek gösterebiliriz. IMF yalnızca kendi Yönetim Kurulunun müzakerelerini gizli tutmakla kalmayıp, aynı zamanda borç alan ülkelere yapılan tavsiyeleri de genellikle saklamaktadır. Başka bir örnek DTÖ Temyiz Organıdır. Son dönemde duruşmaların neredeyse tamamını kapalı kapılar ardında yapmaya başlamıştır. Panel görüşmelerinin gizli oluşu ve panelistlerin raporlarının isimsiz olarak yayınlanması eleştirilmektedir. DTÖ üyeleri ilgileri ölçüsünde panel öncesinde dinlenebilse de vatandaş ve vatandaş gruplarının katılım hakkı bulunmamaktadır (Craig, 2015 s.780).

Steward (2005) şeffaflık ilkesinin uluslararası finansman alanında etkinliğini değerlendirmiştir. Dünya Bankası ve ILO dâhil olmak üzere diğer rejimlerde devlet dışı aktörler, işleyiş prosedürlerini gözden geçirme yetkisine sahiptir. ILO yapılanmasında gözden geçirmeden kasıt üye devletlerin uyumluluğuna yöneliktir. Dünya Bankası söz konusu olduğunda gözden geçirme, ikincil normları benimseme ve uygulama yeteneğine sahip güçlü bir kurum olan bankanın yönetim kolunun uygunluğuna yöneliktir. Bu idari hukukun daha da geliştirilmesi için elverişli bir durum yaratmaktadır. Banka, Teftiş Panelinin geliştirilmesine paralel olarak, hem genel Banka politikaları hem de Banka tarafından finanse edilen büyük kalkınma projelerine ilişkin olarak şeffaflığı teşvik etmek

ve istişare yoluyla katılım fırsatları geliştirmek için adımlar atmıştır. Bu katılım fırsatları ile Teftiş Paneli aracılığıyla gözden geçirilme arasındaki etkileşim, sistematik olarak incelenmemiştir. Banka yerel bir idare hukuku sisteminin tüm unsurlarını dâhil etmekten nispeten yüksek bir idari hukuk aşamasını temsil etmektedir. Craig'ın örnek olarak gösterdiği IMF ve oldukça benzer bir yönetim yapısına sahip olan Bretton Woods ise Steward'a göre hala çok daha ilkel bir yapıdadır. Bu eşitsizliğin, iki kurum tarafından düzenlenen konulardaki farklılıklar veya diğer faktörlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığı literatürde tartışılmış değildir. Banka düzenlemeleri ile ilgilenen Basel Komitesi, tamamen kapalı bir "kulüp" süreci ile orijinal sermaye yeterliliği gerekliliklerini kabul etmiştir. Ancak bu şartların ikinci versiyonunu geliştirirken, taslakların ve arka plan materyallerinin yayınlandığı ve yorum talep edildiği bir web sitesi kurarak şeffaflık ve katılım sağlanmaya çalışılmıştır. Uluslararası menkul kıymetler düzenleyicileri kulübü ISOCO da benzer bir yol izlemiştir. Bu gelişmelerin, rejim üyelerinin dış seçmenlerle meşruiyetlerini artırmaları, düzenleyici çabalarının kalitesini iyileştirmek için bilgi ve geri bildirim almalarını ya da her ikisinin bir kombinasyonunu sağlama isteklerine atfedilebileceği görülmektedir. Bununla birlikte, bugüne kadar, benzer kurumsal farklılaşma veya idari hukuk unsurlarının gelişimi, karşılıklı tanıma veya düzenleyici eşdeğerlik tespitleri için yatay işbirliği rejimlerinde çok sınırlı bir düzeyde gerçekleşmiş veya hiç gerçekleşmemiştir.

Şeffaflık ilkesi Buchanan ve Keohane (2006)'ın çalışmasında da yer bulmuştur. Asgari düzeyde hesap verilebilirlik için şeffaflık ilkesinin olmazsa olmaz olduğu konusunda Burca (2008 s.124) de Buchanan ve Keohane ile aynı fikirdedir. Küresel demokrasi diye bir kavramdan söz edemeyeceğimizden şeffaflık ilkesinin ulus ötesi sivil toplum kavramının olmazsa olmaz bir parçası olarak görmektedirler. DTÖ şeffaflık ilkesini sağlama konusunda yetersiz kalırken, bu konuda iyi olduğunu iddia eden ISO örneği bulunmaktadır. Standartların oluşturulma sürecinde tarafların bilgilendirilmesini ve organize edilmesini sağlamanın yanı sıra standarda dönüşecek teknik komitenin taslakları da paylaşılmaktadır. Fakat ISO'nun da eleştirildiği noktalar vardır. Standartların oluşturulması noktasında her ne kadar tüm paydaların katılımına açık olduğunu iddia etse de gelişmekte olan ülkelerin bu konuda ne kadar etkin olabildiği sorgulanmaktadır (Büthe ve Mattli, 2013). Tıpkı ISO gibi CIC uygulamasında da asıl taslakların kapalı kapılar ardında oluşturulduğu, AB ve ABD'nin bu süreçte etkin olduğu ve tartışmaya açılan kısmın bundan sonraki süreçte yer alışı eleştirilmektedir. Bu durumu

teknokrasinin bir handikapı olarak değerlendirmektedir (Shapiro, 2002). Krisch ve Kingsbury (2006 s.1) de hesap verilebilirlik ile şeffaflık konularını ilişkilendirmektedir.

CIC, OIE, Montreal Protokolü ve Kyoto Protokolü gibi büyük antlaşma temelli yapılarda şeffaflık ve STK katılımı son dönemde önem verilen konulardan biri haline gelmiştir. CITES örneğinde şeffaflık ve STK katılımı üzerinde önemle durulmaktadır. Ancak, bu rejimlerin hiçbirisi bir inceleme organı geliştirmemiştir. Montreal Protokolünde üye devletlere yardımcı olan bir mekanizma bulunmaktadır. Kyoto Protokolü kapsamındaki mekanizmalar hala oluşturulmakta olup, CDM için de geliştirilmesi yönünde güçlü baskılar yapılmaktadır. CIC son on beş yıl içinde daha fazla şeffaflık ve katılımın geliştirilmesi ile ilgili iyi bir örnek sunmaktadır. 1962'de FAO ve WHO tarafından kurulan CIC, insan sağlığı ile ilgili gıda güvenliği standartlarının geliştirilmesinden ve benimsenmesinden sorumludur. 1994 yılında Sağlık ve Bitki Sağlığı Standartları Antlaşması'nın kabul edilmesine kadar, benimsenen standartlar bağlayıcı olmadığından, CIC kamuoyundan gizli kalmış, paydaşlardan ve medyadan çok fazla ilgi görmemiştir. Esasen hükümet yetkililerinin egemen olduğu teknokratik bir forum olarak kalmıştır. Sağlık ve Bitki Sağlığı Standartları Antlaşması'nın kabulü CIC çalışmalarına STK'ların ilgisini artırmıştır. Bazı STK'lar gözlemci statüsü talep etmiş ve diğerleri CIC idari organları tarafından düzenleyici kararları etkilemek için temsilcilerini ulusal delegasyonların bir parçası olarak yerleştirmiştir (Steward, 2005).

Şeffaflık ilkesi söz konusu olduğunda eleştirilen ülkelerin başında ABD gelse de bu konuda bir girişim de gene ABD eski başkanı Obama'dan gelmiştir. 2011 yılında kurulan Açık Hükümet Küresel Ortaklığı<sup>15</sup> yerel ve küresel süreçlerde şeffaflık ve katılımcılığı artırma amacındadır. Eylül 2011'de imzalanan Açık Hükümet Deklarasyonu; dünyanın dört bir yanındaki insanların hükümetten daha fazla açıklık talep ettiklerini, halkla ilişkilere daha fazla sivil katılım çağrısında bulunduklarını belirterek, hükümetlerini daha şeffaf, duyarlı, hesap verebilir ve etkili hale getirme çağrısı yapmaktadır (Barek-Erez ve Perez, 2013 s.495).

Steward (2005) uluslararası belgelerin şeffaflığını sağlamaya yönelik bir başka örneğe yer vermektedir. O da ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA) uygulamasıdır. OECD Kimyasalları Grubunca yapılan toplantılara ait dokümanları, belgeler “kısıtlı” statüsünde olmasına rağmen ABD delegasyonundan olan STK temsilcileriyle paylaşmaktadır. Fakat

---

<sup>15</sup>The Open Government Global Partnership: Açık Hükümet Küresel Ortaklığı

bu uygulama, OECD'nin diğer düzenleyici uyumlaştırma çalışmaları için geçerli değildir. Bu ve benzeri türden uygulamalar bulunmakla birlikte bu uygulamalar oturmuş sabit bir yapıya sahip değildir. Dahası genellikle antlaşma temelli yapılanmalarda görülür, diğer yapılanmalarda bu türden örnekler daha ender rastlanır. Hükümet dışı yapılanmalar, özellikle STK'lar, bu tür fırsatlara nadiren sahip olurlar. STK'lar bu toplantılara katılmanın yarattığı maliyet sebebiyle de, katılım gösteremeyebilir. Bu da şeffaflık ilkesinin sağlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Steward sınırlılıklarına rağmen, bu tür önlemlerin yaygın şekilde benimsenmesinin, ABD federal kurumlarının küresel düzenleyici karar alma sürecine katılımı konusunda şeffaflığın artırılmasında önemli bir etkiye sahip olabileceğini belirtir. Ayrıca, potansiyel hukuk yapıcılara ve uygulayıcılara, küresel düzenleyici altyapıya ilişkin ek bilgi ve öngörü sağlamaktadır. Bu sayede yerel uygulamaların ve yargısal süreçlerin uluslararası uygulamalara uyumlu şekilde ilerlemesi beklenebilir. Steward bu örneklerini ABD açısından değerlendirerek olumlu görmesine rağmen bu durum tüm dünya vatandaşları için geçerli olmadığından bu iyi niyetli girişim olumsuz sonuçlara sebep olabilir. Yukarıda da açıklandığı üzere küresel idare hukukunun gelişmiş ülkeler tekelinde olduğuna dair endişeler mevcuttur ve bu tür örnekler bu iddiayı destekler niteliktedir. Steward'ın örneğinin tüm dünya vatandaşlarının yararlanabileceği bir platforma çekilmesi durumunda diğer ülkelerdeki hükümet dışı aktörler de yargısal süreçte yorum yapma olanağına sahip olacaktır. Bu da kozmopolit bir idare hukuku geliştirilmesinin ilk adımı olacaktır.

Dünya politikasına yön veren ABD gibi devletlerin, askeri ve teknolojik kapasitelerini artırarak, küresel düzeyde bir hegemonya oluşturmakta olduğu kanısı Köse (2003)'ün çalışmasında da dile getirilmiştir. Nitekim Rus yazarların küreselleşme olgusunu Amerikanlaştırma olarak görmesinin temelinde benzeri uygulamalar bulunmaktadır (Aydınlı ve Rosenau, 2005). Steward (2005) ABD temsilcilerinin küresel düzenlemelere bu kadar müdahil olmasının diğer ülkeleri güvenilirlik ve etkinlik boyutlarında rahatsız edebileceğini öngörmektedir. Çözüm olarak AB ve benzeri majör düzenleyicilerin de benzeri çözüm yollarını benimsemesini, böylece uluslararası spor federasyonları deneyimlerinde öne sürüldüğü gibi, farklı, koordine olmayan yerel idare hukuku gereklerinin önlenmesi, iadesi veya yönetilmesi için idari hukuk mekanizmalarının küresel düzenleyici rejimlerinin kabulünü sağlayabileceğini iddia etmektedir.

Buchanan ve Keohane (2006) de yukarıda ifade edildiği gibi küresel demokrasiyi şeffaflık ilkesi altında tartışmakta ve küresel demokrasinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Oysa Burca (2008) devletin dışında demokrasinin geliştirilmesi konulu makalesinde devlet sınırlarını aşan demokrasi kavramını bağımsız olarak tartışmaktadır.

Genellik ilkesi Kingsbury (2009 s. 52)'nin tartıştığı ilkelerden bir diğeridir. Bu ilkenin Hobbes ve Keynes'in hukuk teorilerinde önemli bir yer tuttuğunu, ancak bu ilkenin tüm normlar için geçerli olan genel bir hukuk kavramı için gerekli bir ilke olmadığını belirtmiştir.

Bazı yazarlar bu prensip ve değerler arasında insan haklarını görmektedir. İnsan hakları kavramı, diğer soyut kavramlara göre daha somut bir tartışma alanı yaratmaktadır. Nitekim uluslararası literatürde Kadi davası bu konuda ortaya çıkmış somut bir örnektir (Craig, 2015). Tezin küresel idare hukukta yargı bölümünde bu konu detayı olarak değerlendirileceğinden burada detaylı açıklanmayacaktır.

Bogdandy (2008 s.1915)'ye göre uluslararası örgütler içerisinde kamu hukuku prensiplerini ulusal hukuktaki kadar içselleştirebilmiş tek örgüt AB yapılanmasıdır. Birlik'in bireyler üzerindeki otoritesi devlet yapılanması kadar güçlüdür. Birlik de ulusal otoriteler kadar bireyler ve tüzel kişiler üzerinde etkin olabilmektedir. Birlik dışında bu kadar doğrudan etkili bir güç olmadığından yereldeki uygulama asıl bakılması gereken kısımdır. Bogdandy her ne kadar AB dışındaki örgütlerin birey üzerinde yeterince etkin olmadığını savunsa da uluslararası organizasyonlar ve bireylerin rolü kısmında da işlendiği üzere artık küresel idare birey üzerinde doğrudan etki doğuracak kararlar alabilmektedir. Bu sebeple, küresel idare hukukunun sahip olması gereken prensip ve değerler pek çok yazar tarafından tartışılmıştır.

Her ne kadar küresel idare hukukunun kendine özgü prensip ve değerleri olabileceğini reddetse de Bogdandy (2008) uluslararası kuruluşlar ile üye ülkeler arasındaki ilişkinin bir takım prensiplere tabi olduğunu kabul eder. Bunların başında özerklik ilkesi gelmektedir. Geleneksel uluslararası hukukta kabul edilen yaklaşım uluslararası örgütlerin, üye devletlerin birer uzantısı olması yönündedir. Günümüzde ise küresel idarenin organları olan bu örgütlerin üyelerinden bağımsız hareket eden aktörler oldukları kabul edilmektedir. Bunun en belirgin örneği de BM yaptırımlarında görülür. Devletlerden bağımsız bir örgüt olduğunu kabul etmediğimizde bu eylemler hukuka aykırı olacaktır.

Özerklik ilkesinin bir parçası olarak uluslararası örgütü kuran antlaşmanın geçerliliği, yereldeki kurallara göre tartışılmamaktadır. Antlaşmalar söz konusu olduğunda 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi başvuru başlıca kaynaktır. Nitekim Antlaşmanın 27. Maddesi bu durumu açıkça ifade etmiştir: “Bir taraf bir antlaşmayı icra etmeme gerekçesi olarak iç hukukunun hükümlerine başvuramaz.” Anayasamızın 90. Maddesinin son fıkrası da bu savı destekler niteliktedir.

Madde 90 - Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda uluslararası antlaşma hükümleri esas alınır. (Anayasa, m.90)

Anayasa’da belirtilen ifade Bogdandy’nin ifadesini destekler niteliktedir. Bu da özerklik ilkesinin Türk hukukunda da dayanak bulduğunu gösterir.

Özerklik ilkesinin bir diğer görünüş biçimi uluslararası örgütlerin kendi kurucu antlaşmalarıyla benimsenmiş yapılanmalarının olmasıdır. Her uluslararası kuruluş sekreteryaya organına sahiptir. Hatta CITES bu anlamda önemli bir örnektir, çünkü tam zamanlı çalışan bir sekreteryası bulunmaktadır (Bogdandy, 2008 s.1930).

Steward (2005)’e göre uluslararası düzenlemeler ve müzakereler bazen hükümet liderlerinin gerçekten yapmak isteyip de yerelde yapmaya güçlerinin yetmeyeceği konulara yönelmektedir. Bu süreçlerin işleyişi hakkında etkin bir bilgilendirme ve katılım olanağı sağlanmamaktadır. Özellikle yerel halk, çevreciler, çalışanlar, tüketiciler, gelişmekte olan ülkeler bu açıdan dezavantajlı konumdadır. Uluslararası düzenlemeler genellikle ABD gibi güçlü ülkelerin güdümünde şekillenmektedir.

Bogdandy (2008)’e göre ikinci prensip işbirliğidir. Uluslararası hukukun doğuş amacı da zaten ülkeler arasında işbirliğini artırmak amacıyladır. Uluslararası örgütler öncülüğünde ülkeler daha kolay işbirliği yapabilmektedir.

Cassese (2005) duruma farklı bir açıdan yaklaşır. Küresel idare hukukunda genel kabul gören ilkeler olabileceğini kabul etmekle birlikte ve bunların pozitivist hukuk açısından kabul görebileceğini söylemektedir. Fakat pratikte tüm sistemin eşit olduğunu söylemek güçtür. Özellikle kuralların oluşturulması, değiştirilmesi, kabulü ve uygulamaları aşamasında tek bir sistem olduğunu söylemek güçtür. Her organizasyon kendi içinde farklı bir yapılanma benimsemiştir. 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bir antlaşmanın nasıl kurulacağı ya da antlaşmaya devletlerin nasıl taraf

olacağı konusunda belirli standartlar ortaya koysa da bu antlaşmanın uluslararası örgütlerin işleyişinin tamamı için kural koyduğunu söylemek güçtür.

Harlow (2006) da küresel idare hukukun bir takım prensip ve değerlere bağlanması gerektiğini belirtir. Yasallık; Dünya Bankası ve IMF tarafından sınırları çizilen serbest ticaret ve ekonomik liberalizm ilkeleri; şeffaflık, katılım, hesap verebilirlik gibi iyi yönetimin temel prensipleri ve son olarak insan haklarıdır. Harlow'un kurduğu bu dört ayaklı yapının yukarıda açılan ilkeleri tek çatı altında bütünleştirdiği söylenebilir.

Yukarıda yapılan tüm tartışmalarda idare hukukunun sahip olması gereken prensip ve değerlerden hareketle küresel idare hukukun da bir takım değerlere sahip olması gerektiği varsayımı üzerinden hareket edilmiştir. Bu değerler batı tarzı idare hukukundan esinlenerek oluşturulduğu için diğer kültürlerce benimsenmeyebileceği Barak-Erez ve Perez (2013) tarafından eleştirilmektedir. Craig (2015, s.658) bu eleştiriye yanıt olarak küresel idare hukukunun günümüzde yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımızda durduğunu belirtmektedir. Bu gerçeklik karşısında yapılabilecek en makul eylem bir takım prensip ve değerlerin benimsenmesidir. Bu eylemlerin ne olacağı konusunda benimsenmiş katı bir rejim bulunmamaktadır. Bu serbestlik çoğulculuk ve çeşitliliğe ihtiyacı olan ortamı sağlamaktadır. Nasıl ulusal hukukların nasıl olması gerektiği konusunda devletlere dayatılan bir sistem yoksa aynı şekilde küresel idare sistemi için de bu serbesti mevcuttur.

Craig'in yorumu aslında küresel idare hukukunun temel sorunu olarak farklı alanlarda eleştirilen küresel idare hukuku sisteminin savunması niteliğindedir. Küresel idare hukukunun bir hukuk sistemi olarak kabul edilip edilemeyeceği konusunda yapılan temel eleştiri bu sistemin içindeki uygulamaların bütünlük arz etmeyiştir. Craig'in yorumu da tam bu noktada bu eleştirinin olumlu yorumlanmasıdır.

Craig bu görüşü savunan literatürdeki tek yazar değildir. Krisch (2006) çoğulculuğu, küresel idare hukukunun sahip olduğu değerlerden biri olarak görmektedir. Çoğulcu anlayış; küresel idare hukukunu, tek başlı ve hiyerarşik temelleri olan ulusal idare hukukundan ayıran özelliklerden biridir. Zira küresel idare hukuku yerel mahkemeler, uluslararası sivil toplum ve birbirinden bağımsız çeşitli uluslararası yapılarla çalışmaktadır. Fakat çoğulculuğun küresel idare hukukunun bir değeri olmadığı yalnızca taşıdığı özelliklerden biri olduğu; şeffaflık veya yasallık gibi bir katkı sağlamadığı da getirilen temel eleştiridir (Craig, 2015 s 669).

Küresel idare hukukunda tartışılan değerlerden biri de demokrasidir. Bu konuda Cassese (2012) gibi yazarlar küresel düzeyde bir temsili demokrasi olmadığını söylemektedir. Ulusal düzeyde uyguladığımız seçim sistemi, politik partiler, temsil organları gibi demokratik gelenekleri, küresel düzeyde uygulamak imkânsızdır. Dolayısıyla devlet düzeyinde gözlemlediğimiz demokrasinin küresel düzeye yansıdığını söyleyemeyiz. Dahası küresel idareyi modellerken, yereldeki idare hukuku gibi davranamayız. Demokrasinin getirdiği değerleri idare sisteminden tamamen atamayacağımızı savunan yazarlar da vardır (Burca, 2008). Her ne kadar demokrasinin getirdiği değerlerden tamamen vazgeçemesek de temsili demokrasinin ulus ötesi yönetim için uygulanamaz olduğu bir gerçektir. Fakat demokrasinin açıklık, hesap verebilirlik, temel haklara saygı, danışma ve sebep gösterme gibi değerlerinin korunmaması düşünülemez (Craig, 2015). Bu değerler yukarıda da tartışıldığı gibi küresel idare hukukunda olması gereken değerlerdendir.

Bogdandy (2012) de küresel idare düzeninde demokrasi kavramını tartışmıştır. Uluslararası örgütlerin öne çıktığı bu yeni düzende demokrasi kavramını ulus devlet düzeninden bağımsız düşünmemiz gerektiğini söyler. Bu aşamada sivil toplum örgütleri uluslararası toplumu temsil etme hususunda önemli yere sahiptir. Ulus devletteki parlamento benzeri bir yapılanma olmadığından katılımcı demokrasi için kurallardan doğrudan etkilenen bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınması önemlidir. Örnek olarak AB Antlaşmasının 9-12 maddelerini tartıştığı makalesinde AB örneğini uluslararası hukukta demokrasi kavramının ideal uygulaması olarak göstermektedir.

İdare hukuku demokratik yönetim ve bunun için kaynakları toplayan, düzenleyen işlevsel bir devletin varlığını gerektirir. Güçlü devlet; güçlü ekonomik, siyasal, sivil toplum ve dolayısıyla kurumsal demokrasi anlamına gelmektedir. Demokrasi, yurttaşların en geniş anlamıyla katılımını sağlayan yönetim biçimidir. Yerel hukuk açısından düşünüldüğünde demokrasi, çoğunluğun egemenliğidir. Demokrasinin ön koşulları; millet egemenliği, siyasal otoritenin belli süreli, serbest, çok partili, yargı denetimine bağlı seçimlerden çıkması ve iktidarın el değiştirebilmesi, genel ve eşit oy hakkı, devlet organlarının yetkilerini hukuka ve anayasaya uygun olarak kullanmaları olarak sıralanabilir (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001). Bazı yazarlar küresel idare hukukunu bu anlamda negatif bir etken olarak görmektedir. Devletin gücünü yok etmek, sosyal devleti ortadan kaldırmak, sermayenin dünya çapında sultasını gerçekleştirmek için

kullanılan tüm yöntemlerin, yığınlara demokrasinin gereği olarak sunulduğunu iddia etmektedirler. Halkın veya insanlığın çoğunluğunun iradesi ile değil, yeni dünya düzenine hâkim olan uluslararası sermaye tarafından yönetilmesine dayandığını iddia etmişlerdir (Köse, 2003).

Cassese (2012) de bu tartışmalara katılmaktadır. Cassese demokrasi kavramının gerekliliği değil, uygulanabilirliği üzerine odaklanmaktadır. Küresel idare düzeni bu açıdan, ulusal sistemlerden daha girift bir yapıya sahiptir. Çünkü küresel idare söz konusu olduğunda küresel yasa koyucu ya da küresel mahkeme gibi kavramlardan söz edemeyiz. Her ne kadar bu tez kapsamında ilerleyen bölümlerde küresel idare hukukunda yargı kavramı ayrıca tartışılacak olsa da tüm küresel idareyi kapsayan tek bir yargı düzeni olmadığı bilinen bir gerçektir. Buna rağmen Cassese'ye göre küresel karar alma sürecinde ulusal devletlere yol gösterecek temel haklar vardır ki bu kavram zaten yukarıda tartışılmıştı.

Literatürde küresel idare hukukunun sahip olması gereken prensip ve değerler hakkındaki tartışmalar özetlenmiştir. Bütün yazarlarca kabul edilen ortak prensip ve değerler bulunmamaktadır. Her yazar kendi sistematığına göre olmazsa olmaz gördüğü değerleri tartışmıştır. Ortak olan ise küresel idare sisteminin bir takım prensip ve değerler üzerine inşa edilmesi gerekliliğidir. Nasıl ki ulusal hukukların dayandığı değerler varsa, ulusal hukukun üzerinde bir güce sahip olan küresel idarenin de temel değerlerle bağlı olması gerektiğini evleviyetle kabul etmemiz gerekir.

## **5.2. Küresel idarenin anayasallığı sorunsalı**

Yukarıda küresel idarenin sahip olması gereken prensip ve değerler tartışılmıştı. Küresel yasal düzeninin prensip ve değerleri sorgulanırken akla kaçınılmaz olarak küresel idare hukuku için temel alınabilecek anayasa benzeri bir üst belgenin olup olmayışı gelir. Bu konu önemi sebebiyle ayrı bir başlık altında tartışılmıştır.

Küresel idare hukuku herkesçe kabul gören yerel idare hukukunu bir arada tutan anayasal çerçeveden yoksundur. Hükümet veya daha üst bir organ bulunmamaktadır. Sadece sektörel alt idareler bulunmaktadır. Bununla birlikte uluslararası hukukta anayasalaşma eğilimi gözlemlenmektedir. İnsan haklarının, ceza hukukunun kaynağı olarak tanınması bunun göstergelerindendir. Gene de bunlar idare hukuku ile kıyaslandığında ilkel örneklerdir. Bu sebeple kimi yazarlar küresel idare hukukunu “kamu kurumlarının özel hukuk çerçevesi” olarak tanımlanmaktadır (Köse, 2003).

Anayasal çerçevenin yokluğu küresel idare ve idare hukukunun hesap verebilirlik problemi olarak görülür. Hukuki cebirin başka bir özelliği, bunun üstün bir otoriteni eseri olması ve bu otoritenin bağımsız bulunması şeklinde belirtilebilir. Hukuk kuralını vaz eden organla hukuk kuralının cebir uygulamakla görevlendirdiği organlar ülkeden ülkeye, zamandan zamana değişebilir (Güriz, 2007). Ülkemizde yasama yetkisi TBMM'ye ait olmakla birlikte, kararnameler yoluyla bu yetki Cumhurbaşkanına da verilmiştir. Devletin cebir tekeli elinde bulundurması, toplumda hiçbir kişinin veya grubun devletin yaptırımlarına karşı çıkmamasını ve hukukun genel geçerliliği çerçevesinde devletin hukuk kurallarını uygulama yetkisine saygı gösterilmesini gerekli kılar. Oysa küresel idare hukukunda durum farklıdır. Çünkü uygulayıcı ile kuralı koyan aynı organ olup ikisi de aynı idaredir. Bu sebeple Cassese (2006) gibi bazı yazarlar devletten kaçarsak demokrasiye zarar vereceğimizi ve sadece ulusal otoriteyle diyalog kurabilen küresel teknokrasiye mecbur kalacağımızı ileri sürmüştür.

Wariona (2001) ise, yönetimde bir üst otoritenin yokluğunun olumlu yönleri olduğunu ileri sürer. Bu durum küresel idareye şeffaf bir yapı sağlar ve katılımı kolaylaştırır. Meşru otoritenin yokluğu sivil toplumca telafi edilmektedir. Bu türden bir telafi sivil aktörlerin karar alma sürecine asimetrik katılımıyla olur. Bu durum ABD gibi vatandaşların isteklerine göre politikanın şekillenebildiği ülkelerde vatandaş aleyhinedir.

Üst otoritenin olmayışı bazı durumlarda çatışmaya neden olmaktadır. Uluslararası hukukta bu konuda en bilinen örnek Avrupa Birliği Adalet Divanı (ECJ)'da görülen Kadi davasıdır. Mahkeme kararı esas olarak, BM Güvenlik Konseyi kararının AB hukuku ile çatışmasına bir örnektir. Özetle Güvenlik Konseyi'nin Kadi'ye ait malvarlığının dondurulması kararının kişinin dinlenilmesi hakkını ihlal ederek alınması gerekçesiyle uygulanamayacağı yönündedir. Mahkeme uluslararası bir antlaşmanın getirdiği yükümlülüklerin AB Antlaşmasının anayasal ilkelerinden daha üstün olmadığını belirtmiştir (Kokott ve Sabotta, 2012). Bu karar aynı zamanda küresel idarenin insan hakları gibi temel değerler söz konusu olduğunda dahi bağlayıcı kurallarla bağlı olmadığı sorununu akla getirir. Küresel idareyle ilgili eleştirilen temel noktalardan biri de budur (Bogdandy, 2008).

Kingsbury (2009) yerel hukuktaki normlar hiyerarşisine benzer şekilde birbirinden düzgün bir şekilde ayrılmış özel, yerel, ulusal, devletler arası hukuk seviyeleri yerine; farklı aktörlerin ve farklı katmanların bir araya gelmesi, uluslararası kurumları ve ulus ötesi ağları ve yerel idari organları içeren, sınırları aşan düzenleyici etkileri olan bir

'küresel idari alan' tasavvur etmemizin daha uygun olacağını savunmaktadır. Küresel idari alan tasavvuru, klasik uluslararası hukuk tanımından ayrılmaktadır. Çünkü bu alan yukarıda küresel örgütlerin oluşumu başlığında açıklandığı üzere yalnızca devletlerden oluşan bir alan değildir. İçinde ulus ötesi özel düzenleyiciler ile kamu ve özel hukuk tüzel kişilerinin bir arada yer aldığı hibrit yapılar barındırmaktadır.

Ulusal hukukta vatandaşın sağlanan karar verme sürecine katılım hakkı, küresel hukuka geçilmesi ile elinden alınmıştır. Özellikle insan hakları ve çevre sorunlarıyla ilgili konularda sivil toplumun katılımı uluslararası mahkemelerde şeffaflığı sağlama noktasında destek sağlamaktadır. Uluslararası antlaşma ve sözleşmelerin kurulması tekeli geleneksel olarak devletlerin elinde olduğundan bireylerin bu aşamada söz söyleme hakkı bulunmamaktadır. Ancak son dönemde sivil toplumun etkisi bu noktada da hissedilmektedir. Artık uluslararası antlaşmaların görüşüldüğü konferanslarda sivil toplum örgütleri de yer edinmekte, hatta kimi örneklerde oy hakları bulunmaktadır.

Ekonomik küreselleşme yerel haklar yanında yeni hakların da doğmasına sebep olmuştur. Bunlar ticaret engellerinin kaldırılması ile daha geniş piyasaya ulaşım gibi özel haklar yanında ulusal otorite ile küresel örgüt arasındaki ilişkiye dayanan kamusal haklar da olabilir. Küresel idare hukuku, kamu idaresine ait yetkileri küresel düzeyde kullanma amacındadır (Ruffert ve Seinecke, 2011, s. 17).

Kamu idaresinden farklı olarak küresel idare hukukunda normların bağlı olacağı anayasa benzeri bir yapı bulunmadığı yukarıda belirtilmişti. Bazı yazarlar BM Antlaşmasını; üyelik koşulları, diğer antlaşmalardan üstünlüğü (103.madde), değiştirilemezliği, uluslararası hukukun temel belgelerinden oluşu, hatta uluslararası hukuku düzenleyen temel belge oluşu, tüm ülkeleri kapsayıcı yapısı ve üye ülkeler için bağlayıcı oluşu gibi sebepler nedeniyle anayasa metni eş değerinde görmektedir. Hatta bazı yazarlar bu iddiayı bir adım daha ileri götürerek uluslararası hukuku düzenleyen temel belge oluşu sebebiyle BM Antlaşmasını, “uluslararası anayasallaşma (international constitutionalism)” olarak tanımlamaktadır. BM’in kuruluşunu düzenleyen bu antlaşma Türkçeye “antlaşma” terimi ile çevrilse de orijinal hali “Charter of the United Nations” şeklindedir. Orijinal halinde “treaty” ya da “instrument” olarak ifade etmek yerine “charter” terimiyle ifade edilmesi de bazı yazarların bu metni anayasa eşdeğerinde görmesine kaynaklık teşkil etmektedir (Ruffert ve Steinecke, 2011).

Bahsi geçen BM Antlaşmasının 103’üncü maddesi şu şekildedir: “Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Antlaşmadan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir

uluslararası antlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Antlaşmadan doğan yükümlülükler üstün gelecektir.” Metinden de açıkça anlaşıldığı üzere bu madde ile BM Antlaşmasına üstünlük tanınmış, normlar arasında daha üst seviyede bir konuma getirilmiştir. 1969 tarihli Viyana Konvansiyonu da bu maddeyi desteklemektedir. Zaten BM Antlaşmasını anayasa olarak değerlendiren yazarların temel dayanağını oluşturan etmenlerden biri de budur.

Hukuki bir kavram olarak anayasa, bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüğünü düzenleyen bir belgedir (Teziç, 2003). Teziç’in tanımından yola çıkarsak anayasa kavramının devletin yapısından ayrılamayacağı sonucuna ulaşabiliriz. Bu da uluslararası sistemde anayasa benzeri bir yapı bulunamayacağı iddiasına götürebilir. Gözübüyük (2004)’e göre ise anayasalar, ekonomik ve toplumsal alanda siyasi iktidarlara yön veren temel bilgileri, bireylere sağlanan temel hak ve özgürlükleri gösterirken; temel hak ve özgürlüklerin güvencesini de oluştururlar. Gözübüyük’ün tanımıyla anayasa kavramı uluslararası literatüre daha uygundur. Anayasa kavramını tanımlama maddi ve şekli açıdan yapılacak olursa, siyasi iktidarın örgütlenmesi ile hak ve özgürlüklere ilişkin tüm normlar maddi anlamda anayasanın kapsamındadır. Burada anayasal konulara ilişkin kuralları yapan organın niteliği önemli değildir. Şekli anlamda anayasa ise, kanundan farklı usullere uyularak yapılan ve değiştirilen, biçimiyle nitelendirilen işlemlerdir.

Her ne kadar 103’üncü madde ile BM Antlaşmasına diğer antlaşmalara göre bir üstünlük tanınmakta ve hiyerarşide daha üst bir noktaya konulsa da; BM antlaşması dahi devlet yapılanmasında anayasanın çerçeve çizen yapısını tam olarak kapsayamamaktadır. Bu da ana sorumluların demokratik hesap verilebilirlik gibi kontrol mekanizmalarına tabi olmamaları sonucunu doğurmaktadır (Aydınlı ve Rosenau, 2005).

BM Antlaşmasını anayasa olarak kabul etsin veya etmesin yazarların ortak kanısı bu tür değerlere küresel idare hukukunda da ihtiyaç olduğu yönündedir. Anayasalar, kurumsal yapıyı düzenleyen belgeler olmanın ötesinde, normatif niteliğe sahip bir hak ve özgürlükler belgesi ve değerler sistemi olarak toplumsal hayatın tümünü içerir (Karakaş, 2003). Bir önceki bölümde açıklandığı üzere küresel idarenin dayandığı tüm hak ve özgürlükler ile değerleri ifade eden bir metin bulunmadığından, bu tanıma göre de BM Antlaşması Anayasa metni eş değerinde değildir.

Yerelde idare hukuku için geçerli olan güvenilirlik, saydamlık, orantılılık, idarenin kararlarının yargı denetimine tabi olma gibi ilkeleri güvence altına alabilecek bir

metin küresel idare hukukunda bulunmamaktadır (Steward, 2005). Bu kavramların aranması gerektiği herkes tarafından kabul görse de hangi kavramların aranacağı konusunda tartışma vardır. İdare hukukunun en gelişkin örneklerinin görüldüğü batı hukukları arasında bile bu konuda ayrımlar vardır. Sadece Avrupa Birliği gibi küçük bir topluluk içinde dahi birden fazla idare hukuku sistemi kullanılmaktadır. Ekonomik bütünlüğü büyük oranda sağlamış AB içinde dahi, Avrupa bütünleşmesi için bir anayasa oluşturulması fikri yıllardır tartışılmakla birlikte nihai bir sonuç elde edilebilmiş değildir. Avrupa bütünleşmesinin temel bir hukuki metne oturtulması fikri 1951’de Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nu kuran antlaşmanın imzalanmasından beri tartışılmaktadır. Topluluğun organı olan Yüksek Otorite’nin “ulus ötesi niteliğe sahip olduğu” antlaşmada yer almış, böylelikle kurucu antlaşmanın “anayasal antlaşma” olarak adlandırılması tartışmaları gündeme gelmiştir. 1951’den günümüze kadar geçen yaklaşık 68 yılda tüm üye ülkelerin üzerinde anlaştığı bir anayasa metni oluşturulmuş değilken, tüm devletleri kapsayacak küresel idare hukukunun anayasaya sahip olmayışı normal karşılanabilir.

Küresel idare hukukunun bir takım prensip ve değerlere sahip olması gerektiği konusunda literatürde uzlaşmanın olduğu yukarıda belirtilmişti. Ancak aynı uzlaşma anayasallık için söz konusu değildir. Aslında bu durum bir anlamda anayasanın devlet kişiliği ile bütünleşmesi sebebine dayandırılabilir. Her ülke kendi anayasa tanımını yapıp içeriğinde yer alması gerekenleri buna göre belirlerken, tüm devletlerin üzerinde uzlaşacağı bir anayasa tanımı yapmak zordur. Küresel düzeyde bir anayasa tanımı yapmanın imkânsız olduğu durumda da küresel bir anayasanın varlığından söz edilmez. Her ne kadar bazı yazarlarca BM Antlaşmasının anayasal statüsü tartışılsa da bu konuda üzerinde uzlaşılmış bir kabullenme bulunmamaktadır.

## **6. Küresel İdare Hukukunda Yargı**

Hukukun varlığından söz edebilmemiz için müeyyide gücüne sahip olması gerekir. Hukuk, belli bir toplumda, belli bir dönemde yürürlükte olan ve devlet tarafından yaptırıma bağlanmış toplumsal davranış kurallarının bütünüdür. Yaptırım, hukuk kurallarına karşı gelindiğinde, kanunlar çerçevesinde kullanılan devlet gücüdür. Yaptırım unsuru, hukuk kurallarını öteki davranış kurallarından (din, ahlak, görgü) ayırır (Teziç, 2004). Ulusal hukuk bu güce sahiptir. Ulusal hukuk içerisinde herhangi bir hukuk kuralını incelediğimiz zaman, kuralın emri bir yönü olduğunu anlayabiliriz. Hukuk normu, belli şeylerin yapılmasını veya belli şeylerden kaçınılmasını emreder. Hukuk

normlarına uyumun sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi hukuk hayatında cebir varlığını sürekli biçimde korumasına bağlı bulunmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu cebir kullanılmasına gerek kalmaksızın hukuk kurallarına kendiliklerinden uyarlar. Bazı ülkelerde cebir kullanılması minimum düzeye inmiş olabilir. Ancak böyle bir gözlemin geçerli olması cebir mekanizmasının hukuk hayatı bakımından kaçınılmaz bir zorunluluk olması gerçeğini ortadan kaldırmaz (Güriz, 2007). Ceza hukukunun kişiyi özgürlüğünden mahkûm etme veya idam gibi müeyyide güçleri bulunmakta, özel hukukta kişi malından veya parasından olabilmektedir. Hukuk uygulaması, bağlayıcı hukuk normu olmaksızın imkânsızdır. Devletin yetkili kıldığı kişilerin kurala uyulmasını sağlamak için zor kullanma yetkisi genel ve sürekli bir durumdur.

Gözübüyük (2004), hukuk devleti tanımını yaparken, yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan devlet düzeni şeklinde ifade etmiştir. Hukuk devleti ilkesinin anlam kazanabilmesi için olmazsa olmaz olarak da ülkede egemen olan hukukun; devlet karşısında yönetilenlere, hukuk güvenliği sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Bu tanımdan hareketle hukuk devleti ilkesinin yapıcı unsurları; devletin hukuka uygunluğunu sağlayan ilke ve kurallar, bu uygunluğu sağlayacak yargı denetimi, yargı mekanizmasının etkin işleyişini sağlayacak yargı bağımsızlığı ve adil yargılanma ilkesinin getirdiği güvencelerin varlığı şekilde sıralanabilir.

Küresel idare hukukunu bir hukuk düzeni olarak kabul ettiğimizde benzer güvencelerin aranması kaçınılmazdır. Casini (2016 s.39) küresel idare hukukunun gelişiminin düzenleyici, yargısal, kurumsal ve prosedürel olmak üzere dört boyutlu olduğunu belirtmektedir. Küresel idare hukuku söz konusu olduğunda hesap verilebilirlik konusu da tartışılan konulardan biri olmuştur. Küresel idarenin eylemlerinin, hizmet vermesi gereken aktörlere hesap verebilirliğin sağlanması sorgulanır. Bu yetki ise bağımsız mahkemelere verilmiştir. Uluslararası sistemde ise uluslararası mahkemelerin verdiği kararların bu yetkiyi uluslararası antlaşmalardan aldığı varsayılır fakat devletin antlaşmayı imzalamayarak kendini bu yükümlülüğten muaf tutma veya imzalamasına rağmen yürürlüğe sokmama ihtimalleri bulunmaktadır. Hukuk devleti için temel unsurlardan sayılan yargı denetiminin nasıl sağlanacağı bu kapsamda incelenmelidir.

Yukarıda da tartışıldığı üzere Steward (2005) hesap verilebilirlik olgusunun eksikliğini, küresel idarenin handikapı olarak görür. Küresel idarelerce benimsenen kurallar, politikalar ve uygulamalar politik ve yasal hesap verebilirlik süreçlerinden geçmeden benimsenmektedir. Uygulama açısından bakıldığında DTÖ ve IMF gibi

antlaşma temelli yapıların karar alma süreçlerinde yerel güçler etkili olamamaktadır. Hesap verilebilirliği sağlayan yerel hukuk yaratma süreçlerinin göz ardı edilmesi en çok antlaşma temelli rejimlerde gözlenmektedir.

Avrupa siyasi bütünleşmesi ve anayasal temellerinin oluşmasındaki en büyük katkısı kuşkusuz ECJ içtihatları sağlamaktadır. ECJ, Avrupa Birliği'nin yargı organıdır ve Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve uzmanlık mahkemeleri olmak üzere üçlü bir yapıdan oluşur. Adalet Divanı'nın temel amacı, Avrupa Birliği hukukunun Avrupa Birliği içerisinde her yerde aynı şekilde yorumlanmasını ve uygulanmasını sağlamaktır. Divan, Birlik hukukunun yorumlanmasında ve uygulanmasında hukuka saygıyı sağlama, ulusal hukuk düzenleri ile AB hukuk düzeni arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, hukuki denetim, yorum, uyuşmazlık çözme, hukuk yaratma ve boşluk doldurma işlevlerini yerine getirir (Dışişleri Bakanlığı, 2015). Birlik hukukunun yargısal denetim fonksiyonunu yerine getiren ECJ'nin genel amacı, kurucu antlaşmaların yorumlanmasında ve uygulanmasında hukuka saygı ilkesinin gözetilmesini sağlamaktır. Bu noktada Divan, yargıçlarının teleolojik yani amaçsal yorum yöntemini kullanarak Avrupa'nın bütünleşmesinde kurucu antlaşmaları yorumlamaktadırlar. Bu yönüyle Divan, bir çeşit anayasaya uygunluk denetimi işlevini yerine getirmekte; yargı kararları yoluyla Avrupa siyasal bütünleşmesine gidilmektedir (Oğuzlar, 2006).

AB için yargı sistemi işlevini gören ECJ benzeri bir yapı küresel düzeyde bulunmamaktadır. Yukarıda küresel idare hukukunda anayasa benzeri bir metin olarak BM Antlaşması tartışılmıştı. BM bünyesinde dahi tüm uluslararası yapıyı kapsayacak bir mahkeme yapılanması bulunmamaktadır. BM alt örgütlerinde bu türden yapılar bulunmaktadır. Ancak onların da ECJ kadar kapsayıcı olduğunu söyleyemeyiz. Bu konuda somut bir örnek, BM'nin bir parçası olan Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS) söz konusu olduğunda dahi 135 ülkenin 24'ü seçim yapmış, merci bunlardan yalnızca 14'ü tarafından tanınmıştır. Her ne kadar ITLOS yeni bir yapılanma olsa da; yerel mahkemenin yetkisi bu konuda çok daha nettir ve antlaşmazlık olduğunda, yasa koyucular ile hukuk uygulayıcılar dâhil, her bireye uygulanacağı kesindir (Warioba, 2001).

Hukuki cebrin en önemli niteliği caydırıcılık unsurunu ihtiva etmesidir. Genellik, süreklilik, rastlantısal olmamak hukuki yaptırımın temel özellikleridir. Caydırıcılık unsuru ile kast edilen, uygulanan cebrin başkalarının da aynı fiili işlemlerini önleyecek nitelik taşımasıdır (Güriz, 2007). Oysa küresel idare hukukunun belirlediği kurallar,

yukarıda ITLOS antlaşmasının tanınırılık sorununa değinildiği üzere, genellik unsurunu ihtiva etmemektedir. Kuralın sadece antlaşmayı tanıyan devletlere uygulanacak olması caydırıcılık unsurunu zayıflatmaktadır.

Küresel idare hukukunun, hukuki bir yapı olduğu varsayımı için tartışılması gereken bir diğer husus hak ve yükümlülüklerin varlığıdır. Bir hakka sahip olmak, kişinin yasal statüsünü belirler. Yasal statünün açığa çıktığı yerler ise mahkemelerdir. Konuya üç farklı açıdan bakılabilir. Bir tarafta hukukun doğrudan uygulayıcısı olan mahkemeler bulunmaktadır. Diğer yanda haklarının güvence altına alınması ihtiyacı olan bireyler, tüzel kişilikler, şirketler ve STK'lar yer almaktadır. Mahkemeler ile küresel idare hukuku yaratıcıları arasında doğrudan bir bağ bulunmadığından ulusal idare hukuku benzeri bir bağlayıcılık bulunmamaktadır. Küresel örgütlerin oluşumu kısmında kuruluşu ve çalışma sistemi açıklanan Basel Komitesi gibi köklü bir oluşum dahi muhasebat sistemleri üzerinde doğrudan etki gösterememektedir (Somek, 2010).

Bankacılık denetimiyle ilgili önemli hususların anlaşılmasının kolaylaştırılması ve dünya genelinde bankacılık denetiminin kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla Bank of International Settlements (BIS), Uluslararası Takas Bankası, 1930 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde kurulmuştur. 1974 yılında oluşturulan Basel Bankacılık Denetim Komitesinin üyeleri Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD'dir. Bu sayılan 13 ülkenin merkez bankaları ve bankacılık denetim otoritelerinin yetkililerinden, yani gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları tarafından kurulan BIS, kısa adı Basel Komitesi olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Komitesi oluşturmuşlardır. Amacı bankaların uluslararası standartlarda çalışmalarını sağlamaktır. Bu komitede gelişmiş ülkelerin merkez bankaları ve bankacılık denetim otoritelerinden üst düzey yetkililerin katılımı ile oluşmuş komitedir. Komite, ulusal sermaye yeterliliği hesaplama yöntemlerini birbirleriyle uyumlu hale getirmek ve bu konuda asgari bir standart oluşturmak amacıyla Basel - 1 olarak adlandırılan Sermaye Yeterliliği Uzlaşısını 1988 yılında yayımlamıştır. Basel Komitesi tarafından uluslararası platforma duyurulan sermaye yeterliliği düzenlemesi, pek çok ülkede farklı normlarla uygulanan sistemleri tekdüze hale getirmiş ve söz konusu düzenlemeye 1996 yılında piyasa riski hesaplaması dâhil edilmiştir. Basel - 1 düzenlemesi olarak adlandırılan bu düzenleme, başta G-10 ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin denetim otoritesince kabul görmüş olup, şu an itibariyle 100'den fazla ülkede uygulamada bulunmaktadır (Arslan, 2007).

Yukarıda açıklandığı üzere Basel Kararları 100'den fazla ülkede uygulama bulsa da tüm ülkeler için bağlayıcı değildir. Öncelikle bir kuralın hukuk kuralı olması için olmazsa olmaz kabul edilen cebir unsurunu ihtiva etmemektedir. Tezin yazıldığı tarih itibariyle BM sistemine kayıtlı 193 ülke bulunmaktadır (BM, 2019). Basel komitesi kararlarının 100'den fazla ülkeyi bağladığı varsayımı, küresel toplumun yarısı için

bağlayıcı olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Bir diğer husus yayınlanan kararlara uyulmaması durumunda devletleri buna zorlayacak bir mekanizmanın olmayışdır. Örneğin Nikaragua limanlarıyla ilgili ICJ kararında Reagan yönetimi bu kararın aksi yönde hareket etmiştir (Keohane ve diğerleri, 2000 s.477).

Küresel idarenin aldığı kararların denetimini kimin yapacağı; ulusal mahkemelerle devam mı edileceği, yoksa küresel yasal sistemin kendi mahkemelerini mi kuracağı sorunu akla gelen bir diğer sorundur. Birinci ihtimalin gerçekleşmesi durumunda yerel mahkemelerin bu kuralları nasıl yorumlayacağı sorunu ortaya çıkar. Benzeri bir sorun AB örnekleminde de ortaya çıkmıştır.

Ulusal yargı yerleri, ECJ'nın yetki alanını ekonomik alanla sınırlamaya giderek, temel haklara aykırı Topluluk kararlarını uygulamadan alıkoyma yetkisini kendilerine tanımışlardır. Sorun, Alman ve İtalyan Anayasa mahkemelerinin kararlarında, temel hakların korunmasına yönelik olarak Topluluk hukukunun üstünlüğüne çekince getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Federal Alman Anayasa Mahkemesi anılan kararında, Topluluğa yetki devrini anayasaya uygun bulmakla birlikte temel haklara ilişkin olarak "Federal Anayasa Mahkemesi, kendisine geçerli olarak sunulmuş bir başvuru çerçevesinde, Topluluk hukukunun Temel Yasanın temel haklara ilişkin hükümleri doğrultusunda değerlendirme yapıp yapamayacağı sorunu üzerinde hükme varamamıştır" ifadesi ile çekince getirmiştir. Aynı şekilde İtalyan Anayasa Mahkemesi, 1973 tarihli kararında "Topluluk kurumlarına verilen normatif yetki ekonomik ilişkilerle sınırlıdır. Bu durumda, Topluluk cihazlarının ürettiği hukukun temel haklar üzerinde gerçek bir etkisi olabileceğini düşünmek zordur" ifadesiyle ECJ'nın önüne getirilen uyuşmazlıkları, ekonomik-ortak pazarın kurulması amacıyla sınırlı olarak çözebileceği sonucuna varmıştır. ECJ sonraki yıllarda içtihatlarını geliştirerek yetkisini yalnızca ekonomik alanla sınırlı görmemiş, temel hakları hukukun genel ilkeleri içinde yorumlamaya başlamıştır (Oğuzlar, 2006).

Küresel idare hukukunda AB örneklemindekine benzer bir üst otorite olmadığından bu sorun çözümsüz kalmaktadır. Küresel idare hukukunda üst otoritenin boşluğu, kuralların nasıl uygulanacağı hususunda da sorun yaratmaktadır. Yerel mahkemelerin bu konuda bilgilendirilmesi için uluslararası temsil heyetlerine görev düşmektedir (Steward, 2005). Yerel mahkemelerin uygulaması bu aşamada önem kazanmaktadır. ICDO ve WMO gibi kurumlar çözüm mekanizmalarına ihtiyaç duymazken, küresel örgütlerin bir kısmı küresel örgütlerle ilgili konuları ulusal mahkemelere bırakmıştır.

Küresel idarenin kararlarını uygulama görevini yerel mahkemelere bırakan görüşün aksine, bazı uluslararası mahkemeler doğrudan yerel idarenin kararlarını denetleme misyonunu üstlenmiştir. New York Konvansiyonu'nun tahkim mekanizması,

madde 19'a göre faaliyet gösteren NAFTA çok uluslu panel kararları ve hatta AIHM buna örnek gösterilebilir. Özellikle AIHM kararları doğrudan etki göstermektedir. Uluslararası organlarca atanan yabancı yargıçları da bünyesinde barındıran Bosna Anayasa Mahkemesi gibi ulusal mahkemeler ile ulusal- uluslararası organların bir araya gelmesi ile oluşan hibrit ceza tahkim mercileri de ulusal mahkemelerin aldığı kararlar üzerinde denetim uygulayabilmektedir (Kingsbury, 2009 s.44).

Cassese (2012), küresel düzeydeki düzenleyici rejimler arasındaki bu alandaki farklılıklara işaret etmektedir. ISO gibi bazı küresel örgütler yalnızca devletlere eylemi için rehber olacak bir çerçeve sunarken, diğerleri yerel kurumlar için kılavuzlar oluşturmaktadır. Bazı örgütlerin kendi uygulama mekanizmaları varken, yine ISO bir uyuşmazlıkla karşı karşıya kaldığında uygulama için ulusal ya da bölgesel makamları kullanmaktadır (Craig, 2015 s.789). Bazıları anlaşmazlıkları çözmek için yargı organlarını kullanırken, diğerleri müzakere, uzlaşma veya arabuluculuk öngörmektedir.

En yaygın çözüm küresel idare mahkemelerinin kurulmasıdır. Bunlar genellikle “panel” denilen bağımsız organlardır. DTÖ Uzlaşmazlık Çözüm organı, bölümün başında da örneklenen ITLOS, NAFTA antlaşması çerçevesinde faaliyet gösteren Uzlaşmazlık Paneli en bilinen örneklerdir. Dünya Bankası yatırımlarını ilgilendiren anlaşmazlıkların çözümü için kurulmuş ayrıca Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması<sup>16</sup>, Enerji Şartı Antlaşması<sup>17</sup>, Mercosur Sömürge Yatırım Protokolünü<sup>18</sup> ilgilendiren anlaşmazlıkları da çözüme amacı olan ICSID, WIPO'nun Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi ve Dünya Bankası Denetim Paneli bunlardan birkaçıdır. Diğer uluslararası kurumların da benzeri organları bulunmaktadır (Cassese, 2006, s. 693). WIPO Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, Birleşmiş Milletlerin özelleşmiş 17 örgütünden birisidir. Alan adı kaydını elinde tutanlar ile aynı ada “.fr” veya “.ra.” gibi ulusal halleriyle sahip olanlar arasındaki uyuşmazlıkları çözümlemektedir. ICANN, internetin iş dünyası, teknik, akademik ve kullanıcı gruplarının geniş katılımıyla oluşturulmuş kâr amacı gütmeyen bir özel sektör kuruluşudur. ICANN'ı ilgilendiren uyuşmazlıklar Uyuşmazlık Çözüm Servisince çözümlenmektedir. Dünya Bankası denetim panosu, Uluslararası Gıda Güvenliği Standartları ve Tehlikedeki Türlerin Uluslararası Ticaret Konvansiyonu ile ilgili olarak CAC karar mekanizmasının faaliyetleri de benzeri örneklerdir (Steward, 2005).

---

<sup>16</sup>North American Free Trade Agreement: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması

<sup>17</sup>Energy Charter Treaty: Enerji Şartı Antlaşması

<sup>18</sup>Colonial Investment Protocol of Mercosur: Mercosur Sömürge Yatırım Protokolünü

Uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizması olarak genel görünüm mahkeme ve tahkim mercii olmak üzere ikili bir ayrım olduğu yönündedir. Bu yapılanmalar daha detaylı incelenebilmek için ayrı başlıklar altında tartışılmıştır.

### 6.1. Uluslararası mahkemeler

Alter (2014) yazdığı tarihte 24 adet uluslararası mahkeme olduğunu belirtmektedir. Keohene, Moravcsik ve Slaughter (2000) yazdıkları makalede Soğuk Savaş'tan beri en büyük gelişmenin uluslararası mahkemelerin sayısındaki artış olduğunu belirtmiştir.

Uluslararası mahkemelerin en bilinen ve en eskisi 1899 ve 1902 Hague Barış Konferansları sonucunda 1922 yılında kurulan Uluslararası Adalet Divanı (ICJ)'dir. ICJ, Birleşmiş Milletler'in başlıca yargı organıdır. Mahkemenin rolü, uluslararası hukuka uygun olarak, Devletlerin kendilerine sunduğu yasal ihtilafları çözüme kavuşturmak ve yetkili Birleşmiş Milletler organları ve ihtisas kurumları tarafından kendisine gönderilen hukuki sorular için danışmanlık görüşlerini vermektir. Warions (2001), mahkemenin Batı'nın gelişmiş ülkelerinin bir uzantısı olduğu varsayımının 1960'lı yıllarda Güney ve Batı Afrika ile ilgili verdiği kararlarda büyük oranda yıkıldığını ve küresel toplumda mahkemeye güvenin bu yıllarda oluştuğunu söylemektedir. Fakat Warions'a göre mahkemeye tam anlamıyla güven duyulduğu söylenemez. 1974 yılında Fransa'ya karşı açılan Nükleer Test Davası ile 1986 yılında ABD'ye karşı açılan davalarda taraf devletlerin çekingen davranışları mahkemeye olan güveni zedelemiştir.

ILO uyuşmazlık çözüm mekanizması, en uzun tarihe sahip olup, 1927-1946 yılları arasında Milletler Cemiyeti Sekreteryası aleyhindeki şikâyetleri duyma konusunda yetkin olan Milletler Cemiyeti İdari Mahkemesi'nin varisidir. İngilizcede “tribunal” olarak ifade edilen bu mekanizma, mahkeme yapılanmasından çok “mahkeme olmayan heyet” şeklinde ifade edilebilir. Craig (2015) sınıflandırmasında bu yapıyı mahkeme kavramı altında ele alırken Kingsbury (2011) aynı oluşumu uluslararası tahkim yolu olarak değerlendirmektedir. Tez içerisinde bu mekanizma da mahkeme kavramı altında ele alınmıştır. 1947'den bu yana ILO'nun mevcut ve eski görevlilerinden ve yetki alanını tanıyan diğer uluslararası kuruluşlardan şikâyetleri dinlemektedir. Şu anda WHO da dâhil olmak üzere kabaca altmış kuruluşlardan yaklaşık 46.000 uluslararası memura açık durumdadır. Yedi farklı ülkeden seçilen hâkimlerden oluşmakta olup, içtihat hukuku yaklaşık 3.000 karardan oluşmaktadır (Craig, 2015).

Uluslararası ceza mahkemeleri söz konusu olduğunda Kingsbury (2011) 1919 tarihli Versailles antlaşmasının 227. Maddesine göre Alman görevlileri yargılamak için kurulan mahkemeler bu türün temellerini oluşturduğunu söyler. Devamında Nuremberg Askeri Mahkemeleri ve Tokyo’da kurulan Uzak Doğu Askeri Mahkemeleri gelmektedir. 1990’lara gelindiğinde BM Güvenlik Konseyince 1993 yılında eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemeleri yer alır. Bunu Rwanda’da 1995 yılında kurulanlar izlemiştir. Roma Statüsüne göre kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) antlaşması 1998 yılında imzalanmış ve 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Cezai olmayan uluslararası mahkemelerin çoğunluğunun aksine, bu kurumlarda dava açmak için tarafların rızası gerekli değildir.

Bu paragrafa kadar anılan mahkemeler daha eski tarihli olsa da 1945’ten sonra bu alanda daha fazla mekanizma ortaya çıkmıştır. Buna ilk örnek Strasbourg, Fransa’da konuşlanan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’dir. 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki ihlallere karşı bireylere doğrudan başvuru imkânı sağlayan bir mahkemedir. 47 Avrupa Komisyonu üyesi ülke ile 800 milyondan fazla nüfusa hizmet vermektedir. Yılda 50.000’den fazla başvuru kabul etmesi ile en büyük dava yüküne sahip mahkeme konumundadır (Kingsbury, 2011 s.5). Avrupa Komisyonu’nun kurucu üyelerinden olan Türkiye de AİHM’e bireysel başvuru hakkını 1987’de ve AİHM’in zorunlu yargı yetkisini 1990’da kabul etmiştir. Bu tarihten beri Sözleşme hükümlerini ve Mahkeme içtihadını temel almaktadır. Anayasa Mahkemesi de, AİHM kararlarının ulusal yargı sistemi tarafından esas alınmasını öngören bir karar kabul etmiştir (Dışişleri Bakanlığı).

1979 yılında kurulan Amerikanlar Arası İnsan Hakları Mahkemesi San Jose, Costa Rica’da bulunmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde üçüncü dalga demokratikleşme süreci ile ulusal hukuklar üzerinde etkinliği artmıştır (Kingsbury, 2011 s.5).

İnsan hakları alanında çalışan uluslararası mahkemelerin en yeni tarihli 2004 yılında Arusha, Tanzanya’da kurulan ve ilk kararını 2009 yılına veren Afrika İnsan Hakları Mahkemesidir. Asya Pasifik bölgesinde benzeri bir oluşum olmadığı gibi, tüm dünyayı kapsayan bir insan hakları mahkemesi örnekleme de bulunmamaktadır. BM bünyesinde faaliyet gösteren BM İnsan Hakları Komitesi gibi alt organlar bu alandaki sözleşmelere zaman zaman başvursa da bunların hiçbirisi bir mahkeme gibi tarafların dinlenmesi, bağlayıcı kararlar alma ya da bir mahkeme görüntüsüne sahip olma vasfına sahip değildir (Kinsbury, 2011).

AIHM ile kıyaslandığında daha ufak çapta yer alan, AB bünyesindeki 27 ülke üzerinde bağlayıcı kararlar alan ECJ de 1957 tarihli Roma Antlaşmasına dayanmaktadır. Avrupa Hukuku yaratma amacındaki mahkemenin benzeri örnekler Ant Adalet Mahkemesi, Karayipler Adalet Mahkemesi ve Afrika Adalet Mahkemesidir (Kingsbury, 2011).

## 6.2. Tahkim yolu

Küresel idare hukukunda yargı yetkisi mahkemeler yanında tahkim mekanizmasına da sıklıkla yer verilmektedir. Özellikle ekonomiyle alakalı antlaşmalarda tahkim yoluna sıklıkla yer verildiği görülür. Tahkim heyeti, taraflar arasında mutabakata varılarak geçici olarak kurulabilir veya tahkim ile ilgilenen kurumsallaşmış bir yapı öngörülebilir.

Tahkim konusunda en bilinen örnek DTÖ Uyuşmazlık Çözüm Organıdır. Temelini 1947 tarihli GATT antlaşmasından alan organ, 1994 tarihinde DTÖ'ne dönüşümle daha sistematik bir yapıya bürünmüştür. Her ne kadar dünyanın dört bir yanından gelecek başvurulara açık olsa da başvuruların geneli AB ve ABD örnekleminde toplanmaktadır. AB ve ABD ile Çin arasındaki davalar 2009 yılında 14 yeni davanın 11'ini oluşturmuştur. Dahası AB ve ABD açılan neredeyse her davaya üçüncü taraf olarak katılma talebinde bulunmaktadır (Kingsbury, 2011). Bu da yukarıda bahsi geçen küresel idarenin gelişmiş ülkelerce yönlendirildiği tezini haklı çıkarmaktadır.

Tahkim ile ilgilenen kurumsallaşmış bir yapıya örnek olarak ICSID örnek gösterilebilir. Devletlerle Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasında Yatırım Antlaşmazlıklarının Çözülmesi Sözleşmesine<sup>19</sup> ve 140'dan fazla üyesi olan Washington Sözleşmesine dayanarak kurulmuş özerk bir uluslararası kurumdur. ICSID'in temel amacı, uluslararası yatırım anlaşmazlıklarının uzlaştırılması ve tahkime yönelik tesisler sağlamaktır. Çok taraflı antlaşma, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) tarafından formüle edilmiş ve 1966 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin altında yatan gerekçe, yatırım anlaşmazlığı çözümü için uzmanlaşmış uluslararası yöntemlerin yokluğundan kaynaklanan özel yatırım engellerini ortadan kaldırmaktır. ICSID bu nedenle, uygun taraflar arasındaki yasal uyuşmazlıkların uzlaşma veya tahkim usulleriyle çözülmesi için tarafsız bir uluslararası forum olarak faaliyet göstermektedir. (Craig, 2015 s. 620).

---

<sup>19</sup>Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, or the Washington Convention: Devletlerle Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasında Yatırım Antlaşmazlıklarının Çözülmesi Sözleşmesi

Uluslararası Ticaret Odası (ICC) tahkim için kurumsallaştırılmış bir forumun öne çıkan bir örneğidir. Uluslararası Tahkim Mahkemesi, 1923'te ICC'nin tahkim organı olarak kurulmuştur. Mahkeme, uluslararası bağlamda ticari anlaşmazlıklar için çözüm mekanizmaları geliştirmiştir. Anlaşmazlık bağımsız hakemler tarafından çözülürken, Mahkeme süreci denetler. ICC tahkimini kimin kullanabileceği veya kimin hakem olarak davranabileceği konusunda bir kısıtlama yoktur. Mahkemede, kuruluşundan bu yana 180'den fazla ülkeden tarafları ve hakemleri içeren 20.000'den fazla dava açılmıştır (ICC). Hakem kararların gücü, 1958 tarihli New York Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Uygulanmasına İlişkin Sözleşmeye<sup>20</sup> istinaden uluslararası tanınırlığa sahip olmalarıdır. Buna göre yerel tahkim kararları aleyhine işlem yapılmayacaktır (UNCITRAL, 2018).

Bu sayılan iki örnek dışında Dünya çapında büyük tahkim merkezleri bulunmaktadır. Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi (LCIA), Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü (SCCINTITUTE), Singapur Uluslararası Tahkim Merkezi (SIAC) ve New York'ta Uluslararası Amerikan Tahkim Derneği Anlaşmazlık Çözümü Merkezi (ICDR) en bilinen örneklerdir.

Tematik bir çalışma alanına hitap eden Hamburg merkezli Uluslararası Deniz Hukuku Tahkimi, 1982 tarihli BM Deniz Hukuku sözleşmesine dayanmaktadır. İş yükü nispeten az olan mahkeme adından da anlaşılacağı üzere deniz hukuku ile ilgili anlaşmazlıkları çözme amacını taşımaktadır (Kingsbury, 2011).

Uygulamada bir de yargısal nitelik taşınamasına rağmen faaliyet gösterdiği alanda otoriteye sahip olan, kural temelli kararlar veren ve bir tür dinleme mekanizmasına sahip organlar bulunmaktadır. Dünya Bankası Teftiş Paneli, BM Kıta Sahanlığının Dış Sınırları Komisyonu ve Temiz Kalkınma Mekanizması İcra Kurulu gibi örnekler bu klasmandadır. Bu yapılar mahkeme niteliğine sahip olmadığı gibi temyiz organı gibi de faaliyet göstermemektedir. Hatta Kingsbury (2011 s.15) bu yapılanmayı quasi-judicial olarak adlandırmaktadır. Türkçeye yargı benzeri organlar olarak çevirebileceğimiz bu tanımla da küresel idare hukukunun yargı organları arasına girmektedirler.

## 6.1. Uygulama

Yukarıda uluslararası mahkeme ve tahkim örneklemi sayılmıştı. Görüldüğü üzere her kuruluş kendine özgü bir çalışma prensibine sahiptir. Alınan kararın yereldeki

---

<sup>20</sup>1958 New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: 1958 tarihli New York Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Uygulanmasına İlişkin Sözleşme

yansımaları gene kurucu antlaşmalarda belirtilen prosedürlere göre yürütülmektedir. Mesela DTÖ Uzlaşmazlık Çözüm Organının ulusal idarelerin verdiği kararları gözden geçirme görevi de vardır. Örneğin ulusal otoritenin “gerekçeli bir açıklama verme” yükümlüğünü yerine getirip getirmediğini kontrol edebilir.

Küresel idare hukukunda devletin veya kişilerin bu organlara erişim yetkisi bulunmaktadır. Keohane ve diğerleri (2000) başvurana göre yaptıkları ayırmada küresel yargı birimlerini “interstate” ve “transnational” olarak ikiye ayırmıştır. Türkçe’ye çevirdiğimizde bu iki kavram birbirine çok yakın anlama gelse de makalede bu iki kavram farklı ele alınmıştır. Interstate olarak ifade edilen kavram ülkeler arası olarak çevrilebilir. Zira makalede bu kavramı yalnızca ülkelerin müdahil olabildikleri küresel çözüm yollarını ifade etmek için kullanmışlardır. Transnational olarak ifade edilen kavramın ise ulus ötesi çözüm yollarını ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bu yola başvuru yalnızca devletlerle sınırlanmamış olup bireyler ve sivil toplum kuruluşlarına da açıktır. (Özkan, 2014)

Yukarıda da belirtildiği gibi DTÖ Uzlaşmazlık Çözüm Organı gibi mahkemelerden bazılarının ulusal idarelerin kararları üzerinde yargısal yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkisi sebebiyle uluslararası finans sektörünü domine eden kurumlardan biri haline gelmiştir (Casini, 2016). Diğerlerinin yetkisi küresel otoritelerce benimsenen kararlar üzerinedir. Bu yargı organları devletler arasındaki uluslararası ve ulus ötesi sorunları çözmek için oluşturulmuştur. Ulusal idari sisteme tabi aktörler küresel yargı organlarına başvurabilir. Bu durum başvuru organının işleyişine göre farklı şekillerde gözlemlenebilir. Bazı küresel yargı organları küresel hukuka, bazıları yerel hukuka göre karar vermektedir. Bazen özel kişi ile bir ülkeye ait kamu otoritesi arasındaki, bazen de iki özel kişi arasındaki soruna hakemlik ederler.

Robert Keohane, Andrew Moravcsik ve Anne-Marie Slaughter (2000) da benzer bir sınıflandırma yoluna gitmiştir. Devletlerarası ve ulus ötesi uyuşmazlık çözümü olarak sistemleri ayırmışlardır. Devletlerarası olarak adlandırdıkları sistem, devletlerin ana aktörler olduğu uluslararası hukukun geleneksel görüşünü tanımlamaktadır. Bu sistemde devletler, mahkemelere erişimi kontrol etmektedir ve uygulama söz konusu olduğunda kontrol devletlerin elindedir. Böylece devletlerin hem uluslararası hukuk sürecine, hem de içeride bireylere müdahale etme imkânları olmaktadır. Diğerisi ise ulus ötesi uyuşmazlık çözümüdür. Hükümetler kadar özel tarafların da mahkemelere erişim imkânları

tanımlanmıştır. Böylece devletin iç işleyişindeki prosedürler sebebiyle bekletme kapasitelerini en aza indirgenmiş olmaktadır.

Devletlerarası sisteme örnek olarak DTÖ ve GATT panelleri ile ICJ örnek gösterilebilir. Bu uyuşmazlık yollarına başvuru hakkı yalnızca devletlere tanınmıştır. Fakat devletler arası uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda mahkeme dışı çözüm yollarının daha çok tercih edildiği görülür (Alter, 2015). Güçlü endüstriyel kuruluşlar ise bu eylemi sürdürmeleri için devletlerine baskı uygulayabilir. Ayrımın diğer ucunda ECJ gibi mahkemeler bulunmaktadır. Bu örneklemede kamu dışı aktörlerin de doğrudan aksiyom alması mümkündür. Mahkeme ve diğer uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına erişim ne kadar geniş olursa açılan dava çeşitliliğinin ve sayısının da o denli fazla olması kaçınılmazdır. Keohane ve diğerleri (2000 s. 482) bu varsayımı bir adım daha ileri götürür. Bir mahkeme için potansiyel davacıları bir havuz olarak düşündüğümüzde devletlerden gelen başvuru sayısı, bireylerden gelenlere kıyasla bir hayli küçük kalacaktır. Mahkeme ne kadar çok dava alırsa tanınırlığı o kadar artacağından, potansiyel davacılar tarafından da aynı ölçüde bilinir hale gelecektir. Gelen dava sayısı arttıkça mahkeme önüne gelen problem sayısı da artacak, böylece içtihat gelişecek ve hâkimin yarattığı hukuk da daha yetkin hale gelecektir. Böylece mahkeme politik gücünü artıracak ve işlevini tam olarak yerine getirebilecektir. Alter ve diğerleri (2016 s.20) da benzeri düşünceyi yinelemiştir. Devletler arasındaki uyuşmazlıklar müzakereler veya mahkeme dışı diğer yollarla halledilmektedir. Oysa bireylerin devlet karşısında bu tür bir müzakereye oturacak kozu bulunmamaktadır. Doğu Afrika gibi yerel mahkemenin hükümet kanadına yakın olduğu uygulamalarda, bireylerin herhangi bir politik bağlantısı yoksa uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizmaları en makul çözümdür.

Küresel idare hukuku alanında mahkeme ve tahkim mekanizmasına en çok ihtiyaç duyulan alanların başında insan haklarının korunması gelmektedir. Doğal olarak, küresel normlar, kurumlar ve yöntemlerin yayılmasına bu alanda daha hızlı olmuştur. Saha ofisleri ve insan hakları alanında yapılan saha operasyonlarının sayısı son yıllarda bu sebeple giderek artmıştır (Casini, 2016). Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olan ECJ bunun en önemli temsilcilerindendir. Gücünü Roma Antlaşmasının 177. Maddesinden almaktadır. Bu madde görüşmeler sırasında düşük rütbeli Alman gümrük görevlilerince teklif edilmiş ve teklif edildiğinde bu güçte bir madde olması planlanmamıştı. Ancak zaman içinde üye ülkeler kasıtlı olarak bu maddenin gücünü artırmış ve böylece ideale yakın bir ulus ötesi uyuşmazlık çözüm mekanizması yaratılmaya çalışılmıştır (Keohane

ve diğerkleri, 2000 s. 483). Keohane ve diğerkleri ECJ örneklemini sunmasına rağmen, insan hakları alanında AİHM'in çalışmalarının daha tanınır olduğı söylenebilir. Yukarıda uluslararası mahkemeler başlığında da incelendiğı üzere daha çok ÷lke tarafından tanınmaktadır.

Kingsbury (2011) pek çok alanda hala ulusal mahkemelerin çok daha önemli bir rolü olduğunu söylemektedir. Gerek tek başlarında, gerekse diğerk ulusal mahkemeler ve uluslararası mahkemelerle bağları sebebiyle ulusal mahkemeler antlaşmaların yerel hukukta uygulanması konusunda kritik öneme sahiptir. Uluslararası mahkemelerse daha çok, ulusal düzeyde politik sebeplerle, aşılamayan sorunların çözümünde etkili olabilir.

Genellikle uluslararası hukukta, devletler antlaşma yoluyla kabul ettikleri rejim normlarına devletin uyumunu inceleyecek güçlü bağımsız mahkemeler kurmak konusunda isteksiz davranırlar. Yukarıda örneklenen DTÖ, UNCLOS ve bazı insan hakları mahkemeleri istisnalar arasındadır. Bu isteksizliğin nedenleri, üye devletlerin egemenlik güçlerini paylaşmak istememelerinden kaynaklanır. Steward (2005), bu sebeple gelecekte çoğı küresel rejim için oluşturulacak idare hukukunun güçlü yargısal erkelerin varlığı olmaksızın inşa edileceğı öngörmüştür. Oysa Alter (2015), küresel idare hukuku sisteminin içinde yargı sistemi olmaksızın gelişmeye devam edemeyeceğini; yalnızca devletlerin başvurabildiğı klasik uluslararası mahkemelerden daha fazla sayıda ve çeşitlilikte karara imza atacak yargı sistemleri olmaksızın gelecekte uluslararası yapılanma oluşturulamayacağını savunmuştur. ICCPR (Medeni Haklar ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi) bunun örneğidir. BM İnsan Hakları komitesinin bu sözleşmenin ihlali durumunda kendi kurumsal rolü ve bireysel başvuruları çözümleme konusunda yetkili olduğı konusunda bir netlik yoktur. Buna rağmen Komite kendisine gelen her dilekçe için detaylı cevap verme konusunda sorumlu hissetmektedir. Bu sayede ulusal mahkemelere ve diğerk ulusal kurumlara yol gösterici olabileceğini düşünmektedir (Kingsbury, 2009 s. 45-46).

Bundan 20 yıl öncesinde insanlar uluslararası örgütlerin hukuk uygulamasında yetersiz olduğunu söyleyebilirdi. Ama geçen yüzyılın son çeyreğinde bu alanda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Artık hukuk, küresel arenada önemli bir yere sahiptir. Alter (2014) hâlihazırdaki bölgesel ve küresel uluslararası mahkemelerin %80'inin geniş bir zorunlu yargı yetkisine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu mahkemelerin %84'ü devlet dışı aktörlere, ulus ötesi komisyonlara, savcılara veya özel aktörlere dava açma yetkisi vermektedir. Bu mahkemeler toplamda 37.000'den fazla bağlayıcı karar yayınlamış olup,

bunların %90'ı Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonrasına tekabül etmektedir. Eski usul uluslararası mahkemelerin zorunlu yargı yetkisine sahip olmadığını ve davaların sadece davalı devletin rızasıyla devam edebileceğini; oysa yeni tarz uluslararası mahkemelerin zorunlu yargı yetkisine sahip olduklarını ve uluslararası komisyonlar, savcılar, kurumsal aktörler, bireyler gibi devlet dışı aktörlere dava açma izni verdiklerini belirtmektedir. Bu mahkeme kararlarının çok az bir kısmı yalnızca devletler arası anlaşmazlıkların karara bağlanması ile ilgili olduğundan, uluslararası mahkemeler hakkındaki anlayışımızı güncellememiz gerektiğini ifade ederek küresel yargıya atıf yapmaktadır. Craig (2015) bu yaklaşımın uluslararası hukukun içeriğini devletlerarası antlaşma seviyesinden hukukun üstünlüğüne taşıdığını belirtmektedir.

Küresel idare mahkemeleri yukarıda sayılan nedenlerle olumlu bulunsa da bu sistemde eleştirilen yönler de bulunmaktadır. Yereldeki hiyerarşik yapının aksine küresel yargı sistemi genellikle tek bir organa tüm yargı yetkisini bırakmaktadır. ICJ örneği düşünüldüğünde mahkeme ilk derece mahkemesidir ve temyiz mercii öngörülmemiştir. Yargıçlar genellikle ülkelerdeki yüksek yargıçlar arasından seçilmektedir. Bu yargıçların çoğu gelişmiş ülkelerin yargıçları arasından seçilir. Wariona (2001)'e göre bu da uluslararası mahkemelerin gelişmiş ülkelerin tekelinde olduğu önyargısını destekler niteliktedir.

Uluslararası idare otoritesi konumundaki bu kurulların kararlarını denetleyen bağımsız üst otoriteler bulunmamaktadır. Örneğin BM Güvenlik Konseyi altında faaliyet gösteren 1267. Komite, Güvenlik Konseyince uluslararası finansal terörizmle bağlantılı kişileri tespit etme ve bu kişilerin malvarlıklarını dondurma görevindedir. Kişilerin bu listeye alınma kararı ile ilgili başvurabileceği herhangi bir üst otorite bulunmamaktadır. Buna karşın kişiler yerel mahkemeye başvurabilirler. Bir diğer örnek BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCR)'nin mültecilerle ilgili işlemlerdir. Mültecilerin UNCR çalışanları veya yüklenicilerince gerçekleştirilen cinsel taciz veya diğer önemli suçlarıyla ilgili başvurabilecekleri bir üst otorite bulunmamaktadır. Bu türden sorunlar yerel mahkemeler önüne geldiğinde, küresel rejim yerel mahkemelere yasal bir muhakeme veya tahkime dayanan idari karar sunmadığı durumlarda ülkeler bu boşluğu kendileri doldurma yoluna gideceklerdir (Steward, 2005). Örneğin, UNICEF çalışanları tarafından aşılarda dağıtım ve uygulanmasındaki ihmaller Hindistan'da aşılarda tıbbi yaralanmaya neden olmuş ve bu, mahkemelere işkence iddialarıyla yansımıştır (Steward,

2005, s. 77). BM Uyuşmazlık Mahkemesi<sup>21</sup> (UNDT), BM Genel Kurulu tarafından 1 Temmuz 2009'da kurulmuştur. Atama veya iş sözleşmelerine uygun çalışmadıkları iddia edilen mevcut ve eski personelle ilgili davalarda karar verir. Mahkeme duruşma yapar, emir verir ve bağlayıcı kararlar alır. Yargı yetkisi, BM Sekreteryası'nın tüm bölümlerini ve ofislerini, barışı koruma ve siyasi misyonları, BM bölgesel komisyonlarını ve diğer BM programlarının birçoğunu içermektedir. UNDT'nin kararları ve verdikleri cezalara karşı, Birleşmiş Milletler Temyiz Mahkemesi'ne itiraz edilebilmektedir (Craig, 2015). Bu açıdan bakıldığında Steward'ın iddia ettiği gibi temyiz mercii olmayışı iddiası bir nebze giderilmiştir. Fakat yukarıda açıklanan temyiz mercii yalnızca BM'ye bağlı kurum ve kuruluşların kararları üzerinde temyiz yetkisine sahiptir. Küresel idare hukuku içerisinde yer alıp BM bünyesinde olmayan pek çok uluslararası mahkeme kararına karşı Steward'ın bu iddiasının doğruluğunu koruduğu söylenebilir. Örneğin Dünya Bankası İdari Mahkemesi<sup>22</sup> 1980 yılında kurulmuştur. Banka çalışanlarının, çalışma sözleşmelerine veya atama şartlarına uymadıkları iddialarının çözümü için çalışmaktadır. Mahkemenin kararları kesin ve bağlayıcıdır. UNDT gibi, Bankanın farklı üye devletlerinin vatandaşlarından alınan hâkimlerden oluşur. Verilen kararlar aleyhine başvurulabilecek bir üst mercii bulunmamaktadır (Craig, 2015, s. 606). IMFAT, kendine has özelliklere sahip olmasına rağmen, yargı yetkisi bakımından benzerdir. IMFAT, IMF ile personeli arasında ortaya çıkan iş ihtilaflarının çözümü için bağımsız bir adli forum görevi görür. IMFAT kararları kesindir ve temyiz mercii öngörülmemiştir (Craig, 2015, s. 606).

Tıpkı BM Antlaşmasını anayasa eşdeğerinde gören görüş gibi küresel yargı konusunda da üst otorite ihtiyacı çeşitli yorumlarla çözülmeye çalışılmıştır. Bir görüş ICJ'nin uluslararası mahkeme kararlarını denetlemesi gerektiğini söylemektedir. ICJ Orta Amerika'da 1980'lerde ortaya çıkan siyasi karışıklıklar ve 1990'larda Balkanlarda NATO ile alakalı olaylar gibi BM organları ile ilgili olaylarda yargı yetkisini daha belirgin şekilde kullanmıştır. Fakat uluslararası organizasyonlar yetki sınırlarını aştığında da müdahil olması gerektiğini ifade eden görüşler bulunmaktadır. Bu duruma örnek olarak da Libya'daki Lockerbie davası'nda BM Güvenlik Konseyi kararları ya da WHO'nun nükleer silahlarla ilgili kararları örnek gösterilmektedir. Hatta bu savı bir adım öteye taşıyıp BM kaynaklı olmayan uluslararası mahkeme kararlarını denetlemesi gerektiğini ileri sürmektedirler. AIHM 2007 tarihli Behrami kararının BM'in

---

<sup>21</sup> UN Dispute Tribunal: BM Uyuşmazlık Mahkemesi

<sup>22</sup> World Bank Administrative Tribunal: Dünya Bankası İdari Mahkemesi

Balkanlardaki barışı sağlama misyonuna aykırı olmasını gerekçe göstermektedirler (Kingsbury, 2009 s. 42-43). Bu görüşün yaygınlaşması yukarıda açıklanan uluslararası mahkemelerin temyiz mercii olmayışı eleştirisine cevap olabilir. ICJ bir üst otorite gibi düşünüldüğünde uluslararası mahkemelerin ve tahkim mercilerinin kararları için bir üst yargı olabilir. Lockerbie kararında, BM Güvenlik Konseyi kararlarının üstün tutulması gerektiği yorumu (Stefanoviç, 2017), uyuşmazlık mahkemesi benzeri bir çözümleme yöntemidir. Ancak bu varsayımın gerçekleşme ihtimali BM antlaşmasının anayasa olarak kabul edilmesi gibi oldukça tartışmalı olacaktır. Dahası ICJ kurucu antlaşması incelendiğinde böyle bir yetkinin kendisine açıkça verilmediği görülür ki devletlerin bu konuda bir karar almamış olması bu savı geçersiz kılmaktadır.

İtiraz mercii olarak işlem görecektir bir üst yargı yerinin olmayışı için geliştirilen alternatiflerin bir diğeri yerel mahkemelerin bu kararları gözden geçirmesidir. Bu durum küresel yargı kararlarının devre dışı kalması sonucunu doğurabilir. Yerel mahkemelerin, küresel düzenleyici rejimlerin kararlarını gözden geçirmelerini engellemek için küresel örgütlerin alternatif mekanizmalar geliştirmesi gerekecektir. Fransız Danıştay'ının Schengen Bilgi Sisteminden çıkan kararları gözden geçirdiği iki örnek bulunmaktadır. Fas vatandaşı Hamssaoui ile Romanya vatandaşı Forabosco'nun vize taleplerinin reddi kararlarını gözden geçirmiş ve hatalı bulmuştur. Özellikle Forabosco kararının temeli Alman yetkililerinin Schengen antlaşmasının 96. Maddesini yanlış uygulamaları temeline dayanmaktadır (Kingsbury, 2009 s. 43). Aslında bu durum küresel idareye olan güveni sarsan bir durumdur. Her iki örnekte de küresel idarenin aldığı bir karar doğrudan birey üzerinde sonuç doğurmaktadır ve kişinin bu karara karşı başvurabileceği bir itiraz merciiinin olmayışı düşünülemez. 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkan küresel terör sorunu için BM Güvenlik Konseyi bireyler üzerinde doğrudan etki doğuran mal varlığını dondurma veya seyahat engeli gibi yaptırımlar getirmeye başlamıştır. Bu kararın sonuçları geleneksel hukukun sınırlarını aşp doğrudan birey üzerinde etki göstermektedir. Fakat bu kararın hukukiliğini sorgulayacak herhangi bir yargı mekanizması olmayışı bir problem olarak addedilebilir. Nitekim yukarıda da bahsi geçen ECJ tarafından verilen Kadi kararı bunun en bilinen örneğidir. Stefanoviç (2017)'nin de ifade ettiği gibi bu davada ilk bakışta ECJ, AB hukukunu uluslararası hukukun üstünde görüyor gibi görünse de aslında davada AB hukukunun temelini oluşturan anayasal ilkeleri koruma amacındadır.

Küresel yargıyla ilgili bir diğer sorun alanı, bu kararların uygulanabilirliği sorunsalıdır. Craig (2015), uluslararası yargı kararlarının uygulanabilirliğinin önünde, yargı organına bağlı olarak değişebilecek engeller olsa da, uluslararası hukukun yanında politik araçların bulunduğu ve bu sayede kararların uygulanabilirliğinin artırılabilirliğini ifade etmektedir. Örneğin GATT işlemlerinde sivil toplumun ana aktörleri, genellikle kapsamlı davalar sağlayacak kadar zengin ve çoğu zaman önemli siyasi seçmenlere sahip olan şirketler veya endüstri gruplarıdır. Sanayi grupları ve firmalar, yurtdışındaki rakiplerinin haksız ve ayrımcı eylemleri olduğu iddiasıyla hükümetlerini dava açmaya zorlamaktadır (Keohane, Moravcsik ve Slaughter, 2000).

Uluslararası bir mahkemenin kararının yetkinliği her mahkeme için aynı değildir. Yasal olarak ihlaller yaygın olsa bile, bazı mahkemeler birkaç dava almakta, mahkeme kararları yerel otoritenin uygulamalarını yönlendirmede başarılı olmaktadır. Araştırmalar, mahkemelerin belirli niteliklerini ve kararlarını değerlendirerek veya devletin kararlarına uyumu ölçerek uluslararası mahkemeleri analiz etmektedir. Alter, Helfer ve Madsen (2016), uluslararası mahkemelerin yetkinliğini incelediği makalesinde, devletler veya diğer uluslararası hukuk taraflarını belirli şekillerde davranmaya zorlayabileceklerini belirtmektedir. Bunun yerine, uluslararası kuralların ihlallerini tespit ederler. Mahkemenin bu tespit kararlarına ve bu kuralların yorumlanmasına uymak için yasal olarak bağlayıcı bir yükümlülük oluşturan kararlar verir. Bununla birlikte, böyle bir yükümlülüğün gerçekten oluşup oluşmadığı uygulayıcıların tepkilerine bağlıdır.

Alter, Helfer ve Madsen (2016), uluslararası mahkemeleri sahip oldukları otoriteye göre beş seviyeye ayırmıştır. Fiili otoriteye sahip olmayan uluslararası mahkemeler olabilir; bunlar her ne kadar yargı yetkilerine sahip olsalar da, davacılar genellikle bu mercilere başvurmayı tercih etmezler ve verdikleri kararlar genellikle göz ardı edilir. Örneğin Doğu Afrika Adalet Divanı (EACJ) şu anda Doğu Afrika Topluluğu'ndaki işletmeler, tüccarlar ve diğer ekonomik aktörler arasında fiili bir yetkiye sahip değildir. Bir anlaşmazlığın tarafları, mahkemenin kararından kaynaklanan yasal bir zorunlulukla bağlı olduklarını ve mahkeme kararına uymaları gerektiğini kabul edebilir. Bu durumda mahkeme dar bir çerçevede yani sadece davanın taraflarını bağlayacak şekilde yasal otoriteye sahip olabilir. Karayipler Adalet Divanı (CCJ)'nin CARICOM hukuku uygulamalarında verdikleri kararlar buna örnektir. Bu tür dar etkiye sahip uluslararası mahkemelerin kararları benzeri durumla karşı karşıya kalan aktörlerin kararlarını etkileme gücüne sahip değildir.

Orta düzey otorite olarak kabul edilen uluslararası mahkeme, benzer bir grubunun verilen kararı kendi uygulamaları için bir rehber olarak kabul etmesi şeklinde gözlemlenir. Devlet görevlileri, idari kurumlar ve ulusal hâkimler yürütme üyeleri gibi uluslararası kuralları uygulama sorumluluğunu üstlenir. Akademisyenler, devlet görevlileri, hukuk uzmanları ve sivil toplum üyelerini içeren daha geniş bir katılımcı grubunun, ilgili kararları yetkin olarak kabul etmesi durumunda daha geniş bir yasal otorite vardır. Bu otoriteye sahip uluslararası mahkemeler, ilgili oldukları alanda çıkarılacak yasaları ve oluşturulan politikaları şekillendirebilir. Yazarın değindiği son aşamadaki mahkemeler popüler otorite diye adlandırdığı otoriteye sahiptir. Bu uluslararası mahkemelerin verdiği kararlar yasal atmosferin ötesinde halkın genel yaşantısı üzerinde etki gösterir. Afrika'da Ticaret Hukukunun Uyumlaştırılması Teşkilatı (OHADA) Mahkemesi bölgesel ticaret kurallarını yorumlamayı kendine görev edinmiş bir mahkemedir. Aynı zamanda verdikleri kararlarla bu bahsedilen orta düzey otorite olarak kabul edilen sınıfa girer. Verdikleri kararlar sadece taraflar için bağlayıcı değildir. Aynı zamanda hukuk düzeninde etkin olmaktadır (Alter, Helfer ve Madsen (2016). Yazarlar, bu sınıflandırmayı yapmış olmakla birlikte, herhangi bir uluslararası mahkemenin sahip olduğu otoritenin derecesinin, mahkemenin ilgilendiği alanın konusunun yargı yetkisinin genişliğine, verilen kararın politik etkisine ve mahkemeyi kuran antlaşmaya taraf olan devletlerin sayısına bağlı olarak değişeceğini kabul etmektedir.

Sınıflandırmada üçüncü kategoride kapsamlı otorite yer almaktadır. Uluslararası mahkemenin kararları tarafların ötesinde sivil toplum kuruluşlarını, baroları, endüstrileri ve hukuk alanında çalışan akademisyenleri bağlamaktadır. Mahkemenin verdiği kararlar hukuk ve politikayı şekillendirmektedir. And Adalet Divanı (ATJ)'nin fikri mülkiyet konusundaki kararları buna örnektir. Bu alanda çalışan fikri mülkiyete bağımlı endüstriler, fikri mülkiyet uyuşmazlıklarıyla karşı karşıya kalan işletmeler, avukatlar, yerel kurumlar, ulusal hâkimler ve fikri mülkiyet alanında çalışan akademisyenler And fikri mülkiyet hukuku konusunda ATJ kararlarını rehber almaktadır. ECJ ve AİHM de bu kapsamdaki mahkemelerdendir (Alter ve diğerleri, 2016). Politik etkinin bu denli yüksek olduğu mahkemeleri bireyler yalnızca uyuşmazlık çözümü için değil, aynı zamanda bu etkiden faydalanmak için de kullanmaktadır. EACJ örneğinde bireyler bu mahkemeye uygulanabilir bir sonuç olmak için değil, hükümetin yaptığı hukuka aykırılıkları ortaya çıkarmak ve bundan şikâyet edebilmek için de başvurmaktadır. Ulusal mahkemeler,

uluslararası mahkemelerin hitap ettiği diğer kitledir. Ulusal hâkimler, uluslararası mahkeme kararlarına yaptıkları atıflar yoluyla kendi hukuklarında var olan ancak hukuka uygun görmedikleri alanları esnetebilmektedir. Ulusal hâkimlerin bu yolla yaptıkları atıflar bir gelenek haline gelmeye başladığında, o mahkeme için politik etkisinin oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz (Alter ve diğerleri, 2016 s.23). AİHM kararlarının ülkemizi için de bu etkide olduğunu söyleyebiliriz. Zira Anayasa Mahkemesi önüne gelen bireysel başvurularda sıklıkla AİHM kararlarına atıf yapmaktadır.

Alter ve diğerleri (2016)'nın sınıflandırmasında son aşamada popüler otorite yer almaktadır. Bu kategoride yer alan uluslararası mahkemelerin kararları yasal alanın sınırlarını aşarak toplumun genelini şekillendirmektedir. Bu sınıflandırma her ne kadar teorik düzeyde bir sınıflandırma gibi görünse bir noktada önemlidir. Küresel idare hukukun yargı organlarının, geleneksel uluslararası mahkemeler kulvarından çıkarak doğrudan birey üzerinde etki doğurabilen bir yapılanma olduğunu gösterir. Mahkemenin birey üzerinde doğurduğu etki ne kadar büyükse, o seviyede otoritesi artmaktadır.

## **6.2. Küresel yargının sahip olması gereken değerler**

Daha önceki bölümlerde küresel idarenin sahip olması gereken prensip ve değerler tartışılmış, ancak küresel yargı alanı daha sonra değerlendirileceğinden bu konuya değinilmemişti. Bu küresel yargıyı değerlendiren yazarlar belirli ölçütler koymaktan kaçınma eğilimindedir. Oysa devletler arası ilişkilerde milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerinin ihlâlini haklı göstermek amacıyla kendi iç hukukunun veya hükümlerinin mazaret olarak öne sürülmesi kabul edilmemektedir. 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi de, anayasal veya diğer hukuk kuralı ayırımını yapmadan, antlaşmaların iç hukuka üstünlüğünü kabul eder (Tütüncü, 2013, s.17). Keohane ve diğerleri (2000) verilen kararların üç özelliğine dikkat çekmektedir. Bağımsızlık, erişim ve geçişkenlik verilen kararlarda olması gereken özellikler olarak sayılmıştır.

Bağımsızlık ülkelerin çıkarlarından bağımsız karar alabilmesini ifade etmektedir. Erişim yargı yoluna ülkeler dışında hangi aktörlerin başvurabileceğine ilişkindir. Geçişkenlik ise mahkeme kararlarının devletin herhangi bir müdahalesi olmadan etki doğurabilmesine ilişkindir. Yukarıda açıklanan devletler arası (interstate) ve ulus ötesi (transnational) ayırımını sınıflandırmak için bu özellikleri kullanmıştır. Şöyle ki devletlerarası bir yargı oranında bu özellikler düşük seviyede gözlemlenirken; ulus ötesi

yargı oranında yüksek seviyede seyreder. Fakat ICJ ve ECJ'in bu sınıflandırmaya uymadığını da belirtmektedir (Keohane ve diğerleri (2000)).

Keohane ve diğerleri (2000) uluslararası ilişkilerde sorun çözme açısından genel anlayışın, sürecin tamamının devletlerin kontrolünde olması şeklinde, olduğunu söyler. Anlaşmazlıklar tarafların belirlediği görevlilerce çözüme ulaştırılır. Her bir taraf kurula ve anlaşmazlık konusuna ilişkin kendi görüşünü belirtir. Tarafların uzlaşması bu görüşler üzerinden olur. Prosedüre ilişkin kurallar olmadığı gibi emsaller üzerinden de hareket edilmez. Kurumun koyduğu standartlar, oylama ve seçim kriterleri belirleyici olabilir. Buna rağmen her devletin kararı veto etme ihtimali vardır. Buna örnek olarak BM Güvenlik Konseyi kararları ile GATT antlaşmasını verebiliriz.

Ulusal mahkemeler düşünüldüğünde bağımsızlık kriterinin olmazsa olmaz olduğunu kabul edebiliriz. Anayasamızın 9. Maddesinde bu “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır” şeklinde ifade edilmiştir.

Keohane ve diğerleri (2000)' e göre bağımsızlık ölçütü için en önemli unsur görev yapacak kişilerin nasıl seçileceği hususudur. Hâkimler sadık politikacılar, baronun önde gelen üyeleri, adalet bakanlığı çalışanları arasından seçilebilir veya uluslararası hukuk alanındaki uzman kişilerden alınabilir. Görev süreleri uzun veya kısa olabilir. Hakemlik yaptıktan sonra, sonraki kariyerleri için ulusal hükümetlere bağımlı olabilirler veya hukuk akademisyenleri gibi bağımsız bir meslek grubuna mensup olabilirler. Kişiler ne kadar az partizan olursa, görev süreleri o kadar uzun olur; gelecekleri ne kadar bağımsız olursa, hakemlerin bağımsızlığı da o kadar artar.

Uluslararası kuruluşa göre bu seçim şartları değişmektedir. BM, IMF, NATO ve Sovyet-ABD ikili antlaşmalarından oluşan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (SALT) hiçbir şekilde yetkiyi üçüncü kişi konumundaki hakemlere bırakmamaktadır. Bunun yerine, devletlerarası pazarlık için bir forum olan ve sonrasında anlaşmazlıkların kendi hükümetlerinin iradesinde görev yapan ulusal temsilciler tarafından çözüldüğü bir dizi karar verme kuralları ve prosedürü yaratmıştır. Diğer kurumların işleyişi de farklılık arz eder. AB örneğinde hükümetler temsilci ismi belirleyebilmektedir. Bu kişilerin görev süresi uzundur ve diğer ülkelerde de yargıç bağımsızlığı prestijinden faydalanabilmektedirler. Uyuşmazlık çözümünün benimsendiği ilk evrelerde GATT ve DTÖ örnekleminde ülkeler gruplar halinde, daha sonra taraflar ve sekreteryaya tarafından duruma göre seçilen uzmanların karargâhını seçerken; ad hoc uluslararası tahkimde, seçim genellikle ihtilaf sahipleri tarafından kontrol edilir ve

mahkeme, tek bir vaka için oluşturulmaktadır (Keohane ve diğerleri, 2000). Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere küresel yargıda tüm kuruluşlarca benimsenmiş bir yöntem bulunmamaktadır. Özellikle ad hoc seçimin yapıldığı kuruluşlarda bu durum ulusal hukuktakine benzer bir yargıç güvencesini sağlamayı zorlaştırabilir.

Keohane ve diğerleri (2000)'ne göre uluslararası yargının bağımsız olabilmesi için diğer ölçüt finansman ve insan kaynakları hususudur. Yukarıda da açıklandığı gibi bu kaynaklar ne kadar çok sayıda başvurunun sonuçlandırılabilceği ve verilen kararların kalitesini belirleyecektir. Bu durum özellikle insan hakları ihlalleri alanında çalışan mahkemeler için önem arz eder. Bu mahkemelerin sahip olduğu insan kaynağı ve finansman gücü yerelde doğrudan politik temsil gücüyle alakalıdır. Zira pek çok insan hakları mahkemesi yerelde bağımsız soruşturma yürütebilen komisyonlarla doğrudan bağlantılıdır. İnsan hakları alanında çalışan uluslararası mahkeme denince akla gelen ilk örnek AIHM olduğundan anılan komisyonların tahayyülü güç olsa da Keohane bu komisyonlara örnek olarak Amerikalar arası<sup>23</sup> ve BM sistemlerinin komisyonlarını göstermiştir. Bu komisyonlar ulusal devletten bağımsız soruşturma yürütmektedir. Fakat Amerikalar Arası Komisyonun bu türden bir soruşturmayı yürütmesi için başvuruya ihtiyacı vardır, doğrudan herhangi bir olaya müdahil olup, araştırma yapması yasaktır. AIHM sistemine tabi olduğumuzdan bu sistemin çalışma prensibi Türk hukuku için yabancıdır.

Keohane ve diğerleri (2000) uluslararası mahkemelerin kamusalılık için ihtiyaç duyduğu diğer kriterin erişebilirlik olduğunu söyler. Mahkemeler, yasa koyucu veya yürütmeye nazaran daha pasif organlardır. Sosyal veya politik aktörlerin harekete geçirmede mahkemenin müdahil olmadığı örnekler vardır. Makalede sosyal ve politik aktörler olarak anılan bu kişilerin küresel idare hukukunun özneleri olduğunu varsayabiliriz. Bu konu küresel idare hukukunun özneleri bölümünde detaylı olarak incelenmiştir. Bireylerin kolaylıkla ve kendilerini aşırı bir masrafa sokmadan küresel idare hukukunun yargı organlarına başvurabildiği örneklem ideal erişebilirlik örneklemine oluşturmaktadır. Diğer durum bireyin mahkemeye başvurabilmek için kendi hükümetini ikna etmesi ve başvurunun yüksek maliyetine katlanması gereken durumdur. Burada bahsi geçen maliyet ise politik işlem maliyetleridir. Erişebilirlik ölçütüne göre yapılan değerlendirmede her iki devletin de kabulünü gerektiren PCA en düşük

---

<sup>23</sup>Inter-American Commission: Amerikalar arası komisyon

erişebilirliğe sahip uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizması olarak yer almıştır. Tek bir devletin onayının yeterli olduğu ICJ, DTÖ ve GATT orta; ulusal mahkemeler aracılığıyla erişimin mümkün olduğu ECJ ve doğrudan bireylerin başvurabildiği ECHR ve IACHR yüksek erişebilirliğe sahip olarak sınıflandırılmıştır.

GATT ve şu anda DTÖ örneğinde ticari engellerden rahatsız olan endüstri yetkilileri devleti dava açması için yönlendirebilmektedir. Keohane ABD örneğinde bunun mümkün olduğundan bahsetmektedir. ABD’de ticari engellerden rahatsız olan firma yetkilileri bir avukatlık firmasına giderek ABD ticareti temsilcilerine karşı lobi faaliyeti yürütmesini sağlayabilmektedir. Devamında bu avukatlar dava hazırlıklarında da rol almaktadır. Bu örnek ABD için geçerli olsa da diğer ülkeler için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Bu da küresel idare sistemine getirilen en büyük eleştirilerden biri olan gelişmiş ülkeler tekelinde olduğu savını desteklemektedir.

Keohane ve diğerleri (2000) ICJ için düşünüldüğünde birey için erişebilirlik maliyetlerinin çok daha yüksek olduğundan bahseder. Yasadışı bir faaliyetle mücadele için başka bir ülkeye gönderilen askerlerin aileleri ile ilgili davalara bakmaktadır. Bu kişiler hükümetlerin kararları ve taraf olmaları noktasında çok az etkiye sahiptir. DTÖ örneğinde olduğu gibi ICJ için de bireyler kendi devletine karşı bir dava açılmasını sağlayamamaktadır.

Keohane ve diğerleri (2000)’in değerlendirmesine göre erişebilirlik seviyesi oldukça yüksek olan ECJ örneğinde ise bireyler uluslararası uyuşmazlık çözümünde doğrudan taraf olabilmektedir. Roma Antlaşmasının 177. Maddesine göre ulusal mahkeme önüne gelen olayın Avrupa hukukunu ilgilendirdiğini düşünüyorsa ve kendini bu konuda yetkin görmüyorsa konuyu görüşülmek üzere ECJ önüne getirebilmektedir. ECJ bu özel sorunu çözümleyip davayı ulusal mahkemeye geri göndermektedir. Davacıların kendisi de bunu ulusal mahkemeden talep edebilmektedir. Fakat nihai kararı verecek olan yine mahkemedir. İşleyiş açısından bakıldığında bizdeki Anayasa mahkemesi uygulamasına benzemektedir. Anayasa’nın 152. Maddesinde “Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır” şeklinde ifade edilen işleyiş şekline benzerlik arz etmektedir. Keohane bu maddenin uygulamasına örnek olarak Cassis de Dijon davasını vermiştir. 1979 tarihli karar ulusal düzenlemelerin karşılıklı tanınmasıyla ilgilidir. Fransız

likörünü Almanya'ya ihraç etmek isteyen bir Fransız üreticinin Alman hükümetine dava açarak içkinin sağlığı konusunda konulan kriterin devletlerarası ticarete haksız engel yarattığı iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

Keohane ve diğerlerinin (2000) erişebilirlik ölçütüne göre yüksek erişebilirliğe sahip diğer mahkemeler insan hakları ihlalleriyle ilgilenen mahkemelerdir. AİHM, IACHR, Afrika İnsan ve İnsan Hakları Sözleşmesi<sup>24</sup> ve BM'nin Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi<sup>25</sup> uygulaması buna örnek gösterilebilir. 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana bireylere doğrudan erişim hakkı tanıyan uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının sayısı artmaktadır. AİHM uygulaması da bunun başarılı örneklerinden biridir. Bireylere tanınan erişim hakkı zamanla artırılmıştır. 1980'lerde sadece devletlerin özel olarak tanınması halinde bireylere tanınan erişim yetkisi sivil toplum kuruluşları ve diğer üçüncü kişi tarafların katılımıyla genişletilmiştir. Önceden bireylerin iç hukuk yollarını tüketmesi gerekmekte ve bu da zaman alan bir süreçti, yeni yapılanmada bu süreci hızlandıracak çözümler getirilmiştir.

Keohane ve diğerleri (2000) Amerikalar Arası, BM ve Afrika sistemlerine erişebilirlik konusunda AİHM ile aynı seviyede yani yüksek erişebilirliğe sahip olarak sınıflandırsa da karşılaştırmada bu sistemlerin daha iyi olduğunu belirtmektedir. AİHM uygulaması bireyin dilekçesini zorunlu kılarken; IACHR uygulamasında diğer aktörlerin de birey veya grup adına dava açma hakkı bulunmaktadır. Davanın açılmasında bireyin rızasına ihtiyaç olmamasına rağmen, isimsiz dava açılması yasaktır. IACHR Komisyonu iç hukuk yollarının tüketilmesi noktasında da AİHM'le kıyaslandığında daha müsamahakârdır. Afrika İnsan ve İnsan Hakları Sözleşmesi altında bireyler ve devletler şikâyetçi olabilmektedir. Komisyonda oy çokluğu ile kabul edilirse dava kabul edilmektedir. BM uygulaması bireyin dilekçesini sürecin başlatılmasını için zorunlu kılsa da sivil toplum örgütleri sürece dâhil olabilmektedir.

Keohane ve diğerleri (2000 s. 467)'nin sınıflandırmasında son aşama uluslararası yargı kararlarının uygulanabilirlik düzeyi ile ilgilidir. Buna göre GATT, hükümetler yargı kararın uygulanmasını veto edebildiğinden düşük seviyede sınıflandırılırken; DTÖ ve ICJ benzeri bir veto hakkı olmamasına rağmen yerelde uygulanabilirliği açısından sıkıntı doğurduğu gerekçesiyle orta seviyede değerlendirilmiştir. EC, AİHS kapsamında insan

---

<sup>24</sup>The African Convention on Human and People's Rights: Afrika İnsan ve İnsan Hakları Sözleşmesi

<sup>25</sup>The UN's International Covenant on Civil and Political Rights: BM'nin Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi

hakları normlarına dâhil edilmiş olup, antlaşmaların kendiliğinden uygulandığı veya doğrudan etkili olduğu ulusal sistemler ise yüksek seviyede olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu sistemlerde uluslararası normlar yerel mahkemelerce doğrudan uygulanmaktadır. Bu çalışma her ne kadar tüm uluslararası mahkemeleri sınıflandırma iddiasında olsa da verilen örneklerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu hususta çalışmanın eski tarihli olmasının da etkisi olabilir.

Pek çok uluslararası mahkeme ulusal, eyalet düzeyinde ve daha küçük seviyelerde hükümet yetkililerinin taraf olabildiği karmaşık hukuki problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu taraflar aynı zamanda yasa koyucu, yürütme organ veya yargı erklerinden oluşabilmektedir. Bu karmaşık yapıdaki çok sayıda aktöre cevap verebilmek oldukça karmaşık bir süreçtir. Tüm bu tarafların yanı sıra dolaylı olarak sürece dâhil olan sivil toplum kuruluşları, barolar ve akademik taraflar da işin içine girmektedir. Nitekim 2004 tarihli ICJ'nin Avena kararında mahkemenin verdiği kararın Viyana Konvansiyonuna uygun olmadığı gerekçesiyle ABD bu karara karşı çıkmış, Başkan George W. Bush bu konuda bir bildiri yayınlamıştır. ABD Yüksek Mahkemesi nihayetinde bu kararın yalnızca uluslararası seviyede bağlayıcı olduğuna ve Başkan'ın açıklamasının anayasaya aykırı olduğuna karar vermiştir. Sonuçta, birkaç yerel mahkeme ve devlet yetkilisi Avena'ya bir tür rahatlık sağlamak ve en az bir davalının ölüm cezasını değiştirmek için güvenmiştir. Bu karar 10 yıldan daha eski olmasına rağmen uluslararası mahkemelerin verdikleri kararların yerelde farklı erkler tarafından tartışılmasına ve uygulanabilirliğine bir örnektir. Kararda küresel mahkemelerin otoritesi ve etkisi tartışılmıştır (Alter, Helfer ve Madson, 2016).

Steward (2005) küresel yargıya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Yasallık statüsünü kendi antlaşmaları ve düzenlemeleri yoluyla sağlasa da yargısal denetime tabi olmayışı sebebiyle küresel örgütlerin oluşturduğu bu sistemi bir idare hukuku pratiği olarak göremeyeceğimizi, ancak küresel yönetim modeli olabileceğini savunmaktadır. ABD uygulamasında son dönemde küresel örgütlerin uygulamalarına şüpheli olarak yaklaşıldığını, uygulanan politikaların sosyal taraflar için hakkaniyetli sonuçlar doğurup doğurmadığına dikkat edildiğini belirtmektedir. Keohane ve diğerleri (2000)'e göre küresel düzeyde alınan kararların etkili olması için ulusal düzeyde iyi işleyen ve güçlü bir sisteme ihtiyaç vardır. AB örneğinde alınan kararların etkili olması sorunu çözülmüşse, bunun sebebi yerel otoritenin güçlü olması sebebiyledir.

Alter ve diğerleri (2016)'nın yaptığı mahkemeleri otorite düzeylerine göre ayırma aslında mahkemelerin baktığı uyuşmazlık alanları tarafından şekillendirilmektedir. Uyuşmazlığın yarattığı politik etki, mahkemenin gücünü de belirlemektedir. Teknik konular gibi politikaya doğrudan etki etmeyen alanlarda alınan kararlar, yalnızca bu konularla ilgilenen kişilerin, avukatların veya alan uzmanlarının dikkatini çekmektedir. Patent ve fikri mülkiyet, özel ticari anlaşmalar, OHADA mahkemesinin baktığı davalar buna örnek gösterilebilir. Bu alanlarda verilen mahkeme kararlarının da etkisi dolaylı olarak sınırlı olmaktadır. Oysa askeri konular ve insan hakları ihlalleri gibi problemlerle ilgilenen mahkemelerin verdiği kararların yarattığı etki çok daha büyüktür. Bu alanda çok fazla aktör bulunmasının yanı sıra bu konuyla eğilmiş uzmanlar, konuyu yakından takip eden mahkemeler ve çıkarlarına aykırı kararları zorlamak için teşvik ve araçlara sahip olan mekanizmalar da bu alanda daha yaygın şekilde faaliyet göstermektedir.

Bu durum aynı zamanda bir paradoksa da sebep olmaktadır. Düşük politik etkiye sahip ekonomik kurallar gibi uyuşmazlıklar konusunda karar veren uluslararası bir mahkemenin kısa süre içinde sınırlı bir politik otoriteye sahip olması mümkündür. Ancak bu alanda ortaya çıkan uyuşmazlıklar için mahkemeye başvurmak yerine taraflar başka uyuşmazlık çözüm yollarını da tercih edebilmektedir. Politik etkinin daha yüksek olduğu uyuşmazlıklarda bir uluslararası mahkemenin küresel toplumun güvenini kazanması çok daha zor olsa da alternatif yöntemler nerdeyse bulunmadığından kişilerin kendisine başvurması kaçınılmazdır (Alter ve diğerleri, 2016 s.22-23).

Yukarıda tartışıldığı üzere küresel yargı uygulamasının birbirinden farklı pek çok uygulama şekli bulunmaktadır. Bu çeşitlilik bütüncül bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır. Zira yukarıda da açıklandığı üzere birbirinden taban tabana zıt örneklemeler bulunmaktadır. Fakat bu farklılığına rağmen küresel yargı sisteminin var olduğu su götürmez bir gerçektir. Bölümün başında iyi işleyen bir hukuk sisteminin yargı ayağı olmadan hayatta kalamayacağından bahsetmiştik. Bu örneklemeler küresel yargının varlığını destekler niteliktedir.

## **7. Küresel İdare Hukuku Uygulama Örnekleri**

Önceki bölümlerde küresel idare hukuku anlatılırken uygulamadan çeşitli örneklerle ortaya konan savlar desteklenmiş, ancak hiçbir uygulama baştan sona incelenmemiştir. Bu bölüm altında küresel idare hukuku uygulamasına ideal bir örnek oluşturabilecek spor

hukuku, uluslararası olimpiyat komitesi (IOC) ve Dünya Anti-Doping Ajansı (WADA) yapılanması tartışılacaktır.

### 7.1. Spor hukuku uygulaması

Spor rejimleri ve kamu makamları arasındaki ilişkiler yukarıda açıklanan küresel idare hukuku uygulamalarına bir örnek olarak hem uygulama birliği, hem de kurumsal işbirliğinin biçimlerini içermektedir.

Spor alanında oluşturulan uluslararası sistem küresel idare hukuku konusunda yukarıda tartışılan noktalarda pek çok soruna karşılık verir niteliktedir. 19. Yüzyıldan bu yana özellikle Olimpiyatlarla ilgili düzenlemelerde çok yol alınmıştır. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) tarafından düzenlenmekte olup, Olimpiyat Tüzüğü denilen ve olimpiyat oyunlarının prensip ve kurallarını belirleyen kendi anayasası bulunmaktadır. Örneğin, “spor uygulamasının bir insan hakkı olduğu” ifadesi Olimpiyatın Temel İlkelerinde yer bulmaktadır (IOC, 1956). Olimpiyat Tüzüğü, Olimpiyatın Temel İlkelerini ve temel değerlerini ortaya koymanın yanı sıra, IOC’yi üst otorite olarak belirlemenin yanında diğer organlar olarak, Uluslararası Federasyonlar ve Ulusal Olimpiyat Komitelerine işaret etmektedir. Böylece idare için gerekli olan temel değerleri belirlemenin yanında sistemin temel organlarına yasal çerçeve sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yukarıda küresel idare hukukunun prensip ve detayları başlığında detayları açıklanan anayasa benzeri bir üst normun olmayışı problemi çözülmüş görülmektedir.

IOC'nin yanında, Tüzük iki organa daha işaret etmektedir. Bunlar her bir spor için “oyunun kurallarını” belirleyen Uluslararası Federasyonlar ile komitenin yereldeki temsilcisi Ulusal Olimpiyat Komiteleridir. IOC her bir spor dalı için tek bir Uluslararası Olimpiyat Federasyonu ve her ülke için tek bir Ulusal Komiteyi tanımaktadır. Her bir sporun ulusal alandaki temsilcisi olan ulusal federasyonlar kendi ülkelerindeki Ulusal Olimpiyat Komitesi ve Uluslararası Federasyonla ilişkilendirilmiştir. Tüm bu yapılar birbiriyle yatay ve dikey bağlarla bağlı durumdadır (Cassini, 2009). Bu yolla sistemin temel organlarını detaylı olarak tanımlamaktadır.

Olimpiyat rejiminin de facto yapısına rağmen politik, ekonomik ve sosyal alanlarda sporun artan etkisi nedeniyle devletler ve kamu otoriteleri küresel spor düzenlemelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra ulusal federasyonlar ve ulusal olimpiyat komiteleri egemenliğine tabi olduğu devletin yetkisi altındadır ve Fransa ve İtalya gibi örneklerde kendileri kamu idareleridir (Cassini, 2009).

Spor alanında pek çok düzenleyici norm olmasının yanı sıra; bu alan kendi ihtilaf çözme organına Spor Tahkim Mahkemesi (CAS) da sahiptir. 1983 yılında o dönemin IOC başkanı olan Juan Antonio Samaranch'ın katkılarıyla Dünya genelinde tüm spor dallarını kapsayacak bir üst mahkeme yaratmak ülküsüyle kurulmuştur. CAS kurulduğu ilk dönemlerde fazla etkin olamamış, tanınırlık sorunlarıyla mücadele etmiş olsa da zamanla IOC'yi kontrol eden yapı haline gelmiştir. Yargı organına da sahip olması nedeniyle bazıları bu alana uluslararası spor hukuku, küresel spor hukuku veya lex sportiva adını vermektedir (Cassini, 2009). Lex sportiva denilmesinin sebebi verdiği kararlar ve tavsiye kararları ile CAS'ın hukuk yaratma işlevine sahip olmasıdır. Her ne kadar verdiği tavsiye kararları bağlayıcı olmasa da kuruma duyulan güven nedeniyle spor kuruluşlarının yapacağı tercihleri etkilemektedir (Casini, 2010). Bir önceki bölümde küresel yargı konusu tartışılmıştı. Küresel yargının bir gereklilik olduğu konusunda görüş birliği olsa da, getirilen eleştirilerden biri çok başlı yapısıydı. Spor hukuku söz konusu olduğunda bu eleştiri de bertaraf edilmiş görünmektedir.

Spor alanında Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliği ve FIFA gibi bazı federasyonların kendi yargısını kurarak, CAS sisteminden ayrı kalmaya çalışması, CAS'ın gelişimini olumsuz etkilemiştir. 2001 yılında Uluslararası Atletizm Federasyonları Birliğinin (IAAF) kendi yargı organını kapatarak CAS'a bağlanması ise etkinliğini artırmıştır. Fakat CAS'ın etkililiğini artıran asıl husus 1980'lerden sonra yerel mahkemelerin spor alanında verdiği kararlarda da etkin olmaya başlamasıdır. CAS kararlarında bu durum; yerel hukukun uluslararası rejimi etkisizleştiremeyeceği, aksi durumda uluslararası müsabakalardan men edilme tehdidiyle karşılaşabileceği şeklinde ifade edilmiştir (Casini, 2010).

1993 yılında İsveç Federal Mahkemesinin CAS'ın uluslararası yargı organının sahip olması gereken özelliklerin tamamına sahip olmadığı yönündeki kararı üzerine 1994 Paris Antlaşması ile yapısal değişikliklere gidilmiştir. Hâlihazırdaki sistem IOC'den daha bağımsız olacak şekilde kurgulanmıştır. Spor alanında çıkan uyuşmazlıkları çözümlmek üzere tahkim ve arabuluculuk olmak üzere iki organdan oluşmaktadır. Organların her ikisi de Lozan (İsviçre)'dedir (Casini, 2010).

CAS tek bir mahkeme olsa da aslında verilen karar ulusal mahkeme, federasyon veya uluslararası federasyonların kararının yeniden değerlendirildiği bir tür temyiz benzeri yapılandırma (Casini,2010). Bu yönüyle yukarıda küresel idare hukukunda yargı

başlığında değinilen yargı organlarının kararlarının tekrar değeriendirilmediğı eleştirisi de bertaraf edilmektedir.

Yukarıda anlatılan girift yapısı, bireyler üzerinde doğrudan etki doğurması ve yerel hukukun üstünde yer alışı nedeniyle pek çok akademisyen, küresel idare hukukunda spor düzenlemelerini, birçok yasal düzenin bir arada bulunmasına ilişkin paradigmatik bir örnek olarak almıştır. Yine de CAS tarafından verilen kararların İsveç Federal Mahkemesince gözden geçirilmesi uluslararası mahkemelerin devletten tamamen bağımsız olamayacağını kanıtlamaktadır. 25 yılda verilen 1000'in üzerinde kararın yalnızca 30 tanesinin bu aşamaya gelmesi ve bunların yalnızca birinin bozulmasına rağmen İsveç Federal Mahkemesi tüm bu sistem için bir tür kapanış noktasıdır (Casini, 2010). Aslında bu durumun benzeri yukarıda anlatılan Kadi davasına benzemektedir. Spor hukuku küresel idare hukuku örneklemleri olarak sunulsa da, küresel yargıda itiraz mercii olmadığı eleştirisi, spor hukukunda da çözülebilmiş değildir.

Uluslararası federasyonların çoğu IOS'nin yönettiğı olimpiyat rejimine tabi olsa da, sistemin dışında kalan Uluslararası Kriket Konseyi ve olimpiyatlarda rekabet etmeyen sporlardan olan spor federasyonları ve spor alanları da bulunmaktadır (Cassini, 2009).

Olimpiyat rejimi sebebiyle devletler uluslararası bazı normları üst belgeler olarak kabul etmiş durumdadır. IOC ile ilgili iki örnek Olimpiyat sembolünün korunması ile ilgili 1981 tarihli Nairobi antlaşması ve 2007'de BM A / RES / 62/4 Genel Kurul kararıyla kabul edilen Olimpiyat ateşkesi (echeiria)' dir. Karar, spor ve olimpiik ideal aracılığıyla barışçıl ve daha iyi bir dünya inşa etme şeklinde ifade bulmaktadır. Olimpiyat ateşkesine rağmen devletler arasındaki anlaşmazlıklar spor müsabakalarına yansımaktadır. 1970'lerdeki ABD-Çin arası ping pong diplomasisi, 1964'te Güney Afrika'nın Tokyo Olimpiyat oyunlarından çıkarılması, Soğuk Savaş sırasında ABD-SSCB arasındaki boykotlar bunun örnekleridir. Bu olumsuz örneklere rağmen üst yönetim uluslararası spor organizasyonları ile kamu otoritelerini bir araya getirmektedir. Olimpiyat Tüzüğü 2/4 IOC'nin rolünü "sporu insanlığın hizmetine yerleştirme ve böylece barışı teşvik etme çabalarında yetkili kamu veya özel kuruluşlarla işbirliği yapmak" olarak ifade etmektedir. Ulusal düzeyde 28/5 Ulusal Olimpiyat Komitelerine hükümet organları ile işbirliği yapma misyonu yüklenmiştir. WADA kamu otoriteleri ile spor organizasyonları arasındaki bu işbirliği noktasında devreye girmektedir (Cassini, 2009).

## 7.2. WADA örnekleme

WADA örneği hükümetler ile özel hukuk tüzel kişilerini eşit şartlarda bir araya getiren bir örneklem sunduğundan spor hukuku başlığından ayrı olarak incelenecektir. Bu yapısı sebebiyle literatürde Cassini (2009) gibi bazı yazarlar WADA yapılanmasını CIC ve ICANN gibi karma hükümetler arası özel kuruluşlar arasında saymaktadır.

Sporda doping konusu her zaman gündemde olsa da özellikle 1960 ve 1980'lerdeki olaylar, IOC Medikal Komisyonu'nun kurulmasına ve Avrupa Konseyi tarafından Anti-Doping Şartı'nın kabul edilmesine sebebiyet vermiştir. 1980 sonrası dönemdeki ise özellikle atletizm, yüzme ve bisiklet alanındaki çeşitli skandallar gündeme gelmiştir. Özellikle 1998 yılında bisiklet alanında ortaya çıkan skandallar sonucu IOC sporda doping konusunda Dünya çapında bir konferans düzenleme kararı almıştır. Şubat 1999'da Lozan'da düzenlenen konferans sonucu yayınlanan Sporda Doping Deklerasyonu ile ilk kez bu alanda bir uluslararası organ kurulması teklif edilmiştir. Böylece 10/11/1999'da WADA, Lozan'da kurulmuştur. WADA, İsviçre Medeni Kanunu'nun 80 ve devamı maddelerine bağlı olarak kurulmuş özel bir vakıftır. IOC'nin teşvikiyle, uluslararası örgütlerin, hükümetlerin, kamu otoritelerinin ve sporda dopinge mücadele eden diğer kamu ve özel kuruluşların desteği ve katılımıyla kurulmuştur. Merkezi Montreal'de olan WADA'nın; Avrupa'da (Lozan), Asya'da (Tokyo), Afrika'da (Cape Town) ve Latin Amerika'da (Montevideo) olmak üzere Dünya çapında dört ofisi daha bulunmaktadır (Cassini, 2009).

WADA yapılanmasının hangi sınıf içinde yer aldığı ötesinde kamu özel sektör işbirliğine getirdiği üç yenilik bulunmaktadır. Bunların ilki kuruluş aşamasıdır. Özel bir kuruluş olan IOC'nin öncülüğünde, kamu yetkilerinin tamamen özel bir rejime girmesiyle kurulmuştur.

WADA standart vakıf yapılanmasına sahiptir. En yüksek organları yönetim kurulu, yürütme komitesi ile denetim organından müteşekkildir. Ayrıca genel müdürlük ve on müdürlük (tıp, bilim, standartlar ve uyumlaştırma, eğitim, iletişim ve hukuk işleri) ve yaklaşık 50 kişilik bir kadro bulunmaktadır (Cassini, 2009). Vakıf yapılanması, medeni kanunumuzda belirlenmiş özel hukuk tüzel kişiliği yapısıdır. WADA örgütlenmesi de benzeri karakter göstermektedir. İsviçre medeni kanununa göre kurulduğundan Türk hukukuna da yabancı bir yapılanma olduğu söylenemez.

WADA iç işleyişine baktığımızda Olimpiyat otoritesi ile kamu idareleri arasındaki eşit ortaklık yönetim kurulunun yapısına da yansıtılmıştır. 18'i Olimpiyat

otoritesi, 18'i kamu idarelerince ve 4'ü ortaklaşa atanan 40 üyeden oluşmaktadır. WADA Tüzüğü'nün, Kurulun Organizasyonu başlıklı 7. maddesinde açıkça belirtildiği üzere, “paydaşlar arasında eşitliği korumak için yönetim kurulu, başkanın pozisyonunun Olimpiyat otoritesi ve kamu idareleri arasında değişmesini ve özellikle de herhangi bir alternatif aday gösterilmediği sürece iki üç yıllık dönemden sonra gerçekleşmesini sağlayacaktır. Eğer başkan olimpiyat otoritesince belirlenmişse başkan yardımcısı kamu idarelerince belirlenecektir veya tam tersi durum geçerli olacaktır. Bu eşitlikçi yapı WADA yönetim kurulunun oluşumuna da yansımıştır. Yukarıda açıklanan şekilde seçilen başkan ve başkan yardımcısının yanı sıra yıllık olarak spor hareketi ve hükümetlerce seçilen beşer üyeden müteşekkildir. Bunun yanı sıra kurul kapasitesi ölçüsünde hükümetler arası organizasyonlar ve uluslararası organizasyonlar danışma amaçlı olarak çağırılmaktadır. Örneğin gerektiği durumlarda WHO veya Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (Interpol) davet edilebilmektedir. 2008 yılı verilerine göre olimpiyat otoritesi ve kamu idarelerinin 12 milyon dolarlık eş finansmanı ile çalışmalar sürdürülmektedir (Cassini, 2009).

Küresel örgütlerin oluşumu önceki bölümlerde açıklanmıştı. Bu oluşum genellikle kamu otoritelerinin öncülüğünde oluşturulan örgütlere; özel sektör aktörlerinin, uzmanlığı veya daha fazla mutabakatı artırmak için dâhil etme çabasıyla oluşmaktadır. Örneğin çevre ve halk sağlığında yer alan örgütlerin oluşumu bu şekildedir. İkinci olarak kamu otoriteleri ile özel sektör katılımı arasındaki mükemmel eşitlik ender rastlanan bir durumdur. Özellikle Avrupa ülkelerinde küresel örgütlerin oluşumunda kamu otoriteleri genellikle kendilerine birtakım özel yetkiler tanımaktadır. Son olarak WADA, IOC ve hükümetlerin ortak çabayla sporda dopinge mücadele, adil rekabet ve atletlerin sağlığını korumak amacıyla kurulmuşken; diğer küresel örgütler kamu otoriteleri ile özel hukuk kişileri arasında uzlaştırmacı görevi görmektedir.

WADA'nın bu faaliyetleri kurumu özel hukuk tüzel kişisi olma konumundan çıkarıp küresel düzeyde standartları belirleyen otorite olmasını sağlamıştır. Bu faaliyetleri ile ülke düzeyinde dopinge mücadele eden kurumların da prestij kazanmasını sağlamıştır. Casini (2016)'ya göre ABD Anti-Doping Ajansı, ABD 2008'de antlaşmayı imzaladığından beri yükseliştir, ya da Birleşik Krallık'ta 2009'da kurulan hükümet dışı organ anti doping politikaları ile öne çıkmaktadır. Cassini (2009)'a göre WADA'nın özellikle üç uygulaması ona bu konumu kazandırmaktadır. Bunların ilki spor uygulamalarında yasaklanan maddeler ve yöntemlerin listesini yılda en az bir defa

güncellemesidir. Laboratuvarların denetimi de dâhil olmak üzere, analiz ve donanımla ilgili bilimsel, örnekleme ve teknik standartları ve prosedürleri geliştirme, uyumlaştırma ve birleştirme ile bir referans laboratuvarı oluşturma faaliyetini yürütmekte ikinci önemli faaliyetidir. Son olarak uyumlaştırılmış kuralları, disiplin prosedürlerini, yaptırımları ve sporda dopingle mücadele için diğer araçları teşvik etmek ve sporcuların haklarını göz önünde bulundurarak birleşmesine katkıda bulunmak faaliyetleri yürütmektedir.

WADC'nin resmi olarak özel hukukun bir aracına dayanmasına rağmen, içerikte şu ifade yer almaktadır, “Çoğu hükümet WADC gibi özel sivil toplum araçlarına taraf olamayacak veya bunlara bağlı olamayacaktır.” Bu itibarla hem WADA'nın karar alma sürecinde, hem de kuralların hazırlanması için prosedürde kamu yetkililerinin oynadığı rol nedeniyle oldukça karma bir nitelik sergiler. WADC, “Kurallarda yapılan değişikliklerin, uygun istişarelerden sonra; hem kamu sektörü, hem de Olimpiyat Hareketi üyelerinin oy kullanmasıyla birlikte WADA Yönetim Kurulunun üçte iki çoğunluğu tarafından onaylanacağını” belirlemektedir. WADA, tavsiyelerin alınması; bunlara cevap verilmesi; sporcuların, spor kurumlarının ve hükümetlerin tavsiye edilen değişikliklere ilişkin yapacakları işlemlerde işinin kolaylaştırılması, gözden geçirilmesi ve geri bildirimleri için bir danışma süreci sağlayacaktır. WADA'nın Uluslararası Standartlarının geliştirilmesine de benzer hükümler uygulanır. Örneğin Yasaklı Listenin yıllık incelemesine ilişkin süreç, WADA Listesi Komitesinin (Şubat, Nisan-Mayıs ve Eylül aylarında) üç toplantısı ve Haziran ayında listenin yayınlanması sürecini içerir. Liste, hükümetler ve spor kurumları tarafından istişare için dağıtılmak üzere tasarlanmıştır. Eylül ayındaki üçüncü toplantısında, istişare sürecinde alınan başvuruların tam ve doğru bir şekilde ele alınmasının ardından Liste Komitesi, revize edilmiş Listenin Sağlık, Tıbbi ve Araştırma Komitesi tavsiyesi doğrultusunda WADA İcra Komitesine tavsiyelerde bulunur. Yürütme Komitesi, Eylül toplantısında listeyi sonuçlandırır. Güncellenen Liste 1 Ekim'e kadar yayınlanır ve bir sonraki yıl 1 Ocak'ta yürürlüğe girer (Cassini, 2009). Görüldüğü üzere yapılanmasında önce çıkan kamu-özel arasındaki güç dengesinin bozulmamasıdır.

WADA yapılanma olarak özel kuruluşlarla benzerlik gösterse de kamusal amaca hizmet etmektedir. Her türlü sporda müsabaka öncesi ve sonrası testlerle dopingle mücadele amacıyla kurulmuştur. Bu amaçla hükümetler arası organizasyonlar, uluslararası kuruluşlar, her türlü kamu örgütü ve özel kişilerle işbirliği halinde çalışmalarını yürütmektedir. İşbirliğinin yanı sıra uluslararası düzeyde etik ilkelerin

benimsenmesini sağlayarak spor müsabakalarının doping kullanılmadan yapılmasını, sporcuların sağlığını korumayı hedeflemektedir. Yukarıda sayılan ilgili kamu ve özel kuruluşlarla (özellikle IOC, uluslararası federasyonlar ve ulusal olimpiyat komiteleri) tam işbirliği içinde, müsabakalar dışında da doping testleri yapılmasını teşvik etmek, desteklemek, koordine etmek ve gerektiğinde fiilen yürütmektedir. Ayrıca uluslararası düzeyde anti-doping eğitimi, önleme programlarının geliştirilmesi ve sporda dopingle mücadelede araştırmayı teşvik ve koordine etme faaliyetleri yürütmektedir (Cassini, 2009).

WADA'nın faaliyetlerinin en belirgin çıktısı yayınladıkları Dünya Anti-Doping Yasasıdır (WADC). 2003 yılında kabul edilmiş ve 1/1/2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 5/3/2003'te, Kopenhag Dünya Doping Konferansı'nda, 80 hükümet, ulusal ve uluslararası spor kurumunu temsil eden 1000'den fazla delege, sporda dopingle mücadelenin temeli olarak WADC'yi kabul etmeye karar vermiştir (Kopenhag Bildirgesi). Kanunun ikinci versiyonu, WADA Yönetim Kurulunca oybirliğiyle kabul edilmiş, Madrid'de düzenlenen Üçüncü Dünya Doping Konferansı'nın son günü olan 17/11/2007'de 1.500 delege tarafından onaylanmıştır; Yeni Kanun 1/1/2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. WADC'yi imzalayan ve ona uymayı kabul eden kuruluşlar; IOC, uluslararası federasyonlar, Uluslararası Paralimpik Komitesi, ulusal olimpiyat komiteleri, ulusal paralimpik komiteleri, Büyük Etkinlik Organizasyonları, Ulusal Anti-Doping Organizasyonları (NADO'lar) ve WADA'dan oluşmaktadır. Hükümetlerden kanunu imzalamaları değil; Kopenhag Bildirgesi'ni (2003) imzalamaları ve Sporda Dopingle Mücadele Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Sözleşmesini onaylamaları istenmiştir. Kabul mekanizmaları farklı olsa da, eşgüdümlü ve uyumlu bir program aracılığıyla dopingle mücadele etme girişimi, spor kuruluşları ve hükümetlerin ortak çabasını gerektirmektedir (Cassini, 2009). Aslında bu süreç diğer uluslararası kuruluşlarla benzerdir. Daha önceki başlıklarda örnekleri sayılan pek çok örgüt benzeri bir antlaşma temelinde standartlar belirleyerek faaliyetlerini sürdürmektedir.

WADC dopingle mücadele amacıyla örgütler arasındaki uyumu teşvik etmeyi amaçlayan beş uluslararası araç belirlemiştir: Yasak Listesi, Uluslararası Test Standardı, Uluslararası Laboratuvar Standardı, Tedavi Amaçlı Kullanım Muafiyetleri, Gizlilik ve Kişisel Bilgilerin Korunması. Bu araçlar, WADA'nın paydaşları arasında uzun süreli müzakereler sonucunda belirlenmiş olup, imza atan tüm paydaşları bağlamaktadır. Bu araçlar içerisinde Yasak Listesi temel bileşen olup, her yıl revize edilmektedir (Cassini,

2009). Bu yapılanma Gıda Standartları Komisyonu, ISO ve Basel Komitesi çalışmalarına benzemektedir.

WADC'nin oluşturulma süreci göz önüne alındığında küresel normların uyumlaştırılması için güzel bir örnek teşkil edebilir. Bu süreçte yukarıda anlatıldığı gibi özel sektör ve kamu aktörleri eşit düzeyde rol almıştır. Kanun yapım sürecinde özel veya kamu ayrımı yapılmaksızın tüm paydaşların bu sürece dâhil olabileceği bir yöntem izlenmiştir. Hem özel, hem de kamusal aktörlerin kanun yapım sürecine istişare yoluyla katılımı sağlanmış, bunun yanında şeffaflık gibi ilkelere de bu süreçte riayet edilmiştir. Şeffaflığı sağlama adına yönetim kurulu ve yürütme komitesinin tüm toplantı raporları WADA internet sitesinde yayınlanmaktadır. Küresel idare hukukunun prensip ve değerleri başlığı altında en çok dile getirilen şeffaflık kriterinin sağlanmasıydı. WADA'nın bu açıdan başarılı bir örnek olduğu söylenebilir.

Hüküm verme noktasında da WADC tüm doping karşıtı organizasyonların adil yargılanma hakkına sahip olmasına dikkat etmektedir. Bu süreç kendini savunma hakkı, adil ve tarafsız bir duruşma paneli sağlanması, tüm tarafların tanık gösterme, kanıt sunma ve soru sorma hakkı gibi temel prensipleri de ihtiva etmektedir (Cassini, 2009).

WADC, spor örgütleri ve kamu kuruluşları arasındaki dopinge mücadele politikalarının, kurallarının ve yönetmeliklerinin uyumlaştırılması için çerçeve sunan temel belgedir. Örneğin ilk defa, bir madde veya yöntemin kullanımdan kaldırılması gerekip gerekmediğine karar vermek için evrensel kriterler belirlenmiştir. Ayrıca, WADC standardı asgari ve azami yaptırımlar için belirlerken, her bir olaydaki koşullarının göz önünde bulundurulması için esneklik sağlamaktadır. Buna ek olarak, WADC, anti-doping kural ihlali gerçekleştirdiği iddia edilen herhangi bir kişiye verilen adil yargılanma hakkı gibi önemli usul garantileri sağlamaktadır (Cassini, 2009). Yapılanma olarak benzerlik gösterse de Gıda Standartları Komisyonu, ISO ve Basel Komitesinden farklı olarak WADA yapılanmasında cebir unsurunun daha ağır basmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Bütün olimpiik uluslararası spor federasyonları ve IOC'nin kendisi de dâhil olmak üzere yaklaşık 600 spor organizasyonu WADC'yi kabul etmiştir. Dahası Olimpiyat Tüzüğü, WADC'nin tüm Olimpiyat hareketleri için zorunlu olduğunu belirtmekte (Madde 44) ve kuralların kabulü ve uygulanması için uluslararası federasyonlar ve ulusal olimpiyat komitelerini zorunlu tutmaktadır. WADC'ye uymayan hükümetler ya da spor kurumları, Olimpiyat oyunları ya da diğer önemli uluslararası etkinliklerle için uygun bulunmayarak yaptırıma tabi tutulabilir (Cassini, 2009). Cebir unsurunun ağır basmasının

bir yönü de Olimpiyat Komisyonu tarafından desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Önceki bölümde Olimpiyat Komitesince yönetilen spor hukuku uygulamasının küresel idare hukuku için ideal örneklerden biri olduğu anlatılmıştı. Bu sistemin desteklediği WADA yapılanması da sistemin otoritesinden faydalanmaktadır.

Devletler de WADC'nin gücünü sağlayan önemli yapılardır. Ekim 2005'te, uluslararası bir antlaşma olan Uluslararası Dopingle Mücadele Konvansiyonu, UNESCO Genel Konferansı'nda katılımcı hükümet temsilcilerince onaylanmıştır. Konvansiyon, hükümetlerin uyum sağlamalarına olanak sağlar - WADC'nin ilkeleri ulusal önlemler için temeldir. Kurallarla iç politikaların uyumlu olmasını sağlayarak sporda dopingle mücadelede küresel spor düzenlemeleri ve kamu mevzuatını uyumlu hale getirmeyi hedeflemektedir. Sporda dopingle mücadelede, özel bir organ olan WADA tarafından belirlenen standartlar ve kurallar, kademeli olarak devletler tarafından “bağlayıcı” olarak kabul edilmektedir (Cassini, 2009). WADA yapılanması Olimpiyat komitesi yanında BM tarafından da desteklenmektedir. Yukarıda BM Tüzüğü'nün ve BM'nin küresel idare için üst otorite olamayacağı yukarıda tartışılmıştı. Ancak bu konuda en yakın örneğin BM olduğu kabul edilmektedir. BM alt kuruluşlarından olan UNESCO'nun WADA'yı desteklemesi sistemin tanınırlığını artırmaktadır.

Yukarıda açıklanan sebeplerle sağlam temellere dayansa da literatürde WADC'nin bağlayıcılığı da tartışılan konulardan biridir (Cassini, 2009). Özel bir hukuk kaynağı olmasına rağmen kamusalılık özelliği göstermektedir. Kamusalılık pek çok etkene dayanmaktadır. Öncelikle hükümetlerin WADC'nin hem taslak çalışmalarında, hem de Dünya Doping Konferansı'ndaki Final Deklarasyonunda aktif rol alması etkindir. İkinci olarak Sporda Doping'e Karşı UNESCO Uluslararası Konvansiyonu, WADA'yı ve WADC'yi açıkça işaret etmekte ve devletlerin doping karşıtı yasalarını WADC'nin kurduğu prensiplere göre şekillendirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Devletlerin bu Konvansiyonu onaylaması yerelde WADA politikaları ve düzenlemelerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bazı yazarlarca bu yönü WADA'nın, devlet benzeri yasa yapıcı bir oluşum olarak anılmasına sebebiyet vermektedir. Oluşturduğu normlar ne tamamen kamu, ne de tamamen özel kaynaklı sayılabileceğinden kendine özgü karma bir kaynak teşkil etmektedir. CAS'ın 2005'te belirttiği gibi WADC kendine özgü bir uluslararası yasal düzenleme rejimidir (Cassini, 2009).

Doping karşıtı harekette kamu otoritelerinin rolü yadsınamaz. WADC'nin prensiplerinin yasal düzene yansımaları, özellikle ceza hukukuna yansımaları

uygulanabilirliğini artıracaktır. Bazı yazarların da ifade ettiği gibi doping karşıtı hareketin geleceği devletlerin kararına bağlıdır. Hareketi devam ettirmenin maliyetinin her geçen gün arttığı düşünüldüğünde WADA'nın geleceğinin de hükümetlere bağlı olduğu söylenebilir (Cassini, 2009). Yani WADA'nın tanınırlığı yanında kamu otoritelerince verilen kararların uygulamasına da ihtiyaç vardır.

WADA aynı zamanda prosedürleri, kararları, standartları ve hedefleri vasıtasıyla mahkemeye başvuracaklar için bir kaynak teşkil etmektedir. WADC'nin kendisini 24/3'te hâlihazırdaki kanun ve düzenlemelere referans olarak değil, bağımsız ve özerk bir metin olarak tanımlamaktadır (Cassini, 2009).

Küresel idarenin işleyişini kuvvetlendiren yapılardan birinin küresel yargı olduğu yukarıda tartışılmıştı. Uluslararası doping karşıtı rejim, ulusal idarenin kararlarının küresel düzeyde gözden geçirilmesi mekanizmasını da ihtiva etmektedir. Bu sürecin asıl aktörü CAS olsa da, WADA'nın doğrudan yürüttüğü izleme ve gözden geçirme aktiviteleri de bulunmaktadır. Cassini (2009)'a göre Tedavi Amaçlı Kullanımlar Komitesi atletlerin, ulusal doping karşıtı organizasyonların ve federasyonları doğrudan gözlemleyerek karar verebilmesiyle bu konuda örnek oluşturmaktadır. Tedavi amaçlı kullanım talebi federasyon veya doping karşıtı organizasyon tarafından reddedilen bir atlet doğrudan WADA'nın bu Komitesine bu kararın tersine çevrilmesi için başvurabilmektedir. Fransa ve İtalya rnekleminde olduğu gibi bazı doping karşıtı organizasyonlar devlet tarafından finanse edilmektedir. WADA'nın bu organizasyonların kararını tersine çevirdiği örneklemler de mevcuttur.

Yukarıda açıklanan sebeplerle WADA uygulaması da Olimpiyat Komitesi ile birlikte küresel idare hukuku için ideal örneklerdendir. WADA hukuku dayanak olarak özel hukuk tüzel kişisi olarak kurulmuş olsa da işleyiş olarak değerlendirildiğinde kamusallık ölçütlerine göre faaliyet göstermektedir.

### 7.1. Ulus ötesi yolsuzlukla mücadele örneği

Küresel idare hukukunun etkisinin belirgin olarak görüldüğü bir başka örnek yolsuzlukla mücadele konusudur. Davis, Jorge ve Machado (2014) yerel kurumların işlemediği yerlerde uluslararası kurumların devreye girdiğini belirtmektedir. Küresel idare hukukunun yapılanması ve işleyişi yukarıdaki başlıklarda işlenmişti. Küresel idare hukukunun işleyişinin somut örneklerden biri de uluslararası ceza hukuku uygulamasıdır. Adil, etkili ve hukuki uluslararası hukuk söz konusu olduğunda, özellikle uluslararası ceza hukuku alanında rüşveti önleme amaçlı doğrudan uygulama örnekleri gözlemlenmektedir. Yerel hukukun karşılaştığı yasallık sorunları OECD Sözleşmesi ve UNCAD gibi çok yönlü kurumlar ile çözülmüştür. Hatta uluslararası yatırımlar söz konusu olduğunda DTÖ Uzlaşmazlık mekanizmasının dahi yereldeki düzenlemelerin hatalarını bulmada etkili olacağı iddia edilmektedir (Barak-Erez ve Perez, 2013 s.480).

Ceza hukuku söz konusu olduğunda uluslararası yolsuzlukla mücadele kurumları, yerel kurumların tamamlayıcısı durumundadır. Ulusal hukukta politik engeller nedeniyle çözilemeyen konuların uluslararası arenaya taşınarak çözüldüğü yukarıda anlatılmıştı. Davis ve diğerleri (2014)'ün yarattığı tamamlama teorisi ulusal sınırları aşan yolsuzlukla mücadele yasalarının da dayanağını oluşturmaktadır. Bu teori iki kurucu unsur barındırmaktadır: yerel kurumlar politik yozlaşmaları tespit etmekte yetersiz kalmaktadır ve yabancı kurumlar, yerel güçlerin sahip olamayacağı değerli kaynaklara sahiptir. Bu kaynaklar yerel kurumların etkinliğini arttırmaktadır. Diğer bir deyişle ikisi birbirinin tamamlayıcısı durumundadır. Uluslararası mahkemeler ve hukuk uygulayıcılarının gücü bu sayede deniz ötesine ulaşabilmektedir.

Uluslararası kurumların daha fazla bilgiye ulaşma imkânı olduğu konusu gene yukarıdaki bölümlerde açıklanmıştı. Bilgi açısından sahip olunan bu zenginlik sayesinde yerel çalışanlara da bulaşmış yolsuzluklarla mücadele edilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu tür yolsuzluklara bulaşma olasılığı yerel çalışanlarda, uluslararası kuruluşlarda çalışan memurlara ya da teknik terimle teknokatlara oranla daha fazladır. Uluslararası kurumlar rüşvet olaylarındaki bilgiyi işlemede daha deneyimli olabilir. Yereldeki politik engellere takılmadıklarından işlemleri değerlidir. Bu artılar kanıt boyutunda da geçerlidir. Eğer uluslararası güçler yolsuzluğa karışan firmaları ifşa ederse bu, onları toplumun gözünde de değer kaybettirecektir ve böylece bu kurumların dokunulmazlığını zedelemiş olacaktır. Yerel aktörler olan firmalar, sivil toplum ve kamu

kurumlarında farkındalığın doğmasını sağlayabilir. Bu süreçte yerel medya kritik bir rol oynayabilir. Uluslararası kuruluşların bu aktörlerle işbirliğine girmesi kaçınılmazdır.

Davis ve diğerleri (2014)'e ait bu tamamlayıcı teori yerel güçlerin kısıtlı kaynak ve tecrübeye sahip olup bağımsız olmadığı durumlarda geçerlidir. Genellikle yerel basın ve politik kurumlar yerel güçler adına hareket eder. Teorinin bir diğer zayıf yönü uluslararası kurumların tartışılabilir oluşudur. Genellikle zayıf yerel kurumları dışarıdan desteklemek her zaman işe yaramaz. Etkisizlik, göz ardı edilme veya uluslararası aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda yerel problemlere çözüm üretmesi ulus ötesi yolsuzlukla mücadele hukukunun karşılaştığı sorunlardır. Bir diğer sorun da yerel aktörlerin de bu işin içinde olması, ülke içinde kaldıkları sürece kendilerine ulaşmanın imkânsız oluşudur. Hele de bu aktörler rüşvet olaylarına karışmışsa operasyon tamamen yereldir. Son olarak uluslararası kurumlar yerelde çalışırken görüş açıları kısıtlıdır. Yerel halkın ilgisini çekmekte başarılı olamayabilirler. Bu da etkilerinin kısıtlı olması sonucunu doğurur.

Yolsuzlukla mücadele konusunda güncel örnek Venezuela örneğidir. Uluslararası hukukunun müdahale etmesi gerektiği söylenmektedir. ABD başkanı Trump da müdahale olabileceği açıklamasını yapmıştır (TheHill, 2019).

## SONUÇ

Günümüzde küreselleşmeden etkilenen alanlardan biri de uluslararası hukuktur. Bugün uluslararası hukukun geleneksel tanımından çıktığı ileri sürülmektedir. Küreselleşmeyle değişen uluslararası hukuk için alan yazınında türetilmiş yeni bir kavram olan küresel idare hukuku tanımı kullanılmaktadır.

Ülkemizde küresel idare hukuku kavramı henüz sıklıkla tartışılmasa da uluslararası literatüre baktığımızda bu kavram yalnızca kabul edilmekle kalmamış, aynı zamanda yapısı, işleyişi ve sahip olduğu prensip ve değerler tartışılmaya başlanmıştır.

Küresel idare sistemi devlet yapılanması içindeki idareden farklılık arz etmektedir. Faaliyetlerini uluslararası örgütler aracılığıyla yürütmektedir. Bu örgütlerin işleyişi ve oluşumu da kendine özgüdür.

Uluslararası hukuk tanımı değiştiği gibi, uluslararası hukukun aktörleri de değişmiş durumdadır. Geleneksel anlamda uluslararası hukuk yalnızca devletleri esas alırken, küresel idare hukukunda baş aktörler bu kendine özgü yapısıyla dikkat çeken örgütlerdir.

Dahası küresel idare yine geleneksel tanımın dışında çıkarak bireylerin hayatında doğrudan etki doğuracak işlemler tesis edebilmektedir.

Ortaya çıkan bu sistem bir noktada devletlerin egemenlik gücünü paylaşmaktadır. Devletlerin egemenlik gücünü paylaşp, bireyler üzerinde doğrudan etki doğurabilen böylesi güçlü bir sistemin de bir takım kurallara tabi olması gerekir. Şeffaflık, genellik, insan haklarına dayanma gibi bir takım değerlere sahip olması gerektiği tartışılrsa da bu sistemin tamamını kapsayan temel değerler bulunmamaktadır. Bu değerlere sahip yapılanmalar bulunsa da kendine özgü kalmaktadır. Zira tüm bu sistemi kapsayan bir üst otorite bulunmadığı gibi, tüm bu değerlerin yazılı olduğu bir küresel anayasa da bulunmamaktadır.

Üst otoritenin olmayışı yanında bu sistemin tamamını kapsayacak ve denetleyecek bir küresel yargı sistemi de bulunmamaktadır. Örgüt yapısında tanımlanmış, yalnızca örgüt faaliyetlerini denetleyecek yargı sistemleri bulunsa da bu yargı sistemleri birbirinden bağımsız çalışmaktadır. Dahası verilen kararları denetleyecek bir itiraz merciinin bulunmayışı bu yargı sisteminde verilen kararların sorgulanmasına sebep olmaktadır. Nitekim Kadi davası gibi örnekler bunun somutlaşmış göstergeleridir.

Tüm sistemi kapsayacak temel prensip ve değerlerin olmayışı, küresel idarenin işlemlerini denetleyecek küresel yargının olmayışı, bu sistemin gelişmiş ülkelerin tekelinde faaliyet gösterdiği şeklinde bir ön yargının doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu sistemde faaliyet gösteren örgütlerin kurulmasında baş aktör olarak sahneye çıkmaları, sistemin işleyişinde karar mekanizmalarında yer almaları, yapılan faaliyetlerin genellikle ekonomi temelli olarak ilerlemesi ve küresel yargının verdiği pek çok kararda bu devletlerin taraf oluşu da bu önyargıyı doğrular niteliktedir.

Getirilen tüm bu eleştirilere rağmen küresel idare hukuku sisteminin var olduğu su götürmez bir gerçektir. Her geçen gün bu sistem gelişmektedir. Tıpkı diğer hukuk sistemleri gibi bu sistem de giderek gelişecektir. Nasıl ki spor hukuku, WADA ve IOC uygulaması kendini kabul ettirmiş ve sistematüğini tüm dünyada uygulamaktaysa, diğer sistemler de zamanla kendini geliştirecektir.

## KAYNAKÇA

- Alter, K. (2014). *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights*. Princeton: Princeton University Press.
- Alter K.Helfer L. ve Madsen M.(2016), How Context Shapes the Authority of International Courts, 79 *Law and Contemporary Problems* 1-36 <http://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol79/iss1/1> adresinden alındı.
- Arslan, İ. (2007),“Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri”,Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.49-66.
- Aydınlı E., Rosenau J. N. (2005). *Globalization, Security, and the Nation State : Paradigms in Transition*. New York: State University of New York Press.
- Barak-Erez D. Ve Perez O. (2013). Whose Administrative Law is it Anyway? How Global Norms Reshape the Administrative State. *Cornell International Law Journal*. İlân/İsrail. <https://www.lawschool.cornell.edu/research/ILJ/upload/Barek-Erez-Perez-final.pdf> adresinden alındı.
- Battini, S. (2005). International Organizations and Private Subjects: A Move Toward A Global Administrative Law? *Global Administrative law Series*, 2005/3. Institute for International Law and Justice NewYork University School of Law.
- BBC. (2018, 06 12). *World Cup: Nike boots barred for Iran footballers amid US sanctions*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44457911> adresinden alındı.
- BBC. (2019, 05 06). Trump'ın ek gümrük vergisi tehdidinin ardından Çin borsası sert değer kaybı yaşadı. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48173202> adresinden alındı.
- BM. (2019, 01 17). *Member States*. UNITED NATIONS: <http://www.un.org/en/member-states/> adresinden alınmıştır.
- Bogdandy, A.(2008). General Principles of International Public Authority: Sketching a Research Field. *German Law Journal* Vol 19, No: 20, s.1909-1939. [https://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t/56b85d21859fd0b8c4b202ec/1454923042394/GLJ\\_Vol\\_09\\_No\\_11\\_Bogdandy\\_2.pdf](https://static1.squarespace.com/static/56330ad3e4b0733dcc0c8495/t/56b85d21859fd0b8c4b202ec/1454923042394/GLJ_Vol_09_No_11_Bogdandy_2.pdf) adresinden alındı.
- Bogdandy, A. (2012). The European Lessons for International Democracy: The Significance of Articles 9–12 EU for International Organizations’. *European*

Journal of International Law Vol. 23 No.2 <http://ejil.org/pdfs/23/2/2276.pdf>  
adresinden alındı.

Bogdandy A., Dann P. ve Goldmann M. (2008). Developing the Publicness of Public International Law: Towards a Legal Framework for Global Governance Activities. *German Law Journal*, Vol. 9, pp. 1375-1400.  
[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1348809](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1348809) adresinden alındı.

Buchanan, A. and Keohane, R. O. (2006), The Legitimacy of Global Governance Institutions. *Ethics & International Affairs*, 20: 405-437. doi:[10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x) <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1747-7093.2006.00043.x> adresinden alındı.

Burca, G. (2008). Developing Democracy Beyond the State. *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol. 46, No. 2  
[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1023182](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1023182) adresinden alındı.

Büthe, T. Ve Mattli, W. (2013). The New Global Rulers The Privatization of Regulation in the World Economy. Princeton: Princeton University Press.

Cassese, S. (2006). Administrative law without the State? The Challenge of Global Regulation. *International Law and Politics*, 663-694.  
<http://www.iilj.org/gal/documents/administrativelawwithoutthestate.pdf>  
adresinden alındı.

Cassese, S. (2012). The Global Polity: Global Dimensions of Democracy and the Rule of Law. Sevilla: Global Law Press Editorial Derecho Global.

Cassini, L. ve Mannucci G., “Hybrid Public-Private Bodies within Global Private Regimes: The World Anti Doping Agency (WADA)”, içinde Global Administrative Law: The Casebook. Draft paper for the Global Administrative Law Conference on “Practical Legal Problems of International Organizations” Geneva, March 20-21, 2009.

Casini, L. (2010). The Making of a Lex Sportiva by the Court of Arbitration for Sports. *German Law Journal*, 1317-1340.

Casini, L. (2016). The expansion of the material scope of global law. S. Cassese içinde, *Research Handbook on Global Administrative Law* (s. 25-44). Cheltenham UK: Edward Elgar Publishing Limited.

Craig, P. (2015). *UK, EU and Global Administrative Law*, Cambridge: Cambridge University Press.

Çakmak, N. M. (2012). Global İdare Hukuku Tartışmaları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 121-135.

- Davis, K. E., Jorge, G., & Machado, M. R. (2014). Transnational Anti-Corruption Law in Action: Case From Argentina and Brazil. *Global Administrative Law Series(2014/1)*. Institute For International Law and justice New York University School of Law.
- Dışışleri Bakanlığı. (tarih yok). Avrupa Konseyi (AK). <http://www.mfa.gov.tr/insan-haklari-ve-avrupa-konseyi.tr.mfa> adresinden 26/03/2019 tarihinde alınmıştır.
- Dışışleri Bakanlığı. (2015, 11 6). BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Kurumları / Avrupa Birliği Adalet Divanı. [https://www.ab.gov.tr/\\_45632.html](https://www.ab.gov.tr/_45632.html) adresinden alınmıştır.
- Dyzenhaus, D. (2005). The Rule of (Administrative) Law in International Law. NYLS Institute for International Law and Justice Paper No. 2005/1 [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=692762](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=692762) adresinden alındı.
- Gözübüyük, Ş.(2004).*Anayasa Hukuku*, İstanbul: Turhan Kitabevi.
- Güriz, A. (2007). *Hukuk Felsefesi*. Ankara : Siyasal Kitabevi.
- Güneysu, G. (2015). Uluslararası Hukuk Kuramı Açısından Global İdare Hukuku - Bir Girizgah. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:6 Sayı 2, 287-306. <http://openaccess.inonu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11616/3916/makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Harari, Y. N. (2012). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. İstanbul: Kolektif Kitap
- Harlow, C. (2006). Global Administrative Law: The Quest for Principles and Values. *The European Journal of International Law*, 187-214.
- ICC. (tarih yok). *Dispute resolution services*. 24/01/ 2019 tarihinde International Chamber of Commerce: <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/> adresinden alındı.
- ICDR. (tarih yok). International Centre for Dispute Resolution: [https://www.icdr.org/about\\_icdr](https://www.icdr.org/about_icdr) adresinden 24/01/2019 tarihinde alındı.
- IOC, (1956). The Olympic Games : Fundamental Principles, Rules and Regulations, General Information. Lozan [http://library.olympic.org/Default/search.aspx?SC=CATALOGUE&QUERY=fundamental+principles+&QUERY\\_LABEL=#/Detail/\(query:\(Id:'0\\_OFFSET\\_0',Index:1,NBResults:24,PageRange:3,SearchQuery:\(FacetFilter:%7B%7D,ForceSearch:!f,Page:0,PageRange:3,QueryGuid:'1a8a0618-905e-4f95-8ec3-f7785a65c2f4',QueryString:'fundamental%20principles',ResultSize:10,ScenarioCode:CATALOGUE,ScenarioDisplayMode:display-standard,SearchLabel:',SearchTerms:'fundamental%20principles',SortField:!n,S](http://library.olympic.org/Default/search.aspx?SC=CATALOGUE&QUERY=fundamental+principles+&QUERY_LABEL=#/Detail/(query:(Id:'0_OFFSET_0',Index:1,NBResults:24,PageRange:3,SearchQuery:(FacetFilter:%7B%7D,ForceSearch:!f,Page:0,PageRange:3,QueryGuid:'1a8a0618-905e-4f95-8ec3-f7785a65c2f4',QueryString:'fundamental%20principles',ResultSize:10,ScenarioCode:CATALOGUE,ScenarioDisplayMode:display-standard,SearchLabel:',SearchTerms:'fundamental%20principles',SortField:!n,S)

[ortOrder:0,TemplateParams:\(Scenario:",Scope:Default,Size:!n,Source:",Support:"\);UseSpellChecking:!n\)\)\)](#) adresinden alındı.

Karakaş, I., Avrupa Birliği Hukukunda Anayasal İlkeler, Yenilik Basımevi, İstanbul 2003.

Keohane R., A. Moravcsik and A. ve M. Slaughter (2000). Legalized Dispute Resolution: Interstate and Transnational. International Organization 2000, 457-488. <https://www.princeton.edu/~slaughtr/Articles/IOdispute.pdf> adresinden alındı.

Kingsbury, B. (2009). The Concept of ‘ Law ’ in Global Administrative Law. *The European Journal of International Law Vol. 20 no. 1*, s. 23-57.

Kingsbury, B. (2011). International Courts: Uneven Judicialization in Global Order. *New York University Public Law and Legal Theory Working Papers*. Paper 259. [http://lsr.nellco.org/nyu\\_plltwp/259?utm\\_source=lsr.nellco.org%2Fnyu\\_plltwp%2F259&utm\\_medium=PDF&utm\\_campaign=PDFCoverPages](http://lsr.nellco.org/nyu_plltwp/259?utm_source=lsr.nellco.org%2Fnyu_plltwp%2F259&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages) adresinden alındı.

Kingsbury, B. ve Casini, L. (2009). Global Administrative Law Dimensions of International Organizations Law. *International Organizations Law Review* 6, s. 319–358. <http://ijl.org/wp-content/uploads/2016/08/Kingsbury-GAL-Dimensions-of-International-Organizations-Law.pdf> adresinden alındı.

Kingsbury, B., Krisch, N., ve Steward, R. B. (2005). The Emergence of Global Administrative Law. *Law and Contemporary Problems*, s. 15-62. <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol68/iss3/2> adresinden alındı.

Kingsbury, B., Krisch, N., Steward, R. B. Ve Wiener, J.B. (2005) Global Governance As Administration—National And Transnational Approaches To Global Administrative Law. *Law and Contemporary Problems, Vol 68 Summer/Autumn Numbers 3&4, s.1-13*. <http://law.duke.edu/journals/lcp> adresinden alındı.

Kokott J. Ve Sobotta, C. (2012). The Kadi Case – Constitutional Core Values and International Law – Finding the Balance? *The European Journal of International Law*, Vol. 23 no. 4s. 1015-1024. <http://www.ejil.org/pdfs/23/4/2343.pdf> adresinden alındı.

Köse, Ö. (2003, Haziran). Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, s. 3-46

<https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/dergi/pdf/der49m1.pdf> adresinden alındı.

- Krisch, N. (2006). The Pluralism of Global Administrative Law. European Journal of International Law Vol.17 No.1 <http://www.ejil.org/pdfs/17/1/70.pdf> adresinden alındı.
- Krisch ve Kingsbury (2006). Introduction: Global Governance and Global Administrative Law in the International Legal Order, The European Journal of International Law Vol. 17 no.1, s.1-13, DOI:i: 10.1093/ejil/chi170. <http://www.ejil.org/article.php?article=64&issue=1> adresinden alındı.
- LCIA (tarih yok). Arbitration and ADR Worldwide. <http://www.lcia.org/LCIA/introduction.aspx> adresinden 24/01/2019 tarihinde alındı.
- NTV, (2017). Borsadaki şirketlerin değeri Apple'ın dörtte biri kadar. <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/borsadaki-sirketlerin-degeri-apple-in-dortte-biri-kadar,-h5ioGx4gEu0BrKJpE38nA> adresinden 23/11/2018 tarihinde alındı.
- Marks, S. (2005) Naming Global Administrative Law. NYU Journal of International Law and Politics, s. 995-1001. <https://www.iilj.org/publications/naming-global-administrative-law/> adresinden alındı.
- Mazower, M. (2012). *Governing the World. The History of an Idea*. Londra: Penguin Press. öö
- Oğuzlar, Ö. (2006). Avrupa Anayasası. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, s. 173-188.
- Özbudun, E. (2005). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özkan, I. (2014). *Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Ruffert, M. ve Steinecke, S. (2011). *The Global Administrative Law and Science*. New York: Springer.
- Rosenau, J. N. (1997). Distant Proximities: The Dynamics and Dialectics of Globalization. B. Hettne içinde, *International Political Economy* (s. 46-65). Nairobi: East African Educational Publishers.
- Rosenau, J. N. ve Singh, J. (Eds.). (2002). *Information Technologies and Global Politics: The Changing Scope of Power and Governance*. <https://ebookcentral.proquest.com> adresinden alındı.
- Ruffert, M. ve Steinecke, S. (2011). *The Global Administrative Law of Science*. New York: Springer. doi:10.1007/978-3-642-21359-5
- SCC INSTITUTE (tarih yok). Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. <https://sccinstitute.com/about-the-scc/> adresinden 24/01/2019 tarihinde alındı.

- Shapiro, M. (2014). Deliberative, Independent Technocracy v. Democratic Politics: Will the Globe Echo the E.U. Berkley Law & Contemp.Probs.<https://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/1358/> adresinden alındı.
- Shapiro, S. (2002). International Trade Agreements, Regulatory Protection, And Public Accountability. Administrative Law Review, 54(1), 435-458.  
<http://www.jstor.org/stable/40712230> 12/06/2018 tarihinde alındı.
- SIAC (tarih yok). Singapore International Arbitration Centre<http://siac.org.sg/2014-11-03-13-33-43/about-us/court-of-arbitration> adresinden 24/01/2019 tarihinde alındı.
- Simma B. ve Paulus A. (1999) The Responsibility of Individuals for Human Rights Abuses in Internal Conflicts: A Positivist View The American Journal of International Law Vol. 93, No. 2 (Apr., 1999), pp. 302-316  
[https://www.jstor.org/stable/2997991?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2997991?seq=1#page_scan_tab_contents) adresinden alındı.
- Somek, A. (2010). The Concept of 'Law' in Global Administrative Law: A Reply to Benedict Kingsbury, The European Journal of International Law Vol. 20 no. 4, 985-995.
- Statista. (2018). *B2C e-commerce as percentage of GDP in the United States from 2009 to 2018*.<https://www.statista.com/statistics/324582/b2c-e-commerce-as-percentage-of-gdp-usa/> adresinden alındı.
- Stefanoviç. (2017). The Kadi Case: Constitutionalising the Relationship between European Union Law and International Law.  
<https://www.researchgate.net/publication/313236667> adresinden 30/01/2019 tarihinde alındı.
- Steward, R. B. (2005). U.S. Administrative Law: A Model for Global Administrative Law? *Law and Contemporary Problems*, 63-108.  
<http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1362&context=lcp> adresinden alındı.
- Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N., 1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku, YKY, İstanbul 2001.
- Teziç, E., Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, İstanbul 2003.
- The Hill, (2019, 03, 02). Trump: Military intervention in Venezuela an 'option'.  
<https://thehill.com/policy/international/428227-trump-military-intervention-in-venezuela-an-option> adresinden alındı.

The New York Times. (2019, 05 23). *China's Supply of Minerals for iPhones and Missiles Could Be a Risky Trade Weapon.*

<https://www.nytimes.com/2019/05/23/business/china-us-trade-war-rare-earths.html> adresinden alındı

The Verge. (2019, 05 22). *The case against Huawei, explained.*

<https://www.theverge.com/2019/5/22/18634401/huawei-ban-trump-case-infrastructure-fears-google-microsoft-arm-security> adresinden alındı.

Tütüncü, A. (2013). Güvenlik Konseyi Kararlarının İç Hukukta İcrası. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi s.17-26.

<https://easiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/195/847420.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı.

UNCITRAL, (2019). *Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958) (the "New York Convention")*. 24/01/ 2019 tarihinde United Nations Commission on International Trade Law:

[http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral\\_texts/arbitration/NYConvention.html](http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html) adresinden alındı.

WADA, (tarih yok). *Who we are* <https://www.wada-ama.org/en/who-we-are> adresinden 12/07/2019 tarihinde alındı.

Walker, N.(2012), Postnational Constitutionalism and Post National Public Law: A Tale of Two Neologisms, Edinburgh School of Law Research Paper No. 2012/20,

[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=2138145](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2138145) adresinden 29/12/2018 tarihinde alındı.

Warioba, J. S., *Monitoring Compliance with and Enforcement of Binding Decisions of International Courts*, Vol. 5 (2001), 41-52.